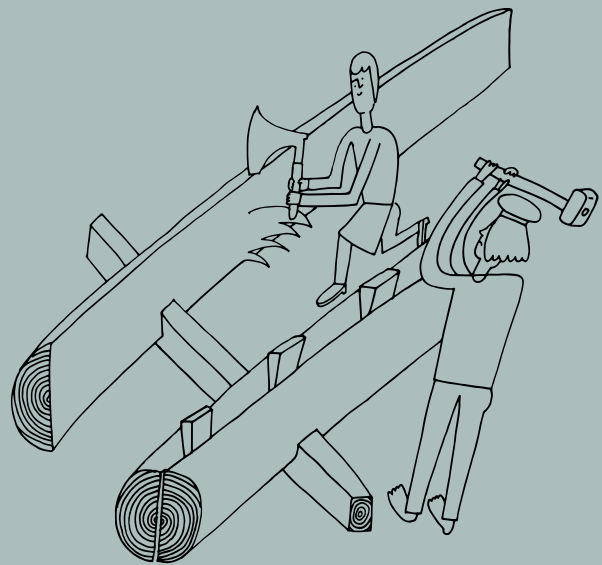

ZRANITELNÉ STAVEBNÍ DĚDICTVÍ

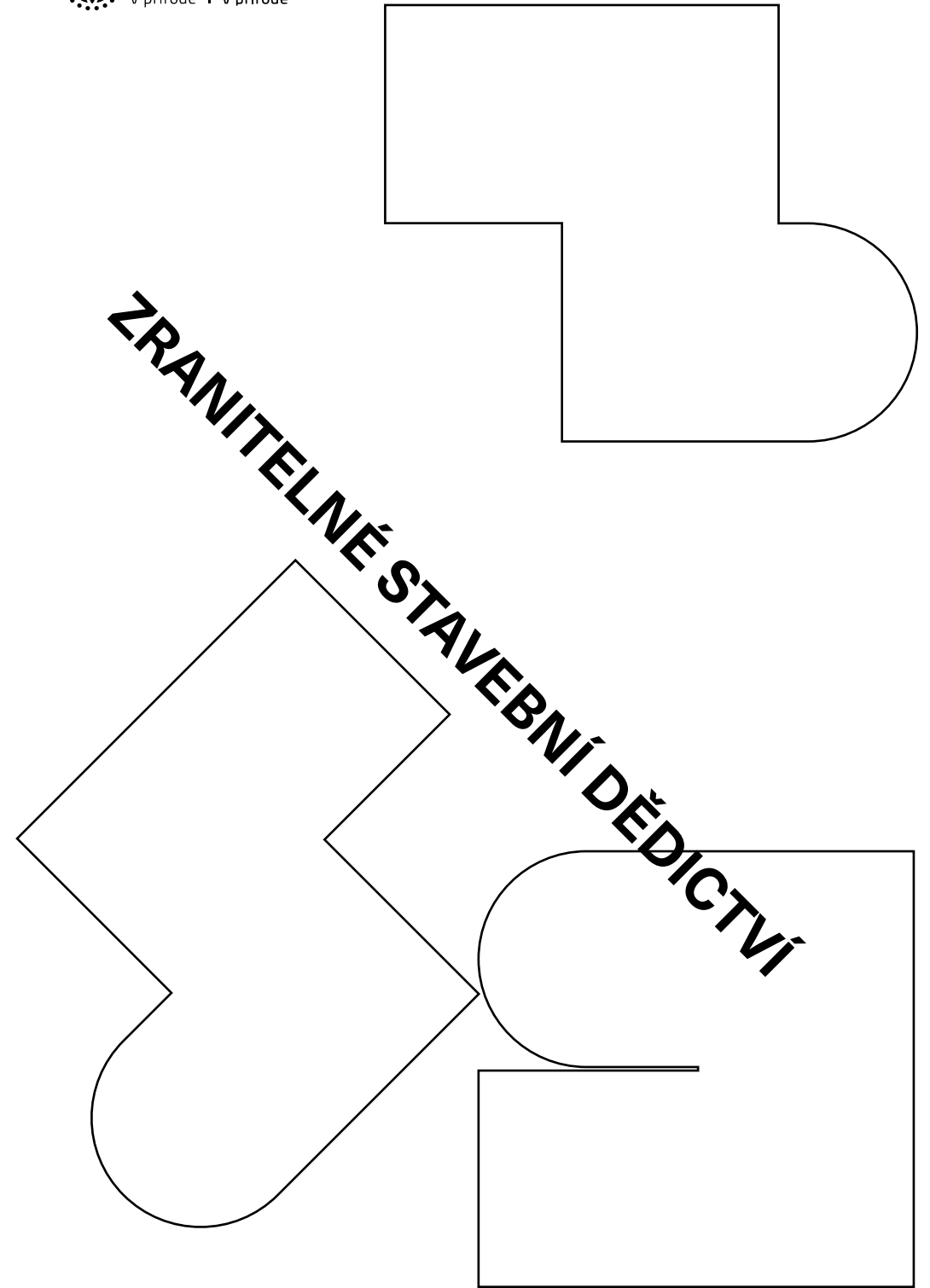

Národní
muzeum
v přírodě

Metodické centrum
pro muzea
v přírodě

ZRANITELNÉ STAVEBNÍ DĚDICTVÍ

**ZRANITELNÉ STAVEBNÍ DĚDICTVÍ
NENÁPADNÉ, NECHTĚNÉ, NENAHRADITELNÉ**

Radek Bryol – Markéta Hnilicová (eds.)

Daniel Klemisch
Michal Kloiber
Jan Kraut
Martin Novotný
Radovan Urválek

Rožnov pod Radhoštěm
Metodické centrum pro muzea v přírodě
Národní muzeum v přírodě

2023

ZRANITELNÉ STAVEBNÍ DĚDICTVÍ

NENÁPADNÉ, NECHTĚNÉ, NENAHRADITELNÉ

Kniha vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Vydalo • Národní muzeum v přírodě – Metodické centrum pro muzea v přírodě

Odpovědný redaktor • Ing. Jindřich Ondruš

Redakce • Mgr. Radek Bryol, Ph.D.; Mgr. Markéta Hnilicová

Kolektiv autorů • Mgr. Radek Bryol, Ph.D.; Dipl. Ing. Daniel Klemisch; Ing. Michal Kloiber, Ph.D.; Ing. arch. Jan Kraut; PhDr. Martin Novotný, Ph.D.; Ing. Radovan Urválek

Odborná spolupráce • Luděk Dvořák; Mgr. Jiří Kaláb; Mgr. Ladislav Ptáček; David Stejskal

Lektoroval • Mgr. Jana Koudelová, Ph.D., Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě; Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Jazyková korektura • Mgr. Lenka Zajícová

Překlady • Mgr. Christopher James Hopkinson, Ph.D.

Grafická úprava • Tobiáš Grolich, Luděk Smejkal

Fotografie • Radek Bryol, Daniel Klemisch, Jan Kolář, Jan Kraut, Jan Novák, Martin Novotný, Bedřich Příkryl, David Stejskal, Radovan Urválek

Tisk • GRAFIA NOVA Náklad: 500 ks

ISBN • 978-80-87210-98-7

Národní muzeum
v přírodě | Metodické centrum
pro muzea
v přírodě

S úctou mistru Petru Růžičkovi (1954–2023), který vytvořil kapitolu k trasologii dřevěných konstrukcí.

Děkujeme člověku, který dokázal dávat památkám i lidem nový směr.

OBSAH

PŘEDMLUVA	6
1. SPOLEČNOST A PAMÁTKY	8
2. PROMĚNA STAVEBNÍHO MATERIÁLU	14
PROMĚNA STAVEBNÍHO MATERIÁLU NA MORAVĚ S DŮRAZEM NA REGION HANÉ	15
3. DŘEVĚNÉ STODOLY	24
DŘEVĚNÉ STODOLY V MORAVSKÉ BRÁNĚ NEJSTARŠÍ VRSTVOU TRADIČNÍHO STAVITELSTVÍ	25
STODOLA S RÁMOVOU KONSTRUKCÍ PŘI BÝVALÉM MALÉM STATKU ČP. 3 NA PŘEDMĚSTÍ LITOVLE	72
4. MOŽNOSTI PŘÍSTUPU PŘI REKONSTRUKCI DŘEVĚNÉ STAVBY	88
PRŮZKUM A OBNOVA ROUBENÉHO OVČÍNA Z NÝDKU NA TĚŠÍNSKU	89
5. MOŽNOSTI PREZENTACE ARCHITEKTURY V MUZEÍCH V PŘÍRODĚ	112
VHLED DO PROBLEMATIKY	113
STODOLA ZE SKALIČKY	114
EXPOZIČNÍ AREÁL VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ – KOLIBISKA	116
6. POZNÁMKY	128
7. RÉSUMÉ	138
8. LITERATURA A PRAMENY	142

PŘEDMLUVA

V předkládané knize se jako kolektiv autorů snažíme shrnout zkušenosti z aktivit realizovaných v posledních letech v rámci Metodického centra pro muzea v přírodě při Národním muzeu v přírodě. Řada činností spojených s průzkumy, záchranou, opravami, rekonstrukcemi i s prezentací objektů tradičního stavitelství probíhala interdisciplinárně napříč strukturou Valašského muzea v přírodě a za spolupráce s řadou externích partnerů, vesměs nadšenců z odlišných oborů.

Po obsahové stránce se publikace zdá být na první pohled nesourodá, což je dáno jednak její mezioborovostí, jednak to byl do jisté míry prvotní záměr. Na přípravě textů se totiž podílel široký kolektiv autorů a spolupracovníků různých specializací – etnologové, památkáři, tesaři, specialisté na dřevo, architekti, odborník na interpretaci kulturního dědictví. Zázemí jednotlivých znalců v rozličných komunitách a oblastech naší země i v zahraničí může být velmi přínosné k tématům hledání lokálních a regionálních specifik tradiční lidové kultury, v tomto případě zastoupených tradičním stavitelstvím.

Přístup etnologie a stavební historie k tradičnímu stavitelství, na našem území v aplikované formě rozvíjený v muzeích v přírodě a v rámci aktivit památkové péče, má svá východiska v širších evropských kulturních vztazích. Odráží se v používaném stavebním materiálu a konstrukčních řešeních, ale je nerovnoměrně časově proměnný. Územní jednotku s četnými specifiky pak může tvořit region, jehož je konkrétní stavba zástupcem, ale logicky ne vždy jediným reprezentantem.

Nově uplatňované metody při průzkumech a obnovách historických staveb dosavadní poznání rozvíjejí například přesným datováním těžby stromů pomocí dendrochronologie či specifikováním použitých nástrojů a způsobů práce prostřednictvím trasologických rozborů. Poznání minulosti od nejširších vztahů až po nenápadné detaily může být argumentem pro ochranu, pečlivý přístup i financování případných aktivit. Samozřejmostí, a to nejen v rámci institucí národního významu, by mělo být citlivé, obsahové a formální řešení prezentace s ambicí na kultivaci návštěvníka i široké veřejnosti.

Knihy se na konkrétních příkladech z praxe snaží inspirovat a motivovat k poznání, prezentaci a případně i aktivnější ochraně a citlivějšímu přístupu k mnohdy opomíjeným detailům různorodých objektů tradičního stavitelství – zranitelného stavebního dědictví.

1. SPOLEČNOST A PAMÁTKY

Atmosféra starých časů mnohé z nás přitahuje. Fascinujícími příběhy z historie měst a vesnic, ale také stavbami samotnými – hrady, zámky, kostely, městskými domy a chalupami. Láká nás umělecká kvalita i jakási zvláštní poetika materiálů, tvarů a barev. Hranice mezi zachováním a zničením takových hodnot bývá často velmi křehká. Máme to štěstí, že přítomnost historických staveb můžeme brát jako samozřejmost. Renesanční štíty měst a malebnost venkova ve slunci letních výletů, dřevěnice v pozadí lidových veselí. O to, aby tyto stavby nebyly jen efektní kulisou jako v zábavním parku, usilují muzejníci, památkáři a mnoho dalších odborníků. Snaží se na starých objektech chránit každou jejich část. Proč vlastně? Nestačilo by zachovat jen to, co je vidět, aby zůstaly krásné?

Historické stavby, jejich originální konstrukce, jsou pro odborníka i poučeného zájemce neocenitelným zdrojem informací. Může z nich vyčíst, jak lidé před stovkami let pracovali a žili, jaké dřívě používali postupy při každodenních činnostech, jak přemýšleli. Naše předky si nemusíme idealizovat. Dokázali ale z minima vytěžit maximum a z některých přístupů, které pro ně byly samozřejmostí, se můžeme poučit. Materiál na stavbu se snažili získat z místních zdrojů, a co šlo, použít i opakovaně – trámy, kameny, cihly, krytinu na střeche, a dokonce i omítku nebo hřebíky. Mnoho dnešních materiálů takové využití neumožňuje. Co s nimi, až doslouží? Vždyť jen poctivá kastlová okna nebo masivní dřevěné podlahy mají svou kvalitu a řemeslnou hodnotu. Dříve byly běžné, dnes je dokáže vyrobit jen málokdo. A pokud slouží, nač je vyhazovat?

S tradičním řemeslem se dnes nejčastěji setkáme v podobě suvenýrů, méně často i praktických užitných předmětů. Historické postupy dnes ovládá jen pár řemeslníků, jsou ale stále účinné, generacemi ověřené a nebývají nákladné. Nejde o to žít ve skanzenech, ale poznat a zachovat hodnotné funkční stavební prvky a s nimi i výrobní postupy z minulosti pro budoucnost. A taky zbytečně neplýtvat. Může nám samozřejmě pomoci moderní technika a materiály, nebo můžeme sáhnout po zkušenostech předků. Právě v muzeích a dalších institucích je odborníci studují a uchovávají.

Pohled do vesnice v minulosti v nás může vyvolávat nostalgický pocit harmonie
• Loučka u Valašského Meziříčí kolem 1915

Mnozí stavebníci v současnosti nevnímají historické hodnoty, a to od roviny urbanismu
přes materiály až po nejmenší detaily • Morava 2015

Historické stavby v sobě nesou řadu informací, ale také prostou estetiku danou
omezenými možnostmi • Pavlovice u Přerova 2012

Zánik a modernizace mnohých tradičních staveb je neodvratná, některými principy se však můžeme poučit • Kelč 2014

Na tradičním stavitelství najdeme řadu detailů, kde se snoubí funkce a estetika • Poruba 2015

Tradiční stavitelství v původní podobě doznívá u podivínů nebo nadšenců • Morava 2015

2. PROMĚNA STAVEBNÍHO MATERIÁLU

PROMĚNA STAVEBNÍHO MATERIÁLU NA MORAVĚ S DŮRAZEM NA REGION HANÉ

Pokud se týká geneze hlíny jako stavebního materiálu na našem území, existují mezi badateli značné názorové rozdíly. Pravdu přitom v zásadě mají obě strany. Významný český historik umění Václav Mencl hledal kontinuitu starých stavebních technik (na Hané) v pravěkých kulturách, což doložil řadou příkladů. Naopak etnologové (např. Štefan Mruškovič) se spíše klonili k faktu, že masivní rozšíření hlíny nastalo až mnohem později, v souvislosti s historickými okolnostmi razantního úbytku dřevěného materiálu v raně novověkém období. K tomuto jevu existuje v rámci regionu Hané řada historických zpráv. Ve střeoevropských klimatických podmínkách bývá přitom velmi těžká identifikace použité technologie někdy i u recentních staveb. V souvislosti s proměnou stavebního materiálu je možné uvažovat o vzájemném vztahu dřeva a hlíny, tedy dvou základních hmotách, které ve sledovaném regionu nacházely uplatnění při budování obytných a hospodářských staveb. Jedná se tak především o poměr jejich upotřebení, respektive v rámci nosného zdiva postupného převrstvení dřevěných stěn nepálenou hlínou.

Hliněné stavitelství na Hané a širší kulturněhistorické souvislosti

Stavební tradice na území střední Moravy byla v minulosti analogická s obdobnými kulturními jevy v širší oblasti středního Podunají, odtud i odborný název pro typ nížinného domu, známého jako *podunajský*, *panonský*, *pomoravsko-panonský*, případně *pomoravský*. Haná pak tvořila severní okraj tohoto území. Toto pojetí geograficky vychází z takzvaných velkých typologických skupin, v tomto případě nížinného domu ve staré sídelní oblasti, které jsou dodnes aktuální.¹ Jednalo se o jev charakteristický pro tzv. *starší vrstvu*. Obecně šlo o dvou a tří prostorový přízemní dům krytý slámou a v konstrukci stěn převažovala hlína. Tato varianta se začala ve velkém měřítku postupně od počátku 19. století transformovat, odtud *mladší vrstva*, která se vyznačovala regionální diferenciací.

Názory badatelů se rozcházejí v otázce geneze, doby vzniku i použití jednotlivých stavebních technik pracujících s nepálenou hlínou. V širší oblasti středního Podunají pochází konkrétní nálezy dokládající použití tohoto materiálu v konstrukcích staveb již z počátků mladší doby kamenné. Znalost konstrukčních technik bývá dáována do souvislosti s šířením neolitu z Předního východu.² V některých regionech, zejména v maďarském Podunají a Potisí, se dá vysledovat staletá kontinuita starobyklých stavebních postupů v hliněném stavitelství. Avšak na územích ležících severněji, mimo jiné na Hané, se používání hlíny jako staviva ve velkém měřítku ujalo později, s největší pravděpodobností až v raně novověkém období, o čemž bude pojednáno dále v textu.

Při hodnocení poznatků o proměně stavebního materiálu na Hané je potřeba brát v potaz i regiony s obdobnou stavební tradicí. Nutné je přitom rovněž zohledňovat závěry archeologů, kteří přinesli řadu důkazů potvrzujících tisíciletou kontinuitu hliněného stavitelství.

O použití hlíny v nosných zdech existuje z oblasti Moravy jen velmi málo informací. Důvodem jsou hlavně místní klimatické poměry. Pokud je totiž nechráněný hliněný objekt dlouhodobě vystaven působení povětrnostních vlivů a půdní vlhkosti, poměrně rychle podléhá zkáze. Zbytky čistě hliněných stěn, které se rozpadnou a splynou s okolní zemínou, jsou pak většinou běžnými archeologickými metodami těžko identifikovatelné. Jeden z nejstarších dokladů o použití hlíny v konstrukcích pochází z Moravy, ze severovýchodní Hané. Jednalo se o pozůstatky eneolitické osady (pozdní doba kamenná) z pátého tisíciletí př. n. l., která se nacházela v katastru obce Hlinsko u Lipníka nad Bečvou.³ Ze stejné doby pochází rovněž nálezy pozůstatků obytných staveb z Brna-Lišně, jež byly objeveny v 50. letech minulého století. V jednom případě se jednalo o nález masivního bloku sprašové hlíny bez otisků proutěného pletiva. Rovněž absentovaly kúlové jamky, v té době zcela běžné.⁴ V souvislosti s otázkou geneze hliněných staveb jsou zajímavé také výsledky archeologického výzkumu keltského oppida Staré Hradisko, nacházejícího se u obce Malé Hradisko na Prostějovsku, jež vzniklo v druhém století př. n. l. Stopy, které se při tamních výzkumech objevily, svědčily o tom, že původní konstrukce stěn některých objektů nemohla být jiná než hliněná (s funkcí hlíny jako materiálu nosného zdiva).⁵

V rámci interpretace uvažovali archeologové Jaroslav Böhm, podobně jako Anna Medunová-Benešová, o dvojím možném způsobu konstrukce stěn, a to buď za použití nepálených cihel, nebo hutněním amorfní masy mezi dvojicí prken. Jako nejpravděpodobnější konstrukční řešení uváděl Böhm použití vepřovic.⁶

Zbytky hliněného zdiva byly zjištěny v 60. letech 20. století při archeologickém výzkumu velkomoravského sídliště ve Starém Městě u Uherského Hradiště a pocházely z 9. až 11. století.⁷

O několik set let mladší než ve Starém Městě jsou doklady o kompaktním hliněném zdivu z Rýmařova na Bruntálsku. Nálezy pocházejí ze 13. a z počátku 14. století.⁸ Existenci masivních hliněných stěn předpokládá z období vrcholného středověku i archeolog Ludvík Belcredi, jenž byl vedoucím výzkumů zaniklé středověké vesnice Bystřec v katastru městyse Jedovnice na Blanensku.⁹

K nejstarším recentním dokladům staveb s hliněnými stěnami náleží na Moravě komora domu v Pouzdřanech, která by měla pocházet z 16. století.¹⁰

Charakteristickým jevem v rámci výzkumů středověké vesnice byla variabilita použitých konstrukčních řešení. Jak zjistil Belcredi, archaické konstrukční způsoby (sloupová konstrukce) se používaly u hospodářských staveb, a s tímto jevem je možné se na Hané setkat ještě i na počátku minulého století. Zajímavým poznatkem je fakt, že stěny jizeb v Bystřeci byly v období vrcholného středověku roubené, což na hanáckém venkově korespondovalo s běžnou stavební praxí, uplatňovanou přibližně až do konce 18. století, a je možné se setkat i s mladšími doklady. Tato materiálová nejednotnost hanáckého domu byla charakteristická pro tzv. starší vrstvu. Hanácký lidový dům nebyl v tomto ohledu srovnatelný, i když se navenek jevil jako masivní hliněná stavba. Komunikační a hospodářská část obytného stavení, síň a komory bývaly obvykle hliněné, ale stěny obytné místnosti (jizby) se stavěly ze dřeva, byly roubené.

Příklady roubených staveb na Hané

Pozoruhodným objektem je v tomto ohledu především dům z Přerova-Dluhonic čp. 10, který byl zbourán v roce 2017. Stromy (jedle), ze kterých byla zbudována jizba, byly dle dendrologického datování mýceny mezi léty 1823–1824. Zajímavé jsou stavební úpravy, kterými tento objekt prošel ve 20. letech minulého století. Jednalo se například o adaptaci fasády, kdy byly na stávající hliněné omítky v exteriéru a interiéru nanášeny omítky vápenné opatřené na vnější straně štukovými prvky.¹¹

Na hanáckém venkově je setkání s relikty dřevěných nosných prvků na obytných budovách velice vzácné. Příkladem můžou být ojedinělé informace od kupců zdánlivě zděných domů – vedle zmíněného příkladu domu čp. 10 v Dluhonicích se jedná také o dům čp. 66 v Lutíně, kde byl v roce 2010 pod tvrdou omítkou objeven patrový roubený dům, ke kterému byl v 19. století přistavěn trakt z nepálených cihel. Nejnověji bylo roubení zjištěno v roce 2023 u usedlosti čp. 53 v Cholině, který zakoupila a plánuje rekonstruovat místní obec.

V Olomouckém kraji se nachází jediná vesnická rezervace v Příkazích. Kromě skutečnosti, že v této vsi se nachází značné množství autenticky dochovaných domů, dochoval se zde však i bohatý stavební archiv, v obci působil kronikář, jehož zájem se týkal i stavitelství. Podle josefského katastru z roku 1787¹² byly nově postavené domy již zděné z nepálených cihel, v pozemkové knize z roku 1828¹³ je zpětně k roku 1782 uvedeno, že domy čp. 102 a 103 již byly postaveny z nepálených cihel. Z uvedeného je patrné, že již v poslední čtvrtině 18. století se v případě obytných částí usedlostí dřevo jako stavební materiál nosných stěn nepoužívalo. Na indikační skice stabilního katastru z roku 1834¹⁴ jsou všechny domy v Příkazích, resp. jejich části obklopující dvůr (tzn. hospodářské stavení, výměnky, kolny), vystavěny z nespalného materiálu, stodoly situované v zahradách jsou však uvedeny jako stavby ze spalného materiálu. Tuto skutečnost však nesmíme vnímat jako dogma. Z velkého množství konkrétních staveb je známo, že dřevěné budovy opatřené omítkou jsou na mapách stabilního katastru zaznačeny červenou barvou jako zděné, případně že posuzována byla výhradně střešní krytina. Z tzv. Saparovy kroniky však víme, že po požáru v roce 1834 byly nově postavené domy opatřeny šindelovou krytinou, tedy spalnou, i když tyto domy jsou na mapě zaznačeny jako nespalné. Ve vceňovacím operátu z roku 1843 nacházíme konkrétnější informaci „*zdejší obytné budovy, jakož i chlévy, jež s nimi souvisejí, jsou vesměs postaveny z vepřovic a jsou opatřeny slaměnými střechami... Dřevěné stodoly jsou kvůli nebezpečí ohně vzdálené od těchto budov a jsou kryty slámou.*“¹⁵ Místní kronikář J. Fišer ve své Pamětní knize z roku 1937 uvádí: „*Starší domy nebyly z cihel stavěny, ale ze dřeva, z fošen 6-7 cm silných, dubových nebo břestových (tedy jilmových). Fošny se kladly na sebe do zámků roubení, aby k sobě držely. Do fošen se naráželo kolíků, obyčejných jasanových, aby omítka, bláto se slámou smíchané, lépe se na deskách udrželo.*“

V Příkazích se prokazatelně roubení nachází u jizby usedlosti č. p. 50, o čemž svědčí nejen částečné obnažení dřevěné konstrukce při probíhajících stavebních pracích, ale také výrazně nakloněná stěna jizby a komory. Ve stavebně

historickém průzkumu z roku 1985 je roubení zmíněno navíc u usedlostí č. p. 26, 45 a 83, fragmenty pak u jizeb usedlostí č. p. 1 a 98.¹⁶

Historické okolnosti ústupu dřevěného stavitelství

V klimatických podmínkách ČR bylo dřevo jako stavební materiál rozhodující surovinou. Původní lesy v oblasti Hané postupně mizely, hlavně v úvalech, již v období vrcholného středověku, kdy byly zásahem člověka velké plochy měněny na pole, louky a rybníky. Větší úbytek stavebního dříví nastal v souvislosti s rozmáhajícím se podnikáním šlechty, jež zaznamenalo nástup již na počátku 16. století. Devastující dopad na dostupnost tohoto materiálu pak měly na Hané válečné události na konci první poloviny 17. století, během tzv. třicetileté války. Tehdy probíhala nekontrolovatelná těžba oběma nepřátelskými stranami. Důvodem bylo budování fortifikačního systému měst (palisády) a stavba rozsáhlých polních ležení. Kromě lesů často vzaly za své i dřevěné hospodářské stavby (stodoly) a krovy pobořených domů, které byly používány jako palivové dřevo.

Naznačené historické okolnosti dokládají, že jedním z důvodů postupné a zásadní změny v používaném stavebním materiálu byl, nejen na Hané, citelný úbytek vhodného dřeva a následně i jeho zdražení. Polovina 17. století je v souvislosti se změnou používaného stavebního materiálu považována za klíčovou i badateli v oblasti tradičního stavitelství na jihozápadním Slovensku, kde byla podobná situace jako na Hané. Také zde se v průběhu téměř dvě století trvajících vývoje nahrazovalo dřevo hlínou.¹⁷ Proces tam byl prakticky ukončen až koncem 19. století, podobně jako na hanáckém venkově.

V závěru 18. století pak změnu v používání stavebního materiálu na celém území Moravy urychlila legislativní nařízení. V roce 1781 byl vydán požární řád pro moravský venkov, který omezil používání dřeva při budování venkovských staveb. Poddaný si tak nemohl svůj dům zbudovat jen ze dřeva, nýbrž až pod střechu musela být konstrukce stavěna z kamene na hlínu nebo z nepálených cihel. Dřevěné novostavby měly pak být opatřeny silnou vrstvou hliněné omazávky.¹⁸

Pozoruhodné jsou legislativní procesy, které byly z důvodu ochrany tamních lesů postupně zaváděny před více než dvěma sty lety v německém Sasku. Tato opatření omezovala použití stavebního dřeva a doporučovala jeho nahrazování kamenem, vápnem a hlínou. V návaznosti na zmíněná nařízení byly pak pomocí úředních prostředků zaváděny doporučené konstrukční postupy pro hliněné stavby, zde konkrétně budované tzv. nakládáním/vrstvením (něm. *Wellerbauweise*). Jak se však domnívá německý architekt Jochen Georg Güntzel, byl tento způsob na tamním venkově zřejmě již dávno známý.¹⁹ Podobně to tak mohlo být i na Hané v souvislosti s použitím hliněných válků. Jedná se o specifický stavební způsob, který má v oblasti střední Evropy tisíciletou tradici. Vzhledem k výše uvedeným okolnostem problematické identifikace použité stavební technologie jsou velmi zajímavá zjištění, která v roce 2022 učinili rakouští archeologové, již přinesli důkazy o použití hliněných válků v konstrukcích staveb pozdní doby bronzové (1300–800 př. n. l.).²⁰

Nejen na střední Moravě je nutné zohlednit další důležité aspekty, které směřovaly k masovému přechodu na hliněné stavitelství. Jednalo se například o demografické změny způsobené nárůstem vesnické populace od poloviny 18. století, která souvisela se zvýšenou potřebou bydlení. Tzv. domkářská kolonizace se pak zasadila o značné rozšíření zastavěné plochy vesnic. Vzhledem k tomu, že mezi stavebníky nových domů převažovaly sociálně slabé vrstvy obyvatel, dá se předpokládat zesílený zájem o cenově přístupný a snadno dosažitelný stavební materiál, kterým byla hlína.

Přesto se dá předpokládat, že tradice dřevěného stavitelství na střední Moravě doznívala ještě přibližně do konce 18. století – roubenou konstrukcí byla i nadále řešena jen hlavní obytná místnost (viz ves Dluhonice).

Na základě doposud získaných poznatků se lze domnívat, že použití hlíny má v konstrukcích staveb na střední Moravě mnohasetletou nepřerušovanou tradici. Vzhledem k charakteru této oblasti se jednalo o materiál, který byl za dominantním dřevem dlouhou dobu na druhém místě a prim získával postupně až v období raného novověku. Stavba domů se samozřejmě neobešla úplně bez dřeva: dělaly se z něj stropy, střecha i výplně otvorů. Dřevo potřebné na tyto prvky se těžilo v horských oblastech lemujících Hanou (Valašsko) a po Bečvě se plavilo podle potřeby na konečné místo určení. Tedy i v této oblasti, chudé na stromy, se stavělo ze dřeva, jen v menší míře než na vesnicích horských oblastí, kde byl tohoto materiálu dostatek.

Přerov-Dluhonice čp. 10, na první pohled „obvyklá“ usedlost hanácké vesnice • 2014

Přerov-Dluhonice čp. 10, fragment roubené stěny s patrnými zbytky hliněné omítky, mechem na vyplnění spár srubu, kolíky "ježky" jako oporou pro hliněnou omítku • 2017

Obědkovice, stodola k čp. 91 zbudovaná z hliněných válků • 2013

Radkova Lhota čp. 4, roubená část světnice krytá hliněnou mazaninou a štukovou fasádou • 2014

Babice u Kelče čp. 7, detail stěny síně s původním sloupkem dveří, hliněným výmazem spar a zbytky vápenných líček, později opatřená omítkou na šikmém lištování • 2017

Rymice Hejnice čp. 65, detail štípaných sрубnic s mazaninou, zbytky původního kolíkování i novějších nosičů omítky • 2019

Rymice Hejnice čp. 65, památkově chráněná usedlost v rámci areálu muzea v přírodě s roubenou konstrukcí světnice z půlených kmenů s odhalenou omítkou během rekonstrukce • 2019

3. DŘEVĚNÉ STODOLY

DŘEVĚNÉ STODOLY V MORAVSKÉ BRÁNĚ NEJSTARŠÍ VRSTVOU TRADIČNÍHO STAVITELSTVÍ

Hospodářské stavby jsou vlivem proměny způsobu života a obživy během 20. století prakticky nejohroženější skupinou tradičního stavitelství.²¹ Z hlediska vývoje architektury v sobě nesou zpravidla nejarchaičtější stavební řešení a samy o sobě mohou díky stabilitě své funkce patřit k nejstarším zástupcům stavebního fondu. Obecně můžeme u hospodářských staveb sledovat menší nároky na estetické a architektonické řešení. Prvořadé je konstrukční řešení podřízené funkci při zohlednění klimatických, geografických podmínek spolu s ekonomickým a sociálním vývojem i místní tradicí. Právě splnění podmínky účelnosti mohlo vést k výstavbě zdánlivě jednoduchých, pro mnohé současníky nezajímavých staveb.²²

Jako příklady různého typu, ale také rozdílného osudu pozoruhodných dřevěných staveb přinášíme pojednání o dvou dřevěných stodolách – roubené stodole ze Skaličky a rámové stodole z předměstí Litovle.

Primární funkcí *stodoly* v různém konstrukčním provedení je poskytnutí prostoru k ručnímu výmlatu obilí, pro jeho uložení před mlácením, umístění slámy po vymlácení a rovněž pro uložení píce či dalších zemědělských potřeb.²³ Zemědělské produkty bylo vždy nutno uchovávat jednak pro obživu, jednak pro užití v dalším roce, později k následné směně a postupně k odvodům elitám či příslušným institucím. Způsob uchovávání sklizně byl a je dodnes podmíněn vypěstovaným množstvím, které bylo dáno mj. produktivitou zemědělských prací a mírou schopnosti zemědělských plodin odolávat biodegradabilitě. Je chronologicky a prostorově citlivý.

Na okrajích regionu

Tradiční stavitelství na Hané je na první pohled charakteristické zvláště použitím hlíny v různých podobách. Přední znalci architektury v tomto regionu, jako například Václav Mencl nebo Josef Kšíř, však dokumentovali také řadu staveb dřevěných.²⁴ Během výzkumu, který probíhal v letech 2013–2017 díky zázemí Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, se podařilo najít řadu dřevěných stodol na samém okraji Hané, v prostředí přechodných regionů v klínu obklopeném Oderskými a Hostýnskými vrchy a Beskydami.

Region Hané je tvořen z velké většiny úrodnou půdou a byl osídlen zemědělci již před sedmi tisíci lety.²⁵ Od těch dob jsou sledované regiony Litovelsko na severozápadní Hané a Kelčská pahorkatina na okraji severovýchodní Hané obdělávány prakticky kontinuálně do dnešních dnů.

Lze předpokládat, že při některých, například geograficky definovaných okrajích určitých regionů se nachází rezidua prvků, které byly dříve v rámci větších oblastí běžné.

Vybraný prostor lze na základě teorie kulturních areálů vnímat jako okraj rozsáhlejšího celku pomoravsko-panonské,²⁶ respektive středoevropské²⁷ tradice vůči horské tradici

Zemědělská krajina Záhoří pod Horním Újezdem s alejemi kolem cest mezi četnými vesnicemi • 2014

Karpat a Jeseníků. Jedná se o původně homogenní teritorium ovlivněné dopady třicetileté války a inovačními proudy jak z prostoru vlastní Hané a moravských úvalů obecně, tak z příslušných městských sídel. Neopomenutelné je také působení legislativních nařízení vycházejících jak z centrálních institucí, tak i orgánů zemské, krajské i patrimoniální správy, stejně jako opatření, která měla vliv na stavební tradice.²⁸

Některé práce dokonce zdůrazňují fakt, že kultura moravských nížin přesahovala také dále do horských oblastí, jako například na Valašsko, protože až na fenomén salašnictví byly kulturní a hospodářské poměry shodné či podobné. Rozdíly byly zdůvodněny zejména periferností regionu v rámci Moravy a specifickým horským prostředím s převahou lesů, udržujícím více archaické jevy, jako je právě dřevěné stavitelství.²⁹ V problematice modernizací a přejímání vzorů z progresivnějšího, zvláště městského prostředí lze nahlížet na celé téma také optikou umělecko-historického směru.³⁰ Přitom inspiraci slohovou architekturou můžeme rozšířit na přebírání rovněž z hospodářsky rozvinutějších venkovských oblastí. Někteří badatelé si v závislosti na zájmu o proměny horské a nížinné tradice povšimli důležitých metodických problémů ve výzkumu tradičního stavitelství, jako je různá typologie staveb a jejich geneze.³¹

Výběr takto definovaného teritoria vychází z konceptu kulturních areálů.³² Kulturní areál je obecně považován za „území vyznačující se určitou mírou homogenních kulturních projevů (znaků), skrze které může být identifikována kultura“³³. Na základě uvedených sídelně-geografických a kulturních předpokladů je výběr podpořen přímo pro sledovanou oblast teorií lidových stavebních tradic etnologa a historika Jiřího Langra,³⁴ přičemž tento autor zdůrazňuje napříč kulturními okruhy pojetí ekotypů, které se vyznačují podobou a strukturou domácnosti v závislosti na konkrétních formách obživy.³⁵

Důležitým pojmem pro vnímání odlišností kulturních okruhů je *hranice*. Obecně bývá fenomén pohraničí definován jako určitá hybridní, přechodová zóna.³⁶ Hranici považují některé antropologické teorie jako významnější pro vymezení etnické skupiny než samotný kulturní obsah uvnitř této skupiny.³⁷ Podle metod historické geografie mohou být determinujícím faktorem pro vnímání homogenního regionu právě hranice různých geografických prostředí.³⁸

Zejména podoba krajiny, respektive životního prostředí, je pak formujícím, avšak v současnosti značně subjektivním faktorem identity, a to včetně celé řady drobných stavebních a přírodních prvků.³⁹ V tradičním prostředí však s omezeným množstvím impulzů (médiá, vzdělání, cestování atd.) můžeme hovořit o vnímání subjektivním.⁴⁰ Naproti tomu mohou existovat objektivní faktory vymezující hranice, jako například jazyk, fyzické znaky či příbuzenství.⁴¹

S naprostou dominantní rolí prostoru a místa na formování kultury pracují někteří kulturní geografové, kteří studují vzory a interakce lidských kultur ve vztahu k přírodnímu prostředí.⁴² Kulturní areály se proto logicky nekryjí s politickými či etnickými hranicemi.⁴³ Konkrétním příkladem je tak stará zemská hranice českého státu, která od středověku až do poloviny 20. století neodpovídala kulturnímu předělu, ale právě naopak byla hranicí plynulou s kulturními přesahy, jejichž nositeli byli zvláště zástupci německého etnika.⁴⁴ Interetnickým vztahům na základě archeologického výzkumu kulturní identity

a archeologickému kontaktnímu studiu se věnuje také archeologie, přičemž se v problematice interpretace jedná o stále otevřené téma.⁴⁵

K vývoji stodoly

Genezi a podobu stodol můžeme sledovat vedle stavu *in situ* také relativně přehledně v četných muzeích v přírodě v Evropě, kde najdeme i pozdně středověké stavby.⁴⁶ Méně se tomuto tématu věnují starší publikace.

V Československé etnografii se v souvislosti se studiem polygonálních stodol důkladným rozбором pramenů zabýval etnograf Emanuel Baláš, který analyzoval četné prameny a informace přesahující evropské prostředí od prehistorických dob. Pro území našich zemí podle přímých zpráv uvedl zmínky o stodolách od 13. století, kterým přirozeně předcházely jednodušší stavby oborohů a různých přístřešků doložených v ikonografii. Ze středověku je pro naši zemi k dispozici řada písemných i archeologických dokladů, ze kterých však zpravidla přesné konstrukční řešení stodoly nezjistíme.⁴⁷ Zvláště z německého prostředí jsou k dispozici recentně dochované středověké a raně novověké stodoly, z nichž je možné odvodit analogické řešení stodol také v naší oblasti.⁴⁸ K stavebním objektům s výrazným archaickým tvaroslovím patří stodoly na britských ostrovech.⁴⁹ Až přelom 15. a 16. století přináší bližší informace o stodolách rámových či v západních zemích hrázděných v známém členění s mlatem a dvěma přístodůlky. Do 16. století zařadil Baláš také dvě dochované stodoly v jižních Čechách.⁵⁰ Z poloviny 17. století a následujících desetiletí již pocházejí známé polygonální stodoly uchované nejen v našich muzeích v přírodě⁵¹, ale i na původním místě. V dalších obdobích recentních dokladů přibývá.⁵²

Z regionu Moravské brány máme k dispozici několik drobných zpráv o objektech označovaných jako stodoly, které se týkají až období časného novověku. Pozoruhodný příklad stával v Černotíně na Hranicku, kde „[...] v čísle 50. ve staré stodole, která stavbou velice se liší od ostatních, lze čísti na jednom trámě nápis 1583“⁵³. V navazující zahradě za usedlostí je dodnes v místě stodoly neobvyklý úskok parcely, ale o zvláštním objektu už současní obyvatelé nic neví.⁵⁴ Mladší zprávu máme z přelomu 16. a 17. století o prodeji měšťanského domu v Hranicích „se dvěma zahradami na Farářství a stodolou, též s jednou zahradou, ležící za mosty v Drahotuchu [...]“⁵⁵. V Bohuslávkách u Lipníka byla podle tradice u čp. 33, snad v zahradě za dvorem, stodola připomínající dataci a nápisem švédské tažení v 1. polovině 17. století.⁵⁶

Na veduté části Horních Moštěnic, pocházející pravděpodobně z 1. poloviny 18. století, stojí stodola vyšší konstrukce s vraty a dvěma přístodůlkami s valbovou střechou v zahradě usedlosti. Podle textury kresby se může jednat o roubenou, případně rámovou stavbu s vodorovným bedněním. Stěny vyplétané můžeme vyloučit, protože pletené ploty jsou na této veduté kresleny jinak. U dalších usedlostí stodoly v zahradách nejsou, přestože celý obraz oplývá mnoha detaily.⁵⁷ Rovněž na veduté Holešově, nejspíše z 18. století, jsou v místech dnešní ulice Dlažánky tři stodoly s naznačenou roubenou konstrukcí. Vrata na nich mírně přesahují nad okap přístodůlků, proto je střecha nad vjezdem zvýšena námětky.⁵⁸ Také veduta hospodářského dvora v Holešově z počátku 19. století přináší informace k dobovým stavebním konstrukcím.⁵⁹ Na okraji vyobrazení je také stodola

pravděpodobně zděné pilířové konstrukce s vodorovnou dřevěnou výplní. Střecha byla valbová ze stupňovitě kladených došků.⁶⁰ Pozoruhodná přímo pro region Hané je veduta kláštera Hradisko. Analýzou dalších vyobrazení bychom jistě našli hodnotné informace.

Popis života v Záhlinicích u Hulína pochází z pera Františka Skopalíka, který uvedl i vzácné informace o stodolách. „*Původně bývaly stodoly uprostřed zahrad, jak to ještě na mapě roku 1770 vidíme [...] Stodoly staré vypadaly dosti primitivně; tak jako u kolny, spočívala i u stodol celá vazba jen na sochách v zemi upevněných, mezi nimiž sroubení jen ze žerdí neb hůlek; vrata taky jen z hůlek vypletená mívali, v předešlém století, a zvláště v druhé polovici jeho, dělali sroubení z tesaného dřeva a sochy do silných dubových podval upevňovali. Když čím dál tím víc hor ubývalo, dělali sroubení namísto z tesaného dřeva z jedlových desek, a namísto dubových sloupů stavěli taky tak zvané pilíře z cihel vepřáků [...]. Teprve v druhé polovici tohoto století upuštěno od stavby dřevěných stodol a stavěny jsou z tvrdé látky, kamene a pálených cihel, s břidlicovou krytou.*“⁶¹ Podrobné pojednání o usedlosti ve Vítonicích na moravském Záhoří najdeme v článkách Františka Příkryla, o stodole však napsal stručně: „*V zahradě stála stodola postavená ze srubů jedlových neb lípových, jen podešva byla dubová. Mlat je z upěchované hlíny, po stranách jsou óploty, za nimi přístodůlky a nad ním patro.*“⁶² Naopak Josef Kšíř doložil stodoly z dřeva borového, protože údajně tolik nepraskalo, kolíky se vyráběly z habru nebo akátu.⁶³ Nalezené stodoly jsou z většiny jedlové, na prahové trámy se používalo dubové dřevo. Borovice použili až během 20. století na zesílení krovu stodoly ze Skaličky.

Na základě představených pramenů se můžeme pokusit popsat alespoň konkrétní novověkou podobu stodol ve sledované oblasti. Jako zcela funkční doznívání archaických tradic přežívala až do 19. století kúlová konstrukce s vyplétanými nebo v drážce loženými dřevěnými stěnami, jak čteme u Františka Skopalíka, a máme doloženo v jiných regionech. Delší trvání měly tyto principy přirozeně u kúlen a jednoduchých přístřešků. V některých moravských regionech jsou doloženy až do nedávné doby v podobě oborohů, různě používaných pletených konstrukcí na jižním Valašsku, Moravských Kopanicích nebo Slovácku.⁶⁴ Jiří Langer spojuje elementární konstrukce doložené v Pomoraví se stavebními tradicemi pravěkých období v souvislosti se širším kulturním prostorem Podunají s přesahy do Pováží a Ponitří. Jako projevy této tradice uvádí právě kúlovou nebo rámovou konstrukci se stěnami vypletenými proutím a omazanými hlínou. Protože se v případě jižního podhůří Karpat jednalo o okraj této oblasti, byla taková řešení v různých podobách použita spíše pro doplňkové konstrukce – ploty, stěnové díly kúlen a přístřešků, štíty hospodářských staveb, vrata stodol aj.⁶⁵ Konstrukční řešení vyplétáním je patrné v daleko širším kulturním prostoru, avšak v kontextu hrázdného stavitelství.⁶⁶

Paralelně se užívala konstrukce roubená, která byla podle mnohých pramenů naprosto běžným způsobem stavby u obytných i hospodářských objektů, avšak u stodol v oblasti byla obrazově i fyzicky doložena doposud až od 18. století.⁶⁷ Na základě poznání konstrukce stodoly ve Skaličce čp. 3 i analogií z jiných oblastí můžeme tvrdit, že budování roubených stodol bylo v oblasti běžné už od raného novověku. Skopalíkovo datování největšího rozšíření roubené konstrukce od 2. poloviny 18. století do poloviny století 19. však odpovídá většině dendrochronologicky datovaných objektů v oblasti. Josef Kšíř analyzoval rovněž potřebu náradí k různým způsobům opracování a konstrukčním spojmům. Proto považoval rámovou konstrukci s deštěním za více užívanou od 2. poloviny 18. století, jako náhradu roubení především z důvodu úspory dřeva. Takový způsob

přirozeně existoval i dříve, jak potvrdil též František Skopalík zmínkou o *sochách* osazených v prahu, přičemž si nejsme jisti, zda nepopisoval *polosochu* zasazenou v roubení. Tuto konstrukční variabilitu stodol můžeme potvrdit, vnímáme-li vývoj od konstrukce kúlové přes sloupovou k rámové, vložením spodního prahu.⁶⁸

Podle uvedených informací považujeme také rámové stodoly za běžně užívané ve sledované oblasti již během raného novověku. Jen výplně ploch mezi nosnou konstrukcí špely od využití jednoduchých pletených či štípaných a různých bidlových výplní až k řezaným deskám. Na stodůlkách v Zámorskách čp. 37 či v Lešné čp. 76 dosud vyplňují rám konstrukce drobná, jen hrubě opracovaná bidla, podobně jako štípy větších rozměrů na výměnkářských stodůlkách ve Skaličce čp. 3 a Oprostovicích čp. 14. Některé stodoly tvoří rámová konstrukce na vodorovných prazích se šikmými vzpěrami, kde vodorovné deskové nebo bidlové výplně stěn jsou zasazeny do drážek ve sloupcích.

Většina dochovaných dřevěných stodol v oblasti je ovšem roubená. Podle dosavadních zjištění byly větší roubené stodoly stavěny do 20. let 19. století. Především v okrajových podhorských částech regionu se však ze dřeva stavělo během celého 19. století.

Historické prameny k vývoji prostoru k mlácení a uložení obilí analyzoval například Ludvík Kunz. Jako nejstarší fázi mlatu uvedl srovnaný, odtravněný a udusaný prostor pod širým nebem ohrazený ze dvou stran chrastinou, otevřený ve směru nejčastějších větrů k provívání. Podle Kunze sloužilo humno také ke konání besed a tanečních zábav.⁶⁹ Velmi podrobně popsal autor také zhotovení a údržbu plochy mlatu. Jako starší způsob uložení slámy uváděl různé typy stohů, které se v některých oblastech dochovaly do současnosti.⁷⁰ Je tedy pravděpodobné, že ještě v 18. století existovalo vedle techniky stohování paralelně také ukládání v různých stavebních podobách stodol, jak doložil také Josef Kšíř.⁷¹ Kolem roku 1830 už měla stodoly většina selských usedlostí v oblasti.⁷²

Poslední dřevěné stodoly v Moravské bráně

K situování stodol a jejich vztahu k usedlosti se nejpodrobněji vyjádřil opět Josef Kšíř. Za nejstarší polohu stavby s funkcí stodoly je považována zadní část dvora. Zpřísňující se protipožární opatření od poloviny 18. století měla také určitý vliv na stavbu stodol, které byly odsouvány dále do zahrad s různou vzdáleností od dvora. Ve sledované oblasti se jedná o jejich obvyklou polohu. Řád hašení ohně (Požární řád pro markrabství moravské a vévodství slezské), který vydal roku 1787 Josef II., přímo určoval, že stodoly mají stát opodál obytných stavení.⁷³ Užití nespalných zděných štítů mezi stodolami dovolilo jejich výstavbu na samém konci zahrad v jednotlivých řadách, způsobem známým hlavně na vlastní Hané, ale také v některých lokalitách sledované oblasti.⁷⁴ V tomto prostoru se při studiu mapových podkladů i současné situace setkáme se všemi uvedenými fázemi situování stodol, které přicházely v různých obdobích. Během 20. století se spolu se změnou stavebních materiálů, užitím nespalných krytin i modernizací výmlatu obilí stodola navracela v některých obcích zpět, jako součást moderně budovaných dvorů.

Důležitým komponentem záhumenních cest a také blízkosti stodol bývaly, a v některých obcích dosud jsou, stromy, jejichž výsadbu přímo nařizovala již první protipožární opatření.⁷⁵ Jinde neobvyklé stromořadí uvidíme v Loučce u Lipníka, kde je celá návětrná západní strana záhumení vysázena lipami a kaštany, a jako solitéry najdeme i mohutné

duby. Stodolu za čp. 14 v Oprostovicích obklopují urostlé duby a menší javory, v Žákovicích stály dříve za humny velké topoly proti bleskům, dnešní dochované jasany a lípy jsou už mladší. Přirozenou součástí zahrad byly ovocné stromy, v zadních partiích hlavně ořechy.

Žentoury, kdysi důležitá součást stodoly, se do současnosti zachovaly jen výjimečně. Kromě vzpomínek pamětníků se poslední našly ve Straníku čp. 20, část mechanismu ve Skaličce čp. 3 a nejzachovalejší v Dolních Nětčicích čp. 60. František Obrtel popsal prostředí žentourů v Henčlově: „*Co jsme se nahráli na udupaném trávníčku, jaký k naší potěše zbýval za našimi humny mezi žentoury sousedících dvou familií, které si položily bývalé žentoury za stodolu, co ostatní měli je pravidelně na zahradě před stodolou, která uzavírala celou stavební plochu.*“⁷⁶ Počátek žentourů datujeme do posledních desetiletí 19. století, například v Býškovcích do počátku 80. let.⁷⁷ Jejich zánik je spojen s elektrifikací vesnic v meziválečném období. Předchůdci železných žentourů byly technologie dřevěné.⁷⁸

Naprostá většina zpráv o dřevěných stavbách na Hané, včetně okrajových oblastí, je spojena s informací o jejich značném stáří a hrozícím zániku, jak shrnul Josef Kšír: „*Dřevěných stodol na Hané je dnes velmi nepatrný počet, nejméně se zachovalo srubových stodol, stodol s konstrukcí rámovou se sloupky je sice větší počet, ale jejich počet se zmenšuje každým rokem a zvláště v nynější době nového společného hospodaření rapidně ubývají, neboť vlastní účel stodol zanikl a stodoly se mohou na statku postrádat.*“⁷⁹ O to překvapivější je, ještě po více než padesáti letech od tohoto tvrzení, poznání současného terénního výzkumu v navštívených lokalitách, že poslední rezidua roubeného stavitelství dosud nacházíme.

Zvláště zaujme zachování stodol různého charakteru. Identifikujeme zpravidla různě velké selské stodoly s mlatem a dvěma přístodůlky nebo jejich torza. Neobvyklou adaptací s využitím srubové konstrukce s dostavbou pilířů z pálených cihel, kdy vznikly dva mlaty a tři přístodůlky, je stavba v Býškovcích čp. 33. Malé samostatné roubené stodůlky, náležící původně výměnku, stojí dosud v Loukově čp. 40, Osičku (části Příkazy) čp. 85, Dolních Těšicích čp. 15 a Skaličce čp. 3. V Oprostovicích čp. 14 byla k mohutné roubené stodole z poloviny 20. let 19. století o několik roků později přistavěna malá rámová výměnkářská stodůlka. Ani u velké stavby za čp. 33 v Býškovcích nelze vyloučit, že stodola gruntu a výměnku byla sdružena pod jednu střechu. K usedlostem menšího rozsahu náležely stavbičky s mlatem a jedním přístodůlkem, které se dochovaly například v Dolních Nětčicích čp. 42, Miloticích nad Bečvou čp. 28 a Jarcové čp. 56. V Zámorskách čp. 37 a v Lešné čp. 76 je miniaturní část stodoly přímo propojena s obytným traktem usedlosti.

Relativně příznivé podmínky pro zemědělství přinášely obyvatelům možnosti k modernizacím obydlí i hospodářství. V mnohých obcích dodnes uvidíme dochované reprezentanty mladších pilířových nebo celozděných stodol z nepálených cihel.⁸⁰ Častěji jsou však v současnosti k vidění cihly pálené, a to ruční i průmyslové. V místech s dostupným kamenem se také pro konstrukce stodol použil tento materiál v různých podobách.⁸¹

Vzácně dochované roubené a rámové stodoly v Moravské bráně mají společnou současnost. Již v polovině 20. století se podle uvedených pramenů a pamětníků jednalo o stavby zastaralé s určitými konstrukčními problémy. Na všech objevených dožívajících

stodolách je patrná různá míra adaptace ve srovnání s předpokládaným původním stavem, mnohé jsou zachovány jen jako torza. Doškovou krytinu všude nahrazovala těžší nespalná střecha, v některých případech již v 1. polovině 20. století. S tímto zásahem souvisela nutnost zesílení krovu, přičemž mezi původní krokve buď přidali další páry nových krokví, nebo také pro zvětšení objemu celou stavbu zvýšili o další srubové věnce, na něž byla osazena nová hambalková soustava krovu. Další možností bylo osazení zcela nové vázané konstrukce krovu na původní srub nebo nadstavbu. Prostor mlatu mohl být i po zániku soukromého hospodaření využíván pro uskladnění zemědělských strojů a nářadí. Potřeba nového využití přístodůlků otevřených z mlatu různě velkým otvorem nebo přes bedněnou *oplotu* způsobila další nutnost adaptace. Dělicí bednění bylo demontováno nebo přerušeno, velikost okna zvětšována především svislým směrem, aby byl prostor přístodůlku přístupný pro uložení různých věcí – stavebního materiálu, topiva či mechanizace. Jen některé stavby, kde například skládali seno nebo odložili zřídka potřebný materiál, se obešly bez drastických vyřezání srubu nebo zrušení přepážky.

Za zmínku stojí ještě vztah majitelů ke stavbám a znalosti o nich. Velké stáří vyvozuje zpravidla ze špatného stavu dřeva a podle samotné roubené konstrukce, která již bývá v obci i okolí výjimečná. Některé stavby ještě slouží k dočasnému uložení materiálu, ale péče o ně takřka neprobíhá a spějí k zániku. Minimum stodol má opravenou střechu⁸² a majitel tedy počítá s dalším využíváním. Jen nejstarší vlastníci ještě pamatují na původní zemědělské užití stodoly, přípravu mlatu, ruční mláčení, ukládání obilí a slámy, a také údržbu stavby konanou tradičními způsoby.⁸³ V Žákovicích čp. 16 vzpomínal otec současného majitele Jaromír Valenta na využití přístodůlků pro jednotlivé druhy obilnin nebo na opravy střechy místním doškářem.⁸⁴ V Miloticích čp. 27 u rámové stodůlky připomněl majitel Václav Kubeša, jak jeho otec opravoval doškovou krytinu.⁸⁵ V Bezuchově čp. 56 pamatoval majitel Ludvík Šmíd stodolu v současném adaptovaném stavu krytou cementovou taškou, ale popsal mláčení cepy a úpravu mlatu kravincem se slínem.⁸⁶

Roubená stodola usedlosti čp. 3 ve Skaličce

Na příkladu nejstarší i identifikované stodoly, respektive také dřevěné stavební konstrukce ve venkovském stavitelství sledovaného regionu, přiblížíme některé dílčí aspekty i provozně technické záležitosti fungování stodoly jako hospodářského objektu v rámci ekonomické jednotky, ale zejména specifické konstrukční informace.

Na základě poznatých skutečností se jako zcela unikátní jeví roubená stodola, která původně stála za čp. 3 v obci Skalička u Hranic na Moravě. Starou zděnou obytnou část souvisejícího statku majitel zboural. Bývalí spolumajitelé žili ještě v modernizovaném paralelním traktu původního výměnku, který s ubouraným domem spojuje krytý průjezd do zahrady – *kolňa*. Ke gruntu, jako původnímu fojtství, náleželo do združenosti nejvíce půdy ve Skaličce – 90 měřic (cca 17 hektarů). Před združením chovali *páru* koní, sedm dojných krav a mladý jatečný dobytek, „*koze, barany, mašíky*“ a drůbež. Na pomoc byly služebné *dívky*.

Velká roubená stodola se nepříliš obvykle orientovala rovnoběžně s obytnými trakty, tedy kolmo k ose obce. K ní ještě s mírným odstupem pro průchod přiléhala menší rámová konstrukce výměnkářské *stodůlky* a společně se srubem tvořily urbanistický celek jinde již v regionu nedochovaný. Srub stodoly je výjimečný především dendrochronologickým

datováním prvků zhotovených z jedlí, z nichž některé byly káceny při zimní těžbě 1555/1556, další mnohé 1570/1571, jiné při předpokládané přestavbě 1783/1784 a později. Pozoruhodná je také masivnost půlených srubnic vysokých až 40 cm. Pamětník Richarda Vinklárka, narozeného roku 1932, který pocházel z usedlosti, velmi zaujala tato dřevěná konstrukce, zvláště velmi přesné podélné půlení velmi dlouhých, skoro osmimetrových trámů.⁸⁷ O neobvyklém stáří se však v ústní tradici nedochovaly zprávy.

Stavba je založena na mělké kamenné podezdívce, kde byly identifikovány nálezy z období pravěku. V mládí respondentů proběhly drobné úpravy, přičemž se celé sruby nadzvedly a pod ně byly vloženy betonové tvárnice. *Přístodůlky* jsou celoroubené stejných šířek a o 0,5 m rozdílných hloubek, proto byly nazývány *malý* a *velký*. Plochu mlatu – *humna* – původně uzavírala z obou stran dvoukřídlá vrata svlakové konstrukce otvíraná na dřevěných točnicích, z nichž jedno křídlo se v torzu zachovalo. Jeho nosná konstrukce byla bedněna širokými, mírně kónickými prkny širokými kolem 37 cm, palcové tloušťky, na spojení byly užity dřevěné kolíky k zajištění jejich konstrukce a kované hřebíky *latáky* pro uchycení prken. Nad mlatem je pozůstatek vyvýšené konstrukce *patra*, kde do horních srubnic nad okny jsou začepovány kolmo svisle kratší trámy nesoucí podélné stropnice pro původní podlahu patra. Dva druhy krokví, lišící se rozdílnou dřevinou a průměrem, napovídají, že stavebník zdvojnásobil krokve pro těžší krytinu, nyní již pálenou tašku. To doložil i pamětník informací, že kolem poloviny 20. století byla původně došková střecha po úpravách krovu překryta pálenou taškou. Do té doby otec informátora (Richard 1896–1972) střechu popravoval podstrkováním došků, které si sám vyrobil z režné slámy. Došky byly též na stodůlce, kde byly nahrazeny cementovou taškou. Štít směřující do záhumení je bedněný ze svislých desek šířky až 38 cm ložených na sraz k sobě, protější štít před rokem 2015 spadl a od té doby se stav většího přístodůlku zhoršoval.

Pamětník zavzpomínal také na původní využití stodoly. Obilí se do přístodůlků skládalo od hliněné podlahy spodními konci – *řítama* ke stěnám.⁸⁸ Jak se zaskládala okna, podávalo se nad stěnami takřka po hřeben – *kalenicu*.⁸⁹ Cepy se mlátilo až přes zimu ve dvou, třech, nejlépe čtyřech, zřídka pěti mlaticích už jen doplňkově na slámu pro náhradní došek, na povřísla – *provisla*, nebo se *cpaly stružochy*. Údržbu mlatu si pamětník nevybavil.

Na straně za stodolou směrem ode dvora byl žentour. Ten roztáčeli 1–2 koně, které *ogar* poháněl. Hřídél vedla kanálkem k vratům stodoly, kde se z řemenice napojoval řemen k pohonu. Původně měli jen menší mlátičku, fukarovat se muselo zvlášť. Později koupili od vsetínské firmy Josefa Sousedíka elektrický motor, který utáhl novější mlátičku *šestadvacítku* i lis najednou. To už také s pomocí výfukové řezačky mlátili s bratrem Antonínem, zatímco rodiče přivázeli obilí z pole. Brzy však přišla kolektivizace.

Mezi dosud poznanými roubenými stavbami v oblasti jihozápadní Moravské brány se jedná o objekt s mimořádně starými použitými prvky roubení a také zachovalý bez zásadních adaptací ve své prostorové i konstrukční celistvosti. Velký počet prvků datovaných do 2. poloviny 16. století nasvědčuje výstavbě srubu stodoly již v tomto období. Rekonstrukci srubu a krovu můžeme zařadit do 2. poloviny 80. let 18. století. Další drobné úpravy probíhaly také v následujícím období.

Doklady stavební kultury ve Skaličce popsal také pamětník Vítězslav Příkryl (1920–2019), pedagog, přírodovědec a vlastivědný pracovník. V době jeho mládí bylo v obci ještě několik roubených stodol.

U mnohých stodol byly *rajčule* (*na rajčuli*) s žentoury, ty se začaly postupně rušit po elektrifikaci na konci 20. let minulého století. Lokomobily měli poblíž Skaličky ve dvoře Kamenci, i tu si někteří sedláci půjčovali. Části stodoly se podle pana Příkryla nazývaly *mlatevna*, *mlat*, *humno*, *přístodůlek*, pojem *oplota*, *oploteň* pamětník nezná. Ani mladší stodoly za mnohými usedlostmi ve Skaličce už nestojí. Dochovalo se několik pilířových stodol zděných z pálených, méně z nepálených cihel.

Kam s ní?

S posledními roubenými stavbami v Moravské bráně odchází starobylá tradice uplatnění dřeva v tradičním stavitelství v nížinných oblastech Moravy. Mohutné chátrající sruby v zahradách bývalých selských usedlostí jsou takřka jejich posledními doklady. Jistě si zaslouží alespoň odborný zájem, nejsou-li v současné společnosti využitelné. V případě šťastné souhry okolností mohou být obohacením pro blízká muzea v přírodě.

Dispozice a konstrukce roubené stodoly ve Skaličce za čp. 3 odpovídá podobě stodol známé z Moravské brány a také z jihovýchodní Hané. Uvedená výjimečnost v kontextu známých roubených staveb na celé Moravě byla pádným důvodem k úvaze o zachování a budoucnosti této stavby. Rekonstrukce a využití *in situ* nebylo v souladu s možnostmi a plány majitele, proto se jevila jako schůdná myšlenka na transfer stavby, jako zcela běžné metody záchrany ohrožených památek.

Možnostmi záchrany stodoly se začalo zabývat Metodické centrum pro muzea v přírodě při Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm s několika odbornými partnery – pracovníky Centra Excellence Telč, Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd ČR a mistrem tesařem Davidem Stejskalem. Jako pracovníci muzea v přírodě se setkáváme s desítkami ohrožených staveb, které nelze jednoduše zachovat. Při znalosti historického kontextu lidového stavitelství i aktuálních možností záchrany je samozřejmě potřebná určitá selekce a alespoň soulad s koncepcemi příslušných institucí. Uvedená stavba se však skutečně jevila jako významná jak z hlediska svého stáří, tak ve vztahu k tradici roubeného stavitelství v nížinných částech Moravy.

Jako vhodná lokalita umístění se po mnohých úvahách jevil tehdejší Soubor staveb lidové architektury v Příkazích u Olomouce – *Hanácké skanzen*, nyní Hanácké muzeum v přírodě. Tamní zemědělská usedlost a několik monumentálních špaletových stodol je jistě unikátním dokladem stavitelství na Hané. Patrně jsou však také proluky po stodolách chybějících, kde by se mohla logicky představit starší podoba tohoto typu staveb. Paralelně s nově stavěnými špaletovými stodolami přirozeně dožívaly stodoly ze spalných materiálů. Přestože jsou obce Skalička a Příkazy relativně vzdálené, přemístění by z etnograficko-historického a typologického hlediska mělo opodstatnění, protože Skalička přináležel k okraji kulturního prostředí Hané. Navíc podle map stabilního katastru i etnografických dokumentů předcházely špaletovým stodolám, prezentovaným dosud v příkazské expozici, stodoly dřevěné. Obě tyto vývojové fáze se v regionu a přímo v obci prolínaly. Obdobný charakter stodol je patrný nejen na Hané, ale prakticky po celé Moravě a úložná funkce dvou přístodůlků s mlatem je známá po celé Evropě.

Jako alternativa se původně uvažovalo o přemístění stodoly k památkově chráněné usedlosti podsedku čp. 14 v Souboru lidových staveb v Rymicích u Holešova. Navrhovaný urbanismus by odpovídal dřívější podobě v obci a okolí. V Rymicích je však na stavbu velmi úzká parcela. Ve skutečně krajním případě bylo z ryze záchranných důvodů plánováno umístit stodolu ve Valašském muzeu v přírodě, avšak jako solitér bez geografického, prostorového i terénního kontextu. Okrajovým řešením, jež skýtá mnoho problémů především ve vztahu k *udržitelnosti*, bylo připojení stodoly k některé z usedlostí v hanáckých obcích, kde se plánuje zřízení místní expozice charakteru muzea v přírodě.

Od počátku bylo v případě exponování stavby uvažováno využít ji nikoli jako zemědělskou expozici, kterou již částečně obsahuje v případě Příkaz jedna ze stodol špaletových, ale jako unikátní doklad konstrukce v obecné historii tradičního stavitelství v kontextu výzkumných metod (např. dendrochronologie, trasologie tesařského opracování, problematika dopravy dřeva, vorařství atd.), tak jak je známe z některých muzeí v přírodě v Evropě (Německo, Švýcarsko, Belgie aj.).

Příprava záchrany

Přes nepřízeň cesty k dynamičtější záchraně stodoly ze Skaličky probíhaly v rámci činnosti Metodického centra pro muzea v přírodě různé specializované aktivity za účelem transferu i jako argumentace smysluplnosti a vysoké odborné úrovně tohoto záměru. Na transfer a stavební obnovu byly vypracovány podklady odborného týmu Centra Excelence Telč,⁹⁰ s přispěním předních českých tesařů a odborníků na historické dřevěné konstrukce Petra Růžičky a Davida Stejskala.

Právě David Stejskal spolupracoval s odborníky Centra Excelence a Metodického centra také na výběru dřeva (jedle, smrk) v lese *na stojato*. Cílem bylo na potřebné výměny poškozených prvků srubu a krovu zajistit přesné rozměry kmenů a vyzkoušet při zpracování jejich různé točitosti.

David Stejskal měl původně také rekonstrukci celé stavby metodicky vést jak teoreticky, tak prakticky s úmyslem spolupráce odborných profesí – tesaři, kameník aj. z Valašského muzea v přírodě, případně dalších zájemců formou stavební huti. V Dřevěném městečku Valašského muzea v přírodě proběhlo na jaře 2017 před veřejností podélné púlení vybraných 10,5 metrových kmenů s průměrem okolo 50 cm pomocí klínů a následné přitesání štípaných ploch širočinou. Jednalo se o experiment, neboť štípání dřeva takovýchto dimenzí dnes už nikdo nepamatuje. Samotné výrobě předcházela průzkum stop zpracování štípaných trámů na stodole ve Skaličce a na několika dalších stavbách ve vyznamovaných lokalitách regionu.

Ještě v 19. století bývala tato technika ve stavitelství rozšířená především na Frýdecku a Těšínsku, dříve také v podhůří Beskyd, na Hané, i v dalších regionech. Paralely takových konstrukcí, jako archetypální techniky zpracování dřeva, nacházíme i v jiných místech Evropy. Aplikovaným výsledkem z tohoto experimentu je památkový postup *Podélné štípání kulatiny při opravách dřevěných konstrukcí*.⁹¹ Zdůvodnění záměru provázelo rovněž několik odborných článků.⁹²

Během terénního výzkumu sídel a kulturní krajiny v Moravské bráně byla nalezena řada dřevěných objektů • Oprostovice 2014

Záhumení v obci Bezuchov s roubenými stodolami • 2014

Dvě pozoruhodné stodoly byly během výzkumu v obcích Moravské brány objeveny ve Skaličce • 2015

Poškozený západní štít stodoly ve Skaličce při nálezu • 2015

Obec Skalička s usedlostí čp. 3 na indikační skice (mza.cz) • 1830

Známou památkou obce Skalička je Červekův větrný mlýn, paradoxně ležící jen nedaleko nalezené stodoly • 1982

Pozoruhodné stáří některých konstrukcí bylo zjištěno díky dendrochronologickému datování Tomáše Kyncl • Oprostovice 2015

Uvažovanou možností o umístění stodoly ze Skaličky byl z několika důvodů soubor stodol v muzeu v přírodě Příkazy • 2017

Použití půlených kmenů na domě ze 17. století z obce Zapodeni, Muzeul Național al Satului Dimitrie Gustiv Bukurešť • 2015

Půlené kmeny na pozdně středověké komoře z regionu Setesdal, Norsk Folkemuseum Oslo • 2015

Každá stavební konstrukce nabízí četné otázky i odpovědi
půlený trám stodoly ze Skaličky, výstava Zranitelné stavební dědictví, HMP Příkazy • 2023

Dřevo pokáceli v zimě 1555/1556, Trám rozštípli na půl a otesali
Asi v 18. století otočili oblíny dovnitř stavby. Chtěli, aby nevypadala jako dřevěná?
Plavili dřevo na stavbu z hor po řekách?
Jedle na stavbu byly mohutné. Kdysi rostly blíže k nížinám

Jaký je rozdíl mezi tesařskou a řeznickou sekerou? Nevíte? Nevadí! Neví to ani někteří tesaři, kteří už s takovými nástroji vůbec nepracují... výstava Zranitelné stavební dědictví, HMP Příkazy • 2023

Sekera řeznická, neurčeno, 1. polovina 20. století, Valašské muzeum v přírodě
Sekera tesařská, Haná, konec 19. století, Hanácké muzeum v přírodě

Pro experiment a rekonstrukci stodoly ze Skaličky byly přímo v lese vybrány kmeny potřebných dimenzí a točivosti • 2017

Lícování vnitřní štěpné plochy a příprava další kulatiny ke štípání • 2017

Štípání kmenů na stodolu ze Skaličky proběhlo formou veřejného pracovního setkání ve Valašském muzeu v přírodě pod vedením Davida Stejskala • 2017

Plocha podélně rozštípnuté kulatiny se stopami po otvorech vrтанých nebozezem a dlabech pro umístění štípacích klínů • 2017

Stodola ve Skaličce po provizorním zakrytí a vykácení náletových dřevin • 2017

Hrubování (vpravo) a lícování tesaných prvků • 2017

Několikrát transfer prvků (Skalička – Frenštát pod Radhoštěm – Příkazy) probíhal s maximální snahou o obezřetnou manipulaci • 2020

Originálně pojatá oprava nárožního spoje z původního materiálu se snaží spojit funkčnost a nenápadnost
tesař David Stejskal, stodola ze Skaličky • 2021

Původní stav prvku

Citlivé znovusestavení stodoly v Příkazích • 2021

Trasologická analýza stodoly ze Skaličky

Objekt roubené stodoly byl zkoumán na svém původním místě v nálezovém stavu dochovaném k závěru roku 2016. Při výběru trámů pro analýzu hrála roli jejich neporušenost, celistvost a přístupnost. Stopy byly dokumentovány fotografickým záznamem z volné ruky při směrově voleném, rovněž ručním nasvícením. Trasologická analýza se zaměřila na místa s významnými stopami po řemeslném opracování, která byla schematicky vyznačena do zaměření jednotlivých stěn.

Použité názvosloví a způsob zvýraznění stop při zákresu do fotografií vycházejí z dřívě publikované souhrnné studie.⁹³ Navíc byly přímo do fotografií prvků doplněny zkrácené komentáře slovně popisující jednotlivé technologické kroky nebo upřesňující morfologii příslušné stopy. Úhly vyjadřují přibližný sklon záštěpku vůči podélné ose prvku, eventuálně vůči rovině vodorovné během jeho opracování. Analýza byla výběrová, omezena pouze na obecné zařazení typu jednotlivých použitých nástrojů, určení technologického postupu a způsobu opracování. Možnosti dalšího podrobného zkoumání zaměřeného na styl jednotlivého tesaře, sledování použití konkrétního nástroje podle stop po poškození břitu, případně jiné technologické podrobnosti jsou jen naznačeny, protože jejich provedení by vyžadovalo plošný průzkum celé stavby, nejlépe u konstrukce v rozebraném stavu.

Hlavním cílem trasologické analýzy bylo získání podrobnějších informací o technologickém postupu púlení kulatiny štípáním – dráním. K drání kulatiny nebyly doposud nalezeny žádné literární ani ikonografické doklady, které by blíže objasnily, jak byl tento standardně používaný způsob púlení velkého kmene prováděn. Přesněji, jakým způsobem tesař zajistil, aby i u drání dlouhé stáčivé kulatiny byly výsledkem dva rovné radiální líce. Stodola ve Skaličce byla vhodným objektem pro průzkum, protože oba její přístodůlky jsou sroubeny převážně z púlené kulatiny, navíc značná část trámů pochází ze stáčivých kmenů. Púlení kulatiny podélným řezáním jsme jednoznačně vyloučili, a to z důvodů:

1. podélné rozmítání kulatiny pilou zanechává specifickou stopu, která nebyla nikde nalezena,
2. většina původně radiálních líců byla ručně přetesána, což by v případě řezání nedávalo technologický smysl,
3. drání velké kulatiny je v lidovém prostředí, jako tradiční způsob opracování, doloženo, kdežto řezání spíše v menší míře.

Draní kmenů významně ovlivňují točité formy stromů, rostoucí především v řídkých porostech, což souvisí s rychlostí růstu stromů.⁹⁴ Směr točitosti kmene je stejný, ať se podíváme směrem od koruny stromu ke kořenům, nebo naopak od kořenů ke koruně. Je tedy možné stanovit směr točitosti i u krátkých výřezů kulatiny, kde není zřetelná pata a čep kulatiny. Pokles točitosti napříč kmenem směrem od dřene (maximální levotočivost) ke kambiu nesouvisí jenom s vlivem věku nebo průměru stromu, ale může být ovlivněn dostupností živin a vody stimulujících růst. Přejít mezi levotočivostí a pravotočivostí nastává nejčastěji okolo 80 let věku stromu. Nevhodná levotočivá točitost se tedy vyskytuje především u mladších stromů (u starších stromů juvenilní část kmene), proto se středové konstrukční prvky z tenkých kmenů častěji kroutí oproti kmenům z mýtních porostů.⁹⁵ V případě draných rozštěpených kmenů se neuvolňuje

napětí odebráním povrchových vrstev (obvykle běle s pravotočivostí vláken), jako je tomu u středového řeziva, tím drané prvky netrpí na stáčivost při vysychání. Točitost vláken má ovšem značný vliv na chování dřeva při samotném draní. V důsledku toho je úhel točitosti důležitým parametrem. Čím vyšší je úhel točitosti v juvenilním dřevě, tím větší je možnost zabíhání vláken při draní, které je nutné přetínat. Celkový dopad točitosti na využití dřeva závisí na rychlosti a trvání vývoje od dřene směrem ke kambiu.⁹⁶ Z výše uvedeného vyplývá, že při draní větších průměrů kmenů (stáří stromů 80 roků a více) se přetínání vláken řeší obvykle ve středové části kmene, u menších průměrů kmenů se přetínání vláken vyskytuje po celém průřezu. Proto draní latí a jiných drobných konstrukčních prvků je často stejně časově náročné jako draní srubnic velkých průměrů.

Provedení terénní průzkum lze chápat jako přípravou fází pro případný detailní rozbor. Podrobný průzkum mohl být proveden při rozebírání stodoly jako součást metodické podpory jejího transferu a rehabilitace. Grafické výstupy z terénního průzkumu jsou pracovní a slouží:

1. k vytipování důležitých stop a popsání technických problémů spojených s jejich dokumentací,
2. ke stanovení rozsahu budoucí dokumentace s ohledem na vytyčený celkový cíl, ale i pro zachycení jednotlivých významných stop jako možných vzorů pro budoucí srovnávací studium,
3. jako konkrétní případ k metodickému rozboru a jako východisko pro navržení nových a upravených způsobů dokumentace.

Oba samostatně sroubené celky tvořící západní a východní přístodůlky stodoly jsou konstrukčně shodné. Sruby se skládají z prvků, které mají po radiálním podélném rozpúlení přitesány pouze líce obrácené směrem ven a podle potřeby i styčné plochy. Vnitřní strany stěnových trámů jsou ponechány v neopracované oloupané kulatině. Prvky krovu jsou tesané z tenké kulatiny s výraznými oblinami. Terénní průzkum a dokumentace byly provedeny na objektu *in situ* s omezeným přístupem k některým částem konstrukce. Z důvodu obtížné přístupnosti, komplikované navíc částečně zřícenými vazbami západní části, nebyl v rámci této dokumentace detailněji zkoumán krov objektu. Rovněž vnitřní strany spojů roubené konstrukce a spáry roubení mohly být prozkoumány a dokumentovány jen ve velmi omezeném rozsahu. Nalezeno a podrobně zdokumentováno mohlo být jen velmi málo jednoznačně identifikovatelných stop. Příčin je několik:

1. Vnější líce jsou značně degradované vlivem působení povětrnostních vlivů. Nalezené záštěpky jsou nevýrazné. Stopy po líznutí břitem většinou chybí nebo nejsou dostatečně průkazné.
2. Chráněná místa, ve kterých se stopy mohly uchovat v neporušeném stavu (spoje; styčné spáry roubení), byla během průzkumu nedostupná.
3. Ve styčných spárách, pokud lze do nich nahlédnout, jsou stopy po opracování sice čitelné, ale vzhledem ke kontrastním světelným podmínkám, nemožnosti kolmému záběru na opracovanou rovinu a z toho vyplývajícím problémům s ostřením jsou fotografie těchto stop pouze informativní.
4. Stopy byly dokumentovány výběrově, takže je lze jen velmi omezeně posoudit topologicky a v náležitém kontextu.

5. Většina prvků byla vyrobena půlením kulatiny, tedy podélným štípáním (draním). Pro vyhodnocení stop po této technologii chyběly praktické zkušenosti s regulací průběhu trhliny v nerovnoletém dřevu.

Vnější líce jsou vyrobeny dráním a následně přitesány. Po vyznačení polohy odsekaného středu do ortofotografie čela prvku (Obr. A) můžeme snadno určit přibližnou tloušťku otesané odstraněné vrstvy. Z obr. B je pak patrné, že důvodem další úpravy drané líce jsou odtržená vlákna, která při draní stočeného dřeva vznikají u jehličnanů i při malé odchylce vláken od rovného směru. Ze znalosti dobové řemeslné praxe a podoby doložitelných záštepů, vrubů a hranových odsekutí lze odvodit, že úprava líce načisto byla provedena přetesáním širočinou. Stopy po širočině nejsou příliš zřetelné (Obr. C). Ani na chráněných stěnách podél mlatu stodoly není situace o mnoho lepší (Obr. D a E). Problémem je jejich malé dochované množství na konkrétním zkoumaném líci, které neumožňuje širší srovnávání. Komplikace s interpretací způsobuje i tesání blízko radiální roviny. Obecně totiž platí: čím větší je odsekávaná oblina, o to víc musí dávat tesař pozor při nasekávání horní a odsekávání spodní hrany, aby je úderem – i v případě malé stáčivosti kulatiny – neutrl. Je to dáno velmi jednoduchým geometrickým vztahem. Úhel mezi lícem a vystupujícími vlákny z něj se směrem ke středu zvětšuje (Obr. F). V tomto případě je tesař nucen k tomu, aby důsledně tesal ve směru vystupujících let (Obr. G). To znamená, aby na jednu stranu od středu kmene tesal od sebe dopředu a na druhou stranu od středu kmene tesal k sobě (Obr. H), nebo aby tesal střídavě jednu stranu zprava a druhou zleva (Obr. I), tento způsob je však možný jen v případě použití symetrické lícovací sekery. Další dvě varianty můžeme vyloučit, na jednom líci střídavě pracují pravák i levák, tesař používá pravou i levou širočinu. Z párového vrubování se dá soudit, že odstraňovaná vrstva rozdrané líce (odtržená vlákna) byla natolik omezující, že tesař se musel snažit být relativně slabou vrstvou nakrátit (Obr. J a K). Důležitou spoluurčující stopou jsou odseky odštipnutých hranových vláken provedené už pravděpodobně širočinou jedním úderem (Obr. L a M).

Jednotlivé stopy mohou působit v zúženém pohledu zmateně (Obr. N). Proto je vždy musíme hodnotit komplexně, a to s ohledem na tloušťku odsekávaného líce a míru stáčivosti (trhliny na líci, zatřetí a odseky na hraně, výsušné trhliny na oblíně). Standardní vyhodnocení bylo možné až po prohlídce a dokumentaci celých prvků. Boční líce spárové jsou opracovány tesáním.

Stopy po lícování, pokud nejsou výrazné, byly vzhledem k úhlu pohledu až na výjimky špatně identifikovatelné (Obr. O). Naopak stopy po vrubování jsou oproti stopám na vnějším líci výraznější a čitelnější. Vyskytují se zde jak párově vedené údery (Obr. P až R), tak jednotlivé šikmé údery z boku do líce (Obr. S až U). Odpověď na položenou otázku zůstává po předběžné analýze nadále sporná, jelikož:

1. na jedné straně četné párové vruby z oblíny nasvědčují pro první variantu (Obr. P až R), tj. na kulatině byly nejdříve přitesány spárové líce, aby na ně byla pomocí šňůry vynesena rovina draní a do ní vyvrtány otvory pro trhací kolíky (klíny),
2. na druhé straně dva chybové poseky od párového vrubování na hraně vnějšího líce ukazují, že opracováváný trám musel ležet už při vrubování vnějším lícem nahoru (Obr. V), a to tak, že celý spárový líc musel být natolik nízký, že mohl být někdy vrubován jedním úderem z boku. To nasvědčuje naopak tomu, že boční líc byl otesán až po dokončení líce vnějšího.

Jelikož některé trámy jsou na stodole použity druhotně, naskytá se také možnost, že mohou být platné i obě varianty.

Při průzkumu bylo nalezeno několik krátkých vrtů vedených v radiálním směru nebo poblíž radiální roviny (Obr. W). Většinou obsahují zatlučené a uražené kolíky (Obr. X). Mohlo se jednat o zbytky kolíkových klínů sloužících k regulaci směru štěpné trhliny, nebo o kolíky spojovací zabraňující vybočení stěnových trámů, které jsou pozůstatkem ze starší stavby. U prahového dubového trámu, který odpovídá výměně z průběhu 20. století, bylo zjištěno vrubování pilou (Obr. XX a XXX).

Ve stavu před rozebráním stodoly byly k podrobnější dokumentaci přístupné pouze dva konstrukční spoje. U obou je zřejmé, že byly vyrobeny pouze sekerou (Obr. Y až Ž).

Transfer

Vyústěním těchto aktivit měl být precizní transfer – záchrana unikátní památky a rovněž vzorová oprava s minimalizací konstrukčních zásahů do původní materie a autentickým řemeslným zpracováním nových prvků – sloužící jako ukázka možností, jak lze postupovat při záchraně cenné stavby. Nutným východiskem byl respekt k původním rozměrům a přirozenému charakteru dřeva – točitosti, nerovnostem či opracováním suků v případě výroby kopií prvků, včetně použití odpovídajících nástrojů. Důležitá byla rovněž snaha zachovat patinu dřeva, reprezentovanou zvláště letokruhy zvětralými úbytkem měkkých částí dřeva z důvodu povětrnosti. To se dařilo při několikeré manipulaci zejména díky opatrnému zacházení, systému úvazů i důkladného proložení prvků při samotných převozech. Mnohé z těchto přístupů se při řadě podobných aktivit naprosto přehlíží, přičemž samotný proces a výsledek podmiňuje pouze užitý materiál, základní konstrukční řešení a hmota dotčeného objektu, ale i přesto bývá prezentován v souvislosti s tradičními technologiemi.⁹⁷

Uvažovalo se o několika možnostech přístupu jak z hlediska techniky rozebírání a transferu, tak následné rekonstrukce. Za účelem zachování co největšího počtu prvků roubení se uvažovalo například o vnesení krovu vloženou soudobou rámovou konstrukcí. Z důvodu poškození zvláště západní stěny byla nakonec snaha o obnovu systému roubení.

Samotný transfer se uskutečnil po projekční přípravě roku 2019 až v letech 2020–2021. Zhotoviteli stavby se stali zkušení tesaři David Stejskal a Jiří Pokorný. Jako výjimečná se v kontextu jiných zkušeností jevila i atmosféra kontrolních dní a celého průběhu stavby, kde spíše než běžné dožadování se vnímavosti a tradičních technologií po dodavateli byla zástupcům investora – muzejním pracovníkům – předkládána nová zjištění o genezi stavby a historických detailech zpracování, které byly zároveň aplikovány při rekonstrukci.⁹⁸

Pro zastřešení originálních konstrukcí a možnost práce v zimních měsících byla k dispozici hala při konzervátorském a depozitárním pracovišti Valašského muzea v přírodě ve Frenštátě pod Radhoštěm. Zde se postupně rekonstruovaly oba přístodůlky, přičemž místo pro uložení a obezřetnou manipulaci se stavebními prvky vyžadovalo takřka dvojnásobek půdorysu stodoly.

Celé trámy byly v případě rozsáhlejších poškození vyráběny nově, čímž byla díky výše uvedeným precizním přístupům nahrazena autenticita materiálu za maximální snahu o autenticitu technologickou – dosáhlo se řemeslně hodnotného výsledku. V případě specifické konstrukce podélně půlených trámů značné výšky a hmotnosti by nebylo protézování příliš staticky funkční ani estetické, a zvláště na západní stěně byla celistvost prvků upřednostněna před velkým množstvím náhrad. Nově vyrobené prvky byly před samotným použitím v rekonstrukci patinovány k barevnému sjednocení v interiéru povětrností. Protézování proběhlo odůvodněně v případě dvou dílčích poškození spojů nároží. Drobná poškození, která neměla vliv na stabilitu konstrukcí, byla tolerována a prvky použity i po transferu.

Jeden z trámů roubení, celý posetý velkými vystouplými suky, byl ošetřen mikrovlnným zářením. Měl přes své značné napadení plísňemi důležitý význam k zachování z důvodu specifik svého vzhledu a opracování.

V perspektivě pochopení technologie draní bylo zajímavé zjistit, zda byly boční spárové líce vyrobeny jako první před štípáním, nebo omítány každý zvlášť až po rozpůlení a úpravě vnějšího radiálního líce. Na základě zkušeností z transferu a obnovy je zřejmé, že přitesané styčné plochy půlkuláčů musely být opracovány pouze nebo především z důvodu zapojení do roubení na konkrétní rozměr pro dané místo. Když se použily podruhé v 18. století, tak se zase podle potřeby upravovaly.

Následně byly prvky postupně převáženy do muzea v přírodě v Příkazích. Zdejší situování roubené stodoly odpovídá stopě po původní zaniklé stodole. Současné vytyčení bylo nutné mírně posunout do hloubi historické parcely ze soukromých na pozemky muzea.

Pro základy stavby postačila skrývka ornice a založení na mělkých kamenných pásech bez použití maltovin s akcentem na masivnější kameny v nárožích srubů. Transfer stodoly do jiné lokality přinesl úvahu o tom, jaký druh kamene zde použít. Ve Skaličce byla založena na zde běžných vápencových droba kamenech různých velikostí, které však nejsou obvyklé v okolí Příkaz. Kompromisním řešením bylo použití droby z regionu Horní Hané.

Po znovu sestavení přístodůlků, předem nachystaných v kryté hale, byl až na místě určení vztyčován krov, kde se podle původních vzorů zhotovily náhrady některých poškozených krokví. Z důvodu autentické podoby krovu, posíleného během 20. století vloženými páry krokví pro použití těžké krytiny, i z finančních důvodů se přistoupilo k použití pálené krytiny. Diskuse se vedly například o řešení bednění štítu, které na východní straně zůstalo zachované, avšak bylo třeba obnovit západní zaniklé. Zde se uvažovalo o užití detailu kotvení prken dřevěnými kolíky, které se na okraji Hané zachovaly jen v nemálo analogiích. Nakonec byla po vzoru dochovaného štítu použita řezaná nehoblovaná coulová prkna různých šířek, přibitá běžnými drátovými hřebíky. Podle originálních torz dřevěných konstrukcí i odpadlých kování, nalezených ve stodole, se podařilo s pomocí použitých analogií z regionu rekonstruovat severní vrata.

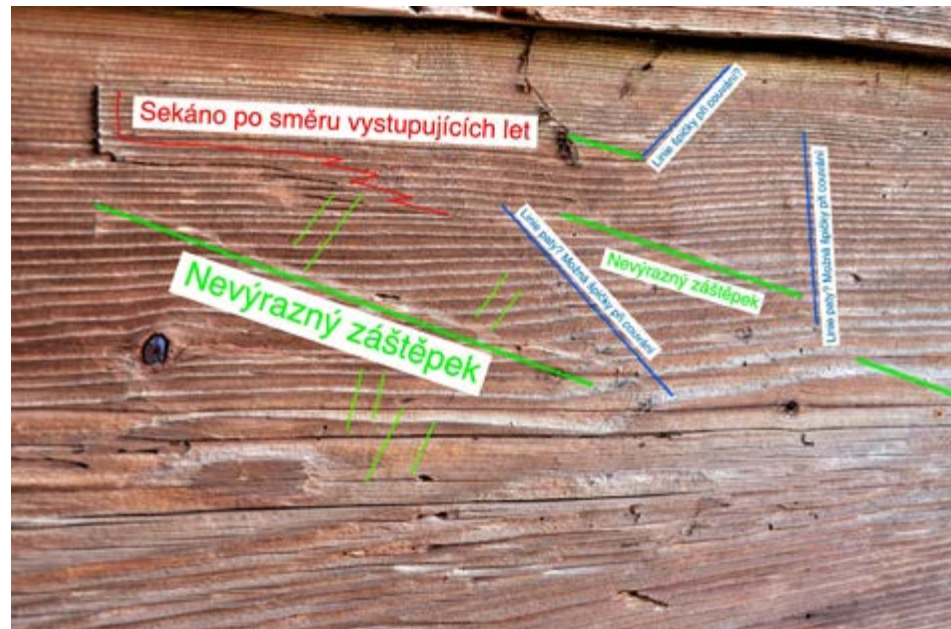
Díky nadstandardní odborné přípravě se podařilo zachránit jeden z posledních příkladů dřevěného stavitelství na Hané, navíc se specifickou roubenou konstrukcí výjimečného stáří. Jako negativum při dlouho probíhajících jednáních můžeme i přes

dočasná zabezpečení považovat částečnou degradaci zejména původně západní stěny stodoly. Zcela klíčový byl výběr řemesníků, kteří přistoupili k transferu na základě svých dlouholetých zkušeností s precizní záchranou stavebních památek. Soubor tradiční architektury v Příkazích, formovaný dosud zcela na objektech *in situ*, se tak s respektem ke stávajícímu stavu a původnímu urbanismu obohatil o objekt připomínající genezi tradičního stavitelství na Hané.

V případě zainteresovaných institucí i jednotlivců se nepochybně jednalo o přední odborníky v problematice péče o památky. Financování činností probíhalo díky Ministerstvu kultury ČR, na počátku prostřednictvím Metodického centra pro muzea v přírodě, a rovněž z programu NAKI II „Historické dřevěné konstrukce: typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva“ (DG16P02M026). Samotná realizace stavby byla zajištěna investiční dotací Ministerstva kultury.⁹⁹ Příprava expozice a související výstavy byla realizována díky Institucionální podpoře na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumných organizací (IPDKRVO).

A Určení přibližné tloušťky vrstvy odtesané z radiálně půleného trámu

C Nepříliš zřetelné stopy po lícování šířčinou

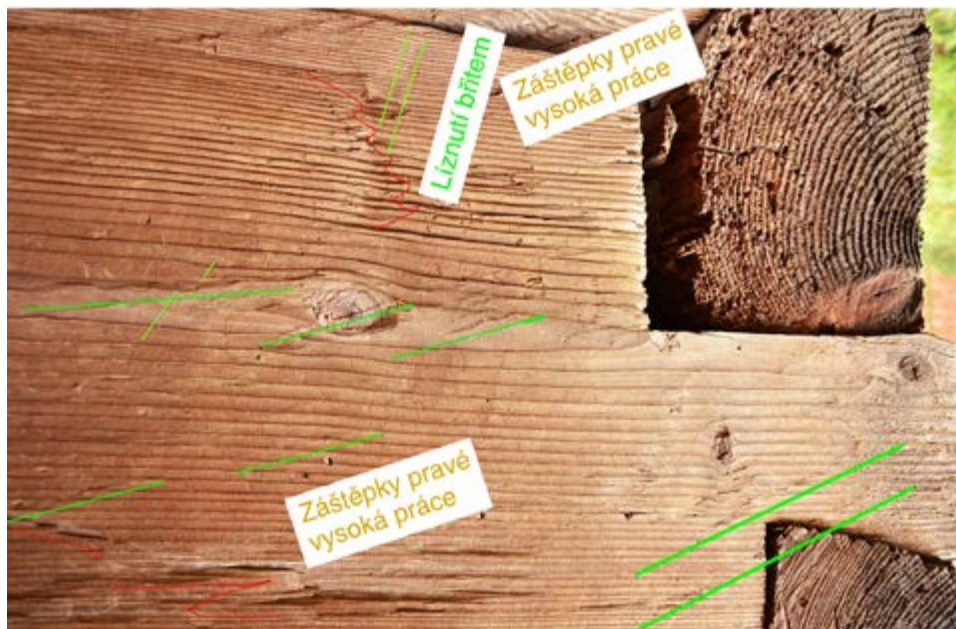

B Detail úpravy líce v místě odtržení vláken, které vzniká při draní stočeného dřeva

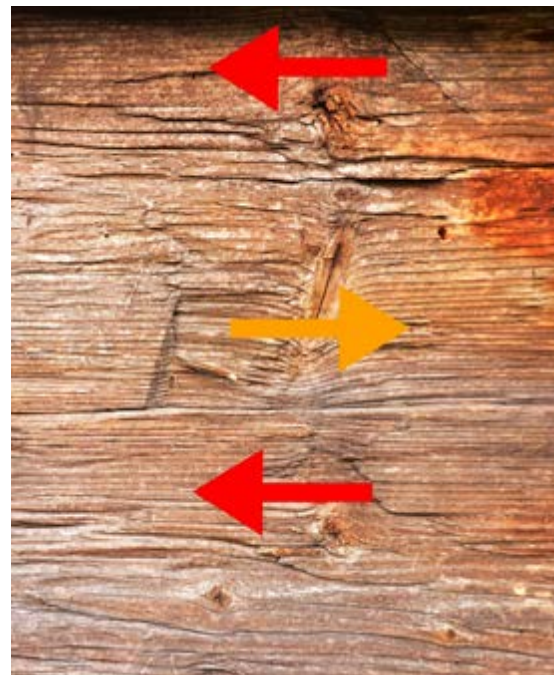

D Další, ještě méně zřetelné stopy po šířčině

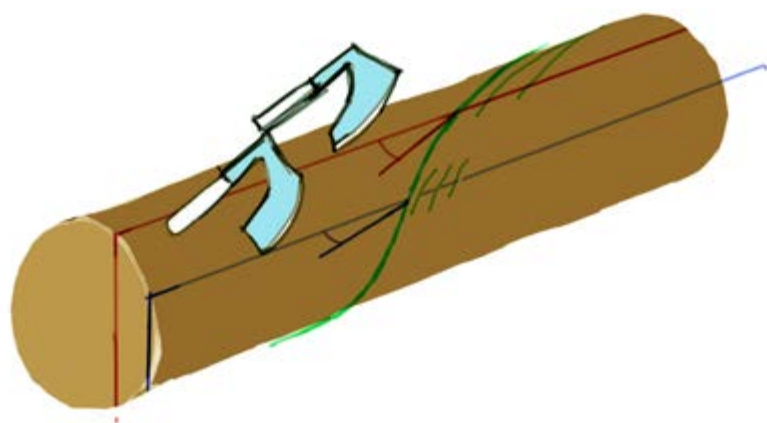

E Stopy po širočině v koncové nárožní části prvku

G Důsledné tesání vždy ve směru vystupujících let

F Úhel mezi vyměřenou lící a vlákny z ní vystupujícími se směrem ke středu zvětšuje

H Tesání na jednu stranu od středu kmene od sebe dopředu a na druhou stranu od středu kmene k sobě

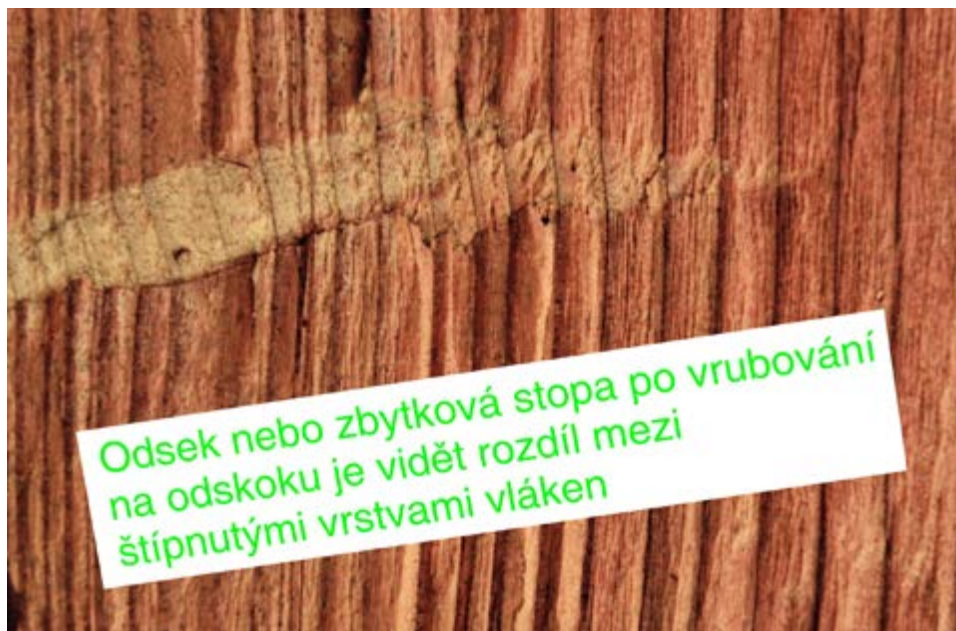
I Tesání střídavé na jednu stranu zprava a na druhou zleva

J Odstraňovaná vrstva s odtrženými vlákny byla natolik omezující, že ji tesař nemohl krátit

K Odstraňovaná vrstva s odtrženými vlákny byla natolik omezující, že ji tesař nemohl krátit

Odsek nebo zbytková stopa po vrubování na odskoku je vidět rozdíl mezi štípnutými vrstvami vláken

L Odseky odštípnutých hranových vláken provedené už pravděpodobně šířinou, jedním úderem

M Odseky odštípnutých hranových vláken provedené už pravděpodobně šířinou, jedním úderem

Zbytková stopa po vrubu

Záštěpek a líznutí břitem zprava úderem k sobě

Záštěpek a líznutí břitem zleva úderem od sebe

N Při hodnocení jednotlivých stop je třeba brát ohled na tloušťku odsekávané líce i míru stáčivosti (trhliny na líci, zatržení a odseky na hraně, výsušné trhliny na oblině)

O Špatně identifikovatelné stopy po lícování

P Stopy po vrubování dvěma tesaři – údery jsou vedené střídavě proti sobě (párové vrubování)

R Detail stop po vrubování dvěma tesaři – údery jsou vedené střídavě proti sobě

Q Stopy po vrubování dvěma tesaři – údery jsou vedené střídavě proti sobě (párové vrubování)

S Stopy po vrubování jedním tesařem – údery jsou vedené z boku šikmo do líce

T Stopa po vrubování jedním tesařem – jednotlivý úder vedený z boku šikmo do líce

V Detail trámu, který musel už při vrubování ležet vnější lící nahoru

U Stopa po vrubování jedním tesařem – jednostranný vrub vytvořený dvěma záseky

W Krátký vrt v radiálním směru

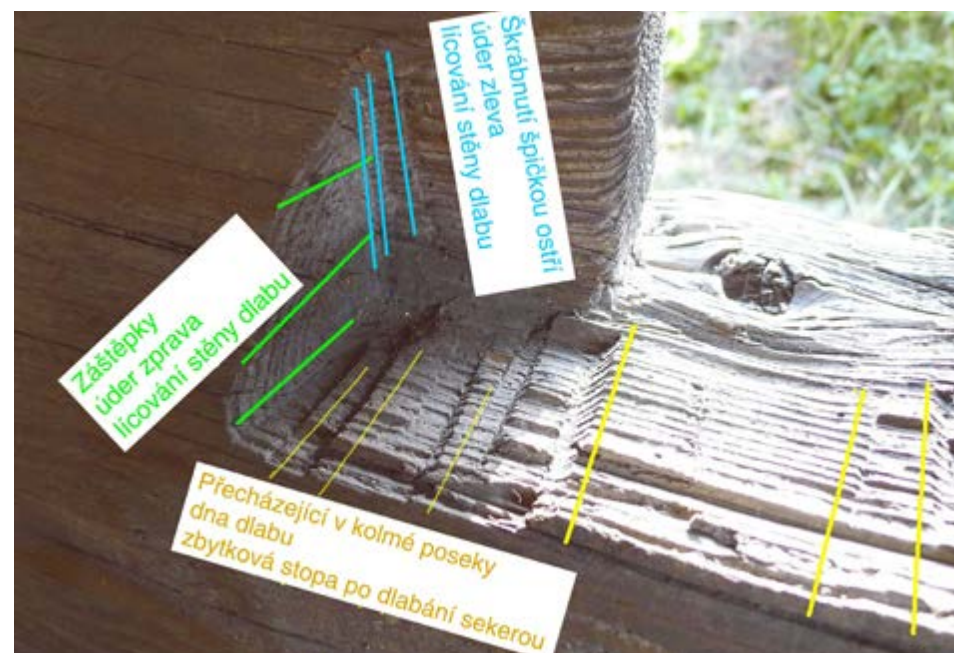
X Zbytek kolíku sloužícího patrně k regulaci směru štěpu při drani

XXX Detail vrubování prahového dubového trámu pilou

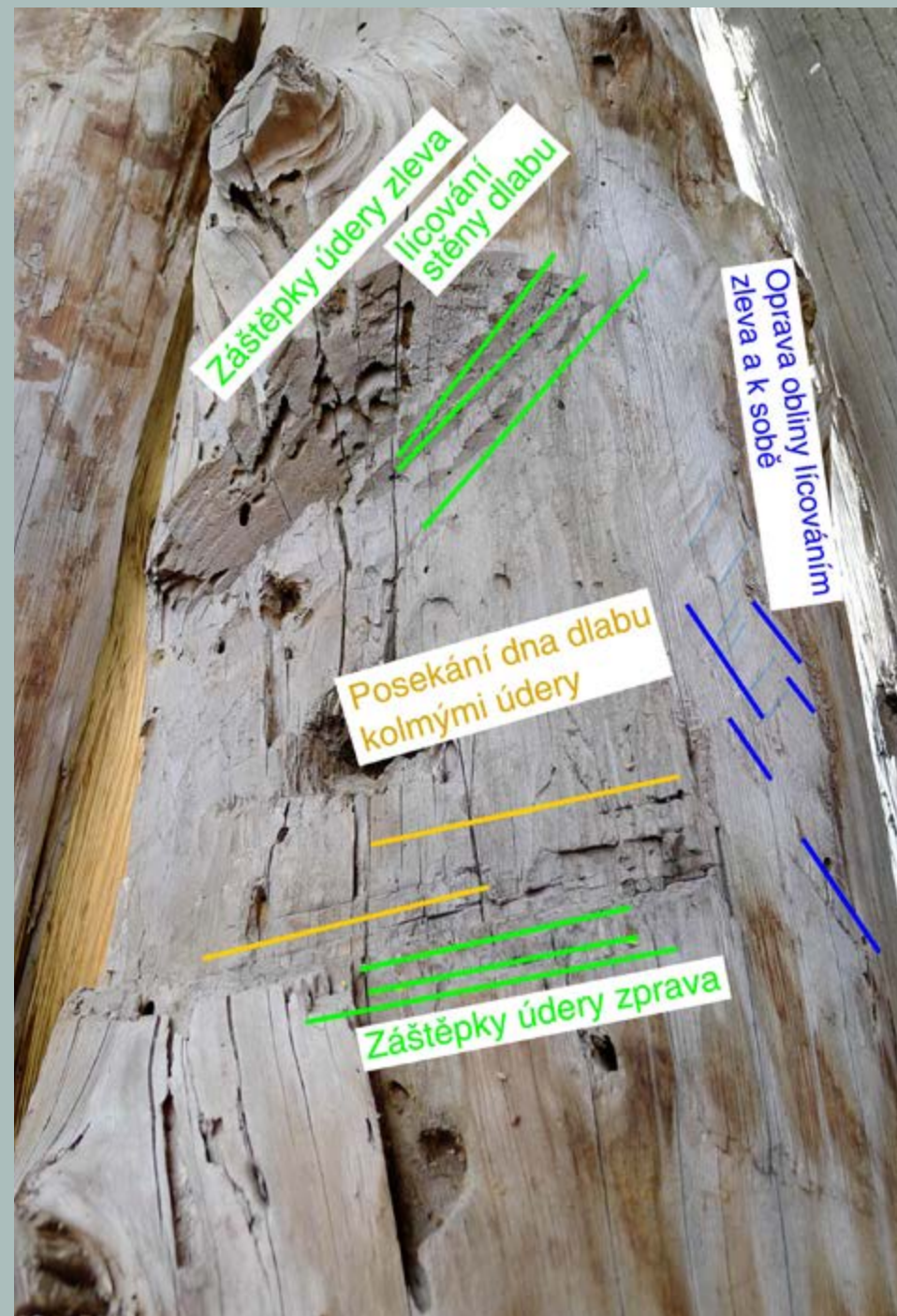
XX Příčný vrub na prahovém dubovém trámu vytvořený pilou

Y Přístupný spoj vyrobený podle zřetelně dochovaných stop pouze sekerou

Z Přístupný spoj vyrobený podle zřetelně dochovaných stop pouze sekerou

Ž Přístupný spoj vyrobený pouze sekerou

STODOLA S RÁMOVOU KONSTRUKCÍ PŘI BÝVALÉM MALÉM STATKU ČP. 3 NA PŘEDMĚSTÍ LITOVLE

Skutečně starých stodol či jejich reliktvů na Hané mnoho nezbylo.¹⁰⁰ Jednou z neznámých a starých je rámová stodola na předměstí Litovle. Jedná se o velmi cenný doklad tradičního stavitelství na Hané, který se dochoval v téměř původním stavu.

Popisovaná stodola se dnes nachází v Litovli, na předměstí Pavlínka, na pozemku parc. č. st. 368.¹⁰¹ Nemá samostatné popisné ani evidenční číslo, spadá však pod čp. 3 na ulici Pavlínka.¹⁰² Jejimi majitelkami jsou soukromé osoby. Leží na pozemku na levém břehu regulovaného současného hlavního toku řeky Moravy, 790 m od centra Litovle a 590 m od bývalých hradeb. Stojí v zahradě na konvexní straně terénní deprese, která je občasně zaplavována při zvýšené hladině sousední řeky.

Popis současného stavu

Stodola je celodřevěnou stavbou rámové konstrukce, založenou na kamenném, nejspíše mělkém základu. Příčně průjezdná stodola obdélníkového půdorysu je delší stranou orientovaná severojižním směrem. Oboje vrata, symetricky umístěná, umožňují přístup k hliněnému mlatu. Po jeho obou stranách se nacházejí přístodůlky. Z oplot¹⁰³ oddělujících mlat od přístodůlků se dochovala v neúplné formě pouze jedna, a to na jižní straně.

Kamenný základ dnes není v terénu viditelný. Některé prahové rámy, resp. jejich horní partie, jsou sice patrné, avšak část těchto trámů byla již nahrazena betonovým soklem. V prahových trámech jsou začepovány stojné trámy, rohové i mezilehlé. Obdobně jsou začepovány i do vodorovných horních trámů. Takto vytvořené rámy vymezují půdorys stavby a tvoří základ obvodových stěn. Rám je zajištěn pomocí pásků, místy zdvojených, a patních vzpěr. Některé pásky a vzpěry scházejí. Celá tato konstrukce sestává z tesaných dubových trámů, vyjma horní části trámů, které jsou ze smrkového dřeva.

Stojné trámy mají vysekány vertikální drážky, ve kterých jsou zasazeny vodorovné výplně. Ty jsou tvořeny štípanými neosámovanými (neomítnutými) fošnami, polštáři¹⁰⁴ a občas i krajnami, místy s ponechanou borkou. Výplně jsou zhotoveny z jehličnatého dřeva s převahou jedle. Štípaná plocha je zarovnána a vždy umístěna na vnější straně stavby. Některé segmenty těchto výplní vykazují známky druhotného užití.

Částečně dochovaná jižní oplota z vodorovně kladených fošen je přerušena sloupkem, který podpírá průvlak pod vaznými trámy. Na průvlaku je znatelný dlab po podpěře v místě nedochované severní oploty. Na dochovaném sloupu jsou vodorovně zaražené kolíky sloužící jako žebřík, umožňující přístup do patra.

Střecha je na jižní straně ukončena valbou, na severní straně se nachází bedněný štít. Krov je hambalkové konstrukce s vaznými trámy. Pod hambalky je vložena jednoduchá stolice, která podepírá jejich středy.

Krokve jsou v místě nad obvodovými stěnami čepované do vazných trámů. Na vazných trámech je položen záklop z mnohdy neosámovaných fošen. Vazné trámy, resp. jejich

zhlaví, vybihají před stěny a je na nich položen záklop, na který dosedá konstrukce námětků. Krokve valby jsou začepovány do krátčat. Část krátčat je dochována i na severní straně. Zde byl krov doplněn o dvě dvojice krokví a jeden trám, který je přiložen k poslednímu vaznému trámu. Na vnější dvojici krokví, která je jen z mírně přitesané kulatiny, je z vnější strany přitlučen štít. Ten je tvořen vertikálně kladenými řezanými prkny. Na vnější straně krokví je horizontální laťování z tenké kulatiny. Na tyto prvky jsou natlučena vertikálně orientovaná řezaná prkna různých šířek a na nich jsou položeny eternitové šablony. Průvlak pod hambalky je nejspíše z doby valbové střechy, protože nepodepírá hambalek na poslední dvojici krokví.

Vstup do stodoly je řešen dvoukřídlými vraty na podélných stranách. Na západní straně je osazeno již jen jedno otvíravé vratové křídlo (levé), druhé je vysazené a opřené o stěnu stodoly. Tato dvě křídla (levé zavěšené a pravé sejmuté) byla vsazena do rámu stodoly. Na východní straně jsou obě křídla zavěšena na kolejnicovém závěsu a otevírají se do stran. Oboje vrata jsou osazena druhotně. Původní horní čep byl zjevně vsazen do železných objímek a vrata byla na rámu stodoly naložena. Objímky se zachovaly jen na západní straně, na straně jižní po nich zůstaly pouze otvory pro osazení.

K severní straně stodoly je připojen přístavek s pultovou střechou. Na nárožních stojkách jsou z této strany patrné dlaby po konstrukci, která se nedochovala.

Zobrazení stodoly na mapách

Místo, kde nyní stojí stodola, je zobrazeno již na mapě úsovského panství z let 1620–1630¹⁰⁵ a s jistou mírou pravděpodobnosti na 1. vojenském mapování z roku 1768¹⁰⁶. Na mapě úsovského panství z roku 1774¹⁰⁷ jsou zobrazena v okolí stávající stodoly tři stavení a meandr severního ramene řeky. Jedno ze zmíněných stavení je pravděpodobně popisovaná stodola. Na mladších mapách – indikační skice¹⁰⁸ a císařském otisku stabilního katastru z roku 1836¹⁰⁹ – je rozmístění budov odlišné, ale stodola (dřevěná stavba) je umístěna na stejném místě jako na dříve zmíněné mapě. Na posledních dvou, a nejspíše i na mapě z roku 1774, je poměr podélného a příčného poměru přibližně 2 : 1.

Na katastrální mapě evidenční platné mezi roky 1886 až 1908¹¹⁰ je znázorněna stodola o menších půdorysných rozměrech (v poměru stran 3 : 2), ale na sousedním pozemku je severně od ní patrná *slučka* s touto parcelou. Když k zobrazené ploše stodoly dopočteme sloučenou plochu, dostaneme se k původnímu poměru 2 : 1. Z toho je patrné, že část stavby byla v této době již odbourána. Na další katastrální mapě evidenční platné v letech 1908–1946¹¹¹ je stodola zobrazena již jen v poměru 3 : 2.

Současný půdorysný rozměr stodoly činí 15,8 × 10,7 m (půdorys stěn má rozměr 15 × 9 m), stodola má tedy poměr stran cca 3 : 2. Z výše uvedeného autor dovozuje, že původní rozměr činil přibližně 19 × 10,7 m a odbourání původního přístavku se uskutečnilo mezi lety 1836–1886.

Stodola a řeka

Dle výše zmíněné první známé a skutečně měřené mapy stála stodola v roce 1774 na levém břehu tehdejšího severního ramene řeky Moravy, které vytvářelo před stodolou meandr. Stodola stála na jeho konvexní straně, vzdálenost břehu řeky a stodoly činila cca 7 m. Byla tak ohrožována jeho rozšiřováním. Před regulací řeky ve třicátých letech 20. století dosahovala vzdálenost stodoly od kraje původního ramene cca 11 m. Obranu proti rozšiřování meandru řešili majitelé stodoly zpevňováním břehu pomocí svisle zarážených kůlů.

Dnes je toto rameno jen suchou terénní depresí, která je občasně zaplavována při zvýšené hladině blízké řeky. Nově vytvořený hlavní tok řeky v napřímeném a regulovaném toku s navigací protéká necelých 40 m jižně od stodoly.

Stodola odolala i velkým povodním, které Litovel postihly, včetně té katastrofální v roce 1997. Je nutno dodat, že velká povodeň postihla Litovel i v roce 1775¹¹², která byla srovnatelná s povodní v roce 1997.

Dendrochronologie

Dne 11. září 2023 provedl Ing. Tomáš Kyncl odběr vzorků z popisované stodoly a následně provedl pomocí dendrochronologie stanovení stáří některých částí této stavby.

Z výsledků je patrné, že nejstarším prvkem je druhotně použitá jedna z výplní rámu (dendrodatum 1776/77 – zimní těžba), prvky stropu a krovu jsou mladší (dendrodatum 1789/90 – zimní těžba) a dub použitý na obvodovou konstrukci, resp. na jeden její sloupek, byl pokácen v létě 1830.

Vzhledem k tomu, že stavba na místě současné stodoly stála již v roce 1774,¹¹³ lze prohlásit, že se nejednalo o současnou stodolu. Prvky z původní stavby současná stodola neobsahuje. Původní stavba byla nejspíše zničena velkou povodní v roce 1775.¹¹⁴

Střešní krytina

Jak naznačujeme výše zmíněné horizontální laťování z tenké kulatiny připevněné na krokve a jak potvrzují fotografie, původně stodolu kryly došky a horní hřeben šindele. Současné eternitové šablony nahradily původní krytinu nejspíše v první polovině 30. let 20. století ještě před stavbou nového hlavního ramene Moravy.

Hospodářství

Stodola byla součástí malého statku čp. 3, tvořeného samostatnou obytnou budovou, hospodářským stavením a stodolou. Před koncem zemědělského hospodaření v první třetině 20. století se majitelé starali o cca 5 ha obhospodařované půdy na levém břehu Moravy (role cca 0,6 ha, louky cca 3,5 ha, zahrada cca 0,9 ha) a dva koně, dvě až tři krávy, drobné zvířectvo a velké množství úlů.¹¹⁵ Většina pozemků byla tvořena nivní půdou (fluvizemí modální a fluvizemí slabě glejovou),¹¹⁶ která byla často zaplavována. Úrodnost polností byla výrazně menší než na říční terase na pravém (jižním) břehu řeky. O velikosti

a finanční situaci hospodářství svědčí skutečnost, že počátkem 30. let 20. století svázela rodina snopy obilí pomocí kravského povozu.¹¹⁷ Koncem první republiky rodina již nehospodařila. Mimo hlavní zdroj získávání obživy se věnovala i chovu včel.¹¹⁸ Po této činnosti zůstal na opačné straně zahrady včelín o rozměru 12 × 2,5 m.

Diskuze

V době zahájení přípravy publikace nebyly z žádného trámu ani z jiné dřevěné části stodoly odebrány vzorky¹¹⁹ a nebylo provedeno dendrochronologické datování. Její předpokládané stáří vycházelo ze studia a srovnání historických map. Rámová stodola typologicky patří k nejstarším známým druhům stodol na Hané.¹²⁰ Použité technologie výroby rámových výplní (štípání) odkazují na její stáří, ale i na předávání ověřených řemeslných postupů. Mapové podklady prokazují existenci stavby na tomto místě již v roce 1774. Na základě dendrochronologického datování a vztahu k době povodně je však zřejmé, že dochované konstrukce jsou mladší. Tato stodola, nepochybně vystavěná před koncem 18. století, zjevně patří mezi nejstarší známé a v tomto případě dochované stodoly na Hané. Uvedený objekt není nijak památkově chráněn a vzhledem k finanční situaci majitelů mu hrozí zánik.

objednatel	Radik byro	Kraj / okres	Olomoucký / Olomouc	nadměrná výška	
adresa		obec	Lábeň	zeměpisná šířka	
titul		ulice (orientační číslo)	Paalůvka 1	zeměpisná délka	
e-mail		číslo pozemku	3	zpracovatel	Kyncl T.
datum odběru	11. 9. 2023	objekt	stěnová stodola	datum	Kyncl T.

ř.č.	způsob dřev.	zdravá	tečlá m.	tloušť m.	WK	konstrukce	popis prvku	pozámka	tlak číslo	tloušť mm	datum měř.	
20					A	konstrukce stodoly	3. sloupek od S na Z straně		E:001a2	dub	65 / 13	1830 I
21					N	konstrukce stodoly	1. sloupek od S na V straně		E:003	dub	66	-
22					A	strop stodoly	příhrad pod stropem trávy	2a	E:004	smrk	56	1789-90
24					A	strop stodoly	4. stropní tráva od S		E:005	smrk	76	1789-90
25					A	strop stodoly	6. stropní tráva od S (v dílky pro pínok úhry)		E:006	smrk	70	1789-90
26					A	krov stodoly	3. krokový od S na Z straně		E:007	smrk	56	1789-90
27					A	konstrukce stodoly	deska výplně (druhotně použitý prvek)		E:008	jeleč	36	1776/77
E:001a2-ep-IPC						E:004+05+06+07				smrk	76	1789

Umístění stodoly v rámci Litovle (zdroj ČÚZK)

Umístění stodoly – detail (zdroj ČÚZK)

Mapa úsovského panství (výřez) • 1630

1. vojenské mapování • 1768

Mapa císařského otisku stabilního katastru • 1836

Mapa úsovského panství (výřez) • 1774

Katastrální mapa evidenční 1 : 2 880 – Morava a Slezsko • 1886–1908

Pohled na stodolu ze severu • 2022

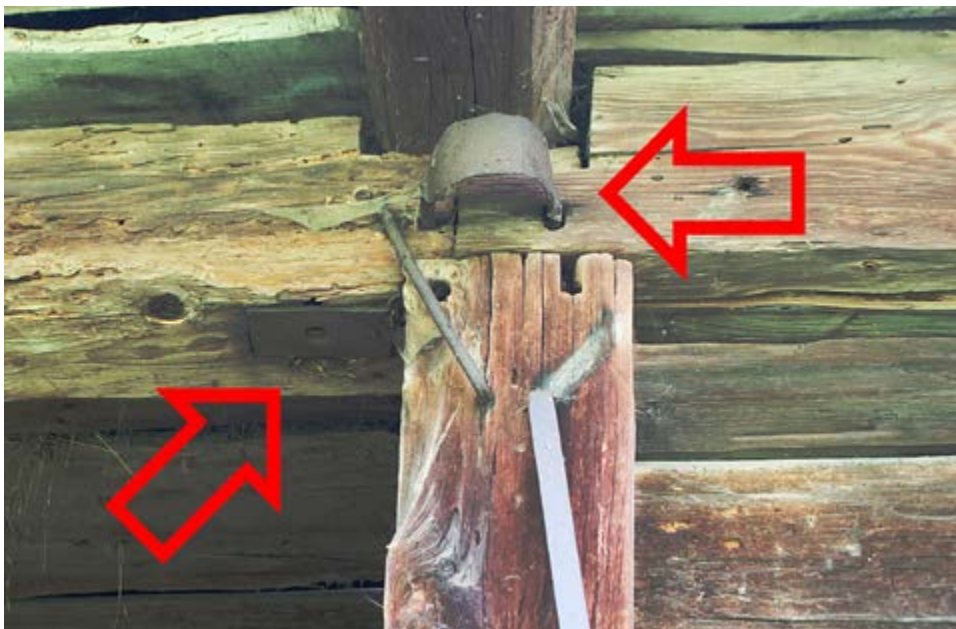
Pohled na východní část stodoly
ze severovýchodu • 2022

Pohled na západní část stodoly z jihozápadu • 2022

Pohled na jihozápadní roh stodoly
• 2022

Pohled na objímku čepu původních naložených vrat a pouzdro čepu současných vložených vrat. Pravá vrata na západní straně • 2022

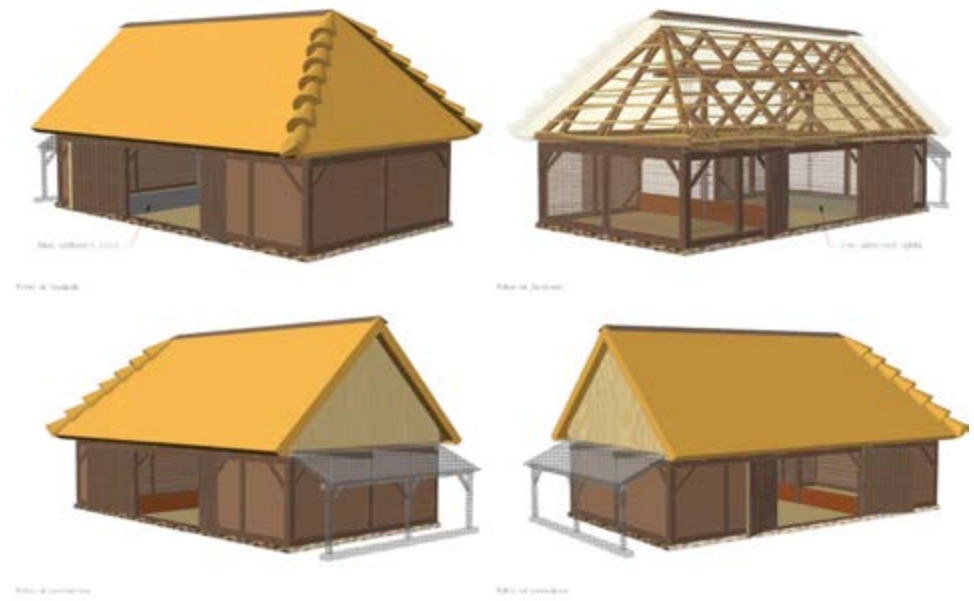
Detail rámové výplně. Pohled zevnitř • 2022

Detail konstrukce střechy • 2022

Zjednodušená vizualizace stodoly s doškovou střechou. Půdorys (R. Urválek)

Zjednodušená vizualizace stodoly s doškovou střechou (autor R. Urválek)

Zjednodušená vizualizace stodoly s doškovou střechou. Pohledy (R. Urválek)

Fotografie stodoly s doškovou střechou • 28. 5. 1931. Soukromý archiv.

Fotografie mlatu stodoly • 30. léta 20. století. Soukromý archiv.

Fotografie stodoly s doškovou střechou. • Počátek 30. let 20. století. Soukromý archiv.

4. MOŽNOSTI PŘÍSTUPU PŘI REKONSTRUKCI DŘEVĚNÉ STAVBY

PRŮZKUM A OBNOVA ROUBENÉHO OVČÍNA Z NÝDKU NA TĚŠÍNSKU

Tradiční stavitelství, které různým okolnostem vzdoruje už po mnoho staletí, musí odolávat nejen povětrnostním a klimatickým podmínkám, ale také nebezpečí biotického napadení, způsobeného nejčastěji dřevokazným hmyzem a hnilobou. Stále více dřevěných konstrukcí se pomalu hroutí kvůli nedostatečné péči. Budovy jsou nakonec tak poškozené, že se nevyplatí je zachraňovat a musí být strženy. Tím dochází nejen k plýtvání hodnotným materiálem, kterým je originální i nové dřevo, ale zároveň přicházíme o vzácné historické poznatky.

Dokumentace a výroba konstrukčních spojů na objektu tradičního dřevěného stavitelství

Staré dřevěné stavby se skládají z mnoha druhů dřevěných spojů. Opravovat je a zároveň zjišťovat, jak byly tyto historické objekty postaveny, přináší mnoho nových informací, jsou to fyzicky dochované pokladnice znalostí. Přínos zejména v případě muzeí v přírodě je tak zřejmý. Zodpovědnou záchranou a renovací objektů muzea zachovávají alespoň část historie v nich obsažené. Každodenní práce se starými materiály a technikami taktéž napomáhá čerpání a uchování tradičních znalostí, které jsou pro správnou renovaci starého domu důležité. Tyto znalosti by měly být dostupné veřejnosti, aby si lidé uvědomili, jak odolné jsou historické konstrukce a naopak, jak křehké mohou být nové stavby. Nabyté znalosti pak může společnost využít při stavbě nových objektů, aby se dosáhlo vyšší kvality výsledků.

Objektem určeným k renovaci byl historický ovčín – *zimiarka* z Těšínska, z regionu na česko-polských hranicích. Tento typ budovy je pro region typický. Ovčín byl využíván jako přístřešek pro horské ovce na zimu. V létě se zvířata pásala na horských pastvinách a s koncem léta byla odvedena na pastvu do nížin v podhůří, dokud nepřišel první sníh. Poté musely ovce znovu absolvovat cestu na níže položené pastviny, kde strávily zimu. Od začátku roku až zhruba do konce února hospodářská zvířata zimovala právě v dřevěných chlévech. Objekty měly většinou srubovou konstrukci o rozměrech mezi 7–13 m na 3–7 m se vstupem na delší straně přístřešku. Vstup u menších chlévů se mohl nacházet také na štítových stranách. Chlévy měly strop z dřevěných prken, která byla pohyblivá, aby bylo možné shazovat dolů uskladněné seno. Chlévy se často nacházely v blízkosti lesů nebo porostů, které je chránily před větrem a nepříznivým počasím. Někdy bylo kolem i více budov, aby si navzájem poskytovaly ochranu před zloději.

Chlív pochází z vesnice Nýdek (okr. Frýdek-Místek) na Těšínsku. Jeho srubová konstrukce byla vystavěna na půdorysu o rozměrech 5,3 × 7 m. Chlív završovala sedlová střecha, původně krytá štípaným šindelem. K vyplnění mezer mezi trámy srubových stěn byl použit mech. Ačkoliv se chlív nacházel ve špatném stavu, vzhledem k jeho historické a regionální hodnotě byl zachráněn. Aby bylo možné budovu přemístit do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, bylo nutné provést rekonstrukci, jejímž hlavním cílem bylo v co největší míře zachovat historickou hodnotu stavby. Kvůli velkému poškození trámů hnilobou musely být provedeny výměny již nevyhovujících prvků či jejich částí. Na několika původních trámech byly poškozené části odříznuty a nahrazeny novými. Střešní latě musely být kvůli špatnému stavu vyměněny v celém rozsahu. Nově byla zhotovena také střešní konstrukce se šindelovou krytinou. Nejzajímavějším spojem použitým v konstrukci je rohový rybinový spoj s vnitřním zámkem. Kromě něj bylo při rekonstrukci nalezeno několik dalších typů tesařských spojů. Při rekonstrukci byly vyrobeny jejich přesné kopie, aby stavba působila

autenticky po stránce řemeslného zpracování. Aby bylo možné provést potřebné náhrady a doplňky, musely být přidány rovněž nové spoje. V rámci přípravy rekonstrukce byl realizován průzkum tradiční dřevěné architektury v regionech Valašska a Těšínska.

Na objektech se srubovou konstrukcí se vyskytuje celá řada rohových spojů. Odlišují se nejen podle jejich zastoupení v určitém regionu, ale také dobou vzniku. Jelikož se rohové spoje během let vyvíjely, bylo zajímavé sledovat, jak vypadaly na Těšínsku v 19. století. Sedla krokví ve zkoumaném chlévě vykazují stejný způsob řešení, který najdeme i na jiných historických dřevěných stavbách v České republice. Konstrukce celého chléva je postavena bez použití jakýchkoliv kovových komponentů. I střešní latě byly upevněny dřevěnými kolíky. Se všemi získanými informacemi se řemeslníci pokusili chlév obnovit za použití starých řemeslných technik.

Materiály

Smrkové/jedlové dřevo

V minulosti se na srubové konstrukce nejčastěji používalo jedlové (*abies alba*) a smrkové (*pinus abies*) dřevo. Stavba ovčína byla zhotovena z jedlového dřeva, typického nejen pro region Těšínska. Jedlové dřevo začalo být stále častěji nahrazováno smrkovým až od 2. poloviny 19. století. Z důvodu snadnější dostupnosti bylo pro rekonstrukci ovčína zvoleno právě dřevo smrkové. Nové prvky se tesaly z čerstvého dřeva, zatímco protězy se vyráběly ze dřeva staršího, které lépe koresponduje s celkovým charakterem dochované stavby.

Kasein

Spoje doplňkových dřevěných dílů jsou navíc podlepeny. Pro relativně autentické zachování historických stavebních postupů byl při rekonstrukci využit kasein. O tomto materiálu se zmiňoval už ve 12. století mnich Theo Presbyter, který se tehdejšími řemeslnými technikami zabýval. Ve svém díle pojednal o spojovacím materiálu z kaseinu a vápna, jenž byl určen na lepení dveří.¹²¹

Aby byla vymazávka účinná, je třeba smíchat tvaroh s vápennou kaší v poměru až 5 : 1 podle hustoty materiálu s přidáním vody. Smícháním vznikne hustá pojiva hmota, která je připravena k lepení. S připravenou směsí je třeba pracovat velmi rychle, neboť zanedlouho po nanesení tuhne. Tento typ pojiva musí být před každým použitím čerstvě namíchan. V případě realizovaných spojů je lepidlo po přirozeném zaschnutí vysoce odolné vůči klimatickým vlivům.¹²²

Dřevěné upevňovací prvky

V minulosti našly dřevěné upevňovací prvky celou řadu využití ve všech druzích dřevěných spojů. Průměr dřevěných kolíků se pohybuje v rozmezí 1,5 až 2,5 cm a jejich délka činí 15 až 40 cm. Kolíky byly hrubě opracovány sekerou, aby odpovídaly velikosti spojů. Zejména širší kolíky z dubového dřeva (*quercus spp.*) byly schopné odolat vyššímu namáhání na smyk.

[1] Existuje více různých typů dřevěných upevňovacích prvků. Například krátké dřevěné kolíky, které mohou mít hranolový nebo válcový tvar a jsou vyrobeny z dubu, jasanu (*fraxinus excelsior*) nebo z břízy (*betula spp.*). Dalším typem jsou dřevěné hřebíky, které jsou na jednom konci zúžené. Jejich využití je časté a jsou zatloukány do předvrtaných děr. Na jejich výrobu se používá snadno tvarovatelné dřevo jako javor (*acer spp.*) či vrba (*salix spp.*).¹²³

Průzkum

V roubení ovčína byly použity dva různé typy spojů. Prvním typem je rohový plát se zámkem, který zabraňuje spoji v pohybu. Tento typ se používal obecně zejména v konstrukcích prahových trámů. V chlévě byl ale využit také druhý typ, a to rybinový rohový spoj, který má různé varianty. Na zkoumaném objektu se nachází rybinový rohový spoj s pomocnými zádlaby, tradičně používaný na Valašsku a Těšínsku. Tento spoj poskytuje lepší ochranu proti větru i vlhkosti a zádlaby zároveň napomáhají k uzamčení spoje. Na Těšínsku se tento typ spoje objevuje v kombinaci s půlenými kmeny i kulatinou.¹²⁴

Na stropních trámech byly použity jednostranné rybinové spoje. Za svou popularitu vděčí své jednoduché konstrukci. K jejich vytvoření totiž stačí zpracovat pouze jednu stranu prvku, a druhá může zůstat rovná.¹²⁵

Dalším typem jsou sedla krovu, která se vyskytují u krokvních konstrukcí. Práce s nimi je složitější, protože materiál musí být opracován na krokvicích a podkrokvnicích, do nichž jsou pak krokve bezpečně vsazeny.¹²⁶ Kvůli časové a finanční náročnosti je tento typ spoje dnes možné vidět pouze na historických stavbách. Dříve byl spoj zajištěn dřevěnými kolíky; dnes se spíše využívají klasické hřebíky či šrouby.¹²⁷ Tento typ spoje se vyskytuje nejen v mnoha historických budovách na území České republiky, ale i ve dřevěných stavbách například v Rakousku, kde se jeho provedení může lišit.

Dalším druhem spoje je jednoduché spojení na čep a dlab, které je nejčastěji využito na krokvních krovech pro napojení krokví na hřebeni. Čep musí dosahovat alespoň jedné třetiny tloušťky trámu. V minulosti byl tento spoj často kombinován s dřevěnými hřebíky či kolíky.¹²⁸

Kromě tradičních spojů lze na stavbách rovněž najít typy určené pro napojení historických dílů na nově vyrobené. Různorodost spojů je dána faktem, že řemeslníci si často předem nejsou vědomi toho, kolik původního materiálu bude možné při zásahu zachovat a jaké nejvhodnější řešení zvolí pro spojení starého materiálu s novým. Řemeslník musí zkoumané dřevo nejdříve důkladně prohlédnout a analyzovat, až poté je možné určit nejlepší možný postup s ohledem na náklady i práci. Vzhledem ke zkoumané konstrukci je však třeba se blíže zaměřit na konkrétní druh spoje.

Jedná se o šikmočelý plátový spoj. Tento typ spoje je při opravách velmi rozšířený a je vhodný zejména pro vychýlené kusy dřeva. Délka spoje by měla být okolo 80 až 120 cm v závislosti na jeho využití. Na konci spoje je nutné provést šikmý řez. Tento typ je jen jedním z mnoha druhů vertikálních spojení využívaných při opravách budov. Je nutné ho zajistit svorníky nebo dřevěnými kolíky. Na technickém výkresu níže je vyobrazen typ spoje podobný tomu, jenž byl v projektu renovace ovčína využit.¹²⁹

Kromě renovace ovčína byly v rámci výzkumu podniknuty také exkurze do různých lokalit Těšínska a Valašska a návštěvy stále využívaných historických staveb. Samozřejmě bylo domovské Valašské muzeum v přírodě. Zvláštní pozornost byla věnována rybinovým spojům se zámkem. Cílem těchto cest bylo zodpovědět otázku, zda se tento spoj vyskytuje pouze na srubech z půlených kmenů, nebo zda jej můžeme nalézt i na stavbách z kulatiny či hraněných trámů.

Ručně tesané trámy

Na historických trámech jsou viditelné známky ručního opracování dřeva a totéž platí i pro stavbu zkoumanou v rámci tohoto projektu. Trámy ovčína nesou zjevné stopy práce se sekerou, a to konkrétně dva typy. První stopy zanechané sekerou hlavatkou – *vruby* – jsou nápadné, kolmé k vláknům dřeva, jelikož vznikaly odstraňováním větších částí krajiny z kulatiny. Řemeslníci někdy zasekli sekeru do dřeva příliš hluboko, což zanechalo stopy. Pokud jsou stopy přítomny, je zřejmé, že trámy byly tesány z kulatiny.

Při renovaci musely být některé velmi poškozené originální trámy nahrazeny, a proto bylo nutné opracovat novou kulatinu. Jelikož byly při stavbě použity tradiční techniky, nové trámy rovněž nesou stopy po ruční práci se sekerou. Přítomnost těchto stop je při tomto postupu nevyhnutelná, a navíc slouží jako důkaz, že stavba ani po rekonstrukci neztratila svůj historický charakter.

Vedle stop od hlavatky jsou viditelné také stopy po širočině. Tyto stopy se objevují ve specifickém úhlu k vláknům a jsou způsobeny opracováním povrchu tak, aby byl rovný a čistý. Širočina způsobila také stopy kolmé k vláknům, které se objeví ve chvíli, kdy je malá část dřeva odstraněna – pro vytvoření drážek v některých případech nebylo třeba sekery hlavatky. Stopy zanechává tesání širočinou kolmo k vláknům dřeva. To usnadňuje následné odstranění části materiálu a pomáhá povrch trámů vyrovnat.

Rovněž je důležité zmínit rozměry opracovávané kulatiny. Jelikož je proces jejího zpracování časově náročný, je třeba pečlivě zvolit, jaký kmen bude pro stavbu pokácen. Aby byla následná práce co nejefektivnější, byly zvoleny stromy s průměrem, který pouze minimálně přesahoval požadované rozměry. Na trámech ve zkoumaném chlévě je stále patrný původní tvar kulatiny – místo dokonale hraněných trámů byly na stavbu použity menší kmeny, které řemeslníci pouze dodatečně otesali na potřebnou velikost. Znamenalo to nejen snížení časové náročnosti práce, ale také úsporu materiálu.

Dřevěné upevňovací prvky

Během projektu rekonstrukce ovčína bylo nalezeno několik typů dřevěných spojovacích prvků. Prvky byly vyhotoveny z topolového (*populus spp.*), smrkového, jedlového či bukového (*fagus sylvatica*) dřeva. Na smrkových a jedlových kolících je zajímavé, že zřejmě vznikly opracováním větví. Uváděné spojovací prvky jsou ve většině případů využívány pouze pro spoje typu čep a dlab. Silnější provedení těchto kolíků rovněž našlo své využití jako podpůrný prvek u stěn z kulatiny. Dřevěné hřebíky vyrobené z topolového dřeva sloužily především k připevnění latí ke krokvím. Bukové hřebíky připevňovaly konstrukční části ke kulatinovým stěnám. Na jednu stavbu tak připadalo hned několik druhů dřeva. Při stavbě se rovněž využíval dřevěný odpad, který byl proti novému dřevu levnější a lépe dostupný. Vzhledem k rozmanitosti upevňovacích prvků v ovčíně byly pro rekonstrukci a doplňkové spoje zvoleny dubové kolíky, jejichž největší výhodou je odolnost a síla. V objektu byly ponechány i původní spojovací prvky, které byly v dostatečně dobrém stavu. Na střešní latě ale musela být vyhotovena kompletně nová sada hřebíků. Na tyto spojovací prvky bylo použito dřevo ze smrkového odpadu, který vznikl při stavbě.

Dendrochronologie

Pro dendrochronologii bylo odebráno devět vzorků. Ty pocházely z několika různých trámů, zejména ze stěn, jedné krokve a jednoho trámu (stojky) vstupních dveří. Rovněž byl odebrán vzorek z trámu ve stěně, na kterém bylo patrné dřívější užití v jiné budově. Z devíti vzorků bylo pro analýzu možné využít pouze pět. Nejstarší zkoumaný trám pochází z roku 1805, dva další trámy byly vyhotoveny v roce 1821 a poslední zkoumaný okolo roku 1860. Výsledky analýzy bohužel nepomohly blíže určit rok výstavby ovčína. První možností je, že byla stavba dokončena v roce 1860 a některé její prvky pocházely z objektů z roku 1821 či dříve. Druhou možností je, že byl chlév postaven v roce 1821 a novější trámy pak pocházejí z renovace v roce 1860. Lze rovněž připustit, že chlév mohl být vystaven už roku 1805 a mladší trámy nahradily starší v průběhu jednotlivých oprav. Pro přesnější určení stáří budovy by bylo třeba analyzovat větší množství vzorků.¹³⁰

Dřevěné spoje

Nároční spoje

V ovčíně se objevují dva různé typy spojů. K jejich výrobě při rekonstrukci byly využity především ruční nástroje, ty ale občas doplnily moderní technologie a postupy (např. elektrické vrtačky či pily). Při použití novějších metod bylo však třeba respektovat tradiční ruční techniky a znalosti řemeslníků, kteří pracovali na originálu stavby.

Prvním zkoumaným spojem byl typ využitý ve čtyřech prahových trámech objektu. Tento spoj funguje jako kombinace dvou háků, z nichž jeden je mírně kuželovitý a pomáhá tak spoj držet na místě. Spoje tohoto typu se často uplatňují u prahových trámů ve valašských a těšínských srubech. Tyto spoje u prahových trámů zajišťovaly lepší stabilitu celé konstrukce. Trámy tvořící základový věnec rekonstruovaného ovčína musely být během projektu všechny vyměněny, jelikož byly příliš napadené hnilobou. Položení dřevěných trámů na kamenný základ stavby poskytovalo vyšší odolnost vůči počasí a vlhkosti. Prahové trámy však často kvůli silnému náporu povětrnostních vlivů vyžadovaly i v minulosti brzkou výměnu.

Kromě těchto čtyř příkladů vypadá každá sada rohových spojů v objektu jinak. Druhým typem spoje ve zkoumaném chlévě je spoj rybinový s pomocnými zádlaby. Pomocná drážka je nejčastěji čtvercového tvaru a v hotovém srubu téměř není viditelná. Kombinace této drážky a protikusu je klíčovým faktorem, který drží spoj pohromadě. Jelikož rekonstrukce vyžadovala kompletní výměnu mnoha kusů kulatiny, rohové spoje musely být rovněž nově vyhotoveny. Pro tuto část projektu byly změřeny pomocné zádlaby na původní stavbě. Tento krok byl obzvláště důležitý u trámů, které navazovaly na původní konstrukci a musely odpovídat mířím využitým v originálním objektu. Z citované literatury vyplývá, že tento typ zádlabu se nejčastěji vyskytuje v kombinaci s půlenými kmeny.¹³¹ Rekonstrukce a průzkum však potvrdily užití těchto detailů také na prvcích z celých průřezů.

Krokvové spoje

Na krokvích chléva jsou dva různé typy spojů. Zaprvé sedlo ve spodní části okolo okapu, které drží pohromadě krokve s vrchním trámem stěny. Zpracování vrchního trámu tak zahrnuje odříznutí hmoty dřeva v místě, kde jsou uloženy krokve. Část spoje v místě vrchního trámu připomíná sedlo, do kterého krov díky vyřezanému protikusu pevně

zapadne. Nebyly nalezeny žádné dřevěné kolíky či hřebíky, krokve tudíž s vrchním trámem drží bez použití jakýchkoliv upevňovacích prvků. Kromě toho je patrné, že každá krokrová podpěra byla přizpůsobena typu krokve. Některé mají ostré hrany, jiné jsou zaoblené tak, aby krokve správně zapadly. Ani jeden ze dvou vrchních trámů – podkrokevnic – už nebyl použitelný a musely být nahrazeny.

Dalším typem je spoj od jedné krokve ke druhé v hřebeni. Zde byl použit jednoduchý spoj typu čep a dlab zajištěný dřevěnými hřebíky vyrobenými z větví. Kůra větví byla odstraněna a hřebíky byly poté vytvářeny sekerou na míru.

Stropní spoje

Stropní trámy jsou zapuštěny mezi dvěma nejvyššími trámy roubení na okapových stranách. Na obou koncích stropního trámu najdeme jednostranný rybinový spoj. Stropní trám a oba trámy stěny bylo nutné řemeslně zpracovat. Tento typ spojení je jednoduchý, ale důležitý, neboť musí vydržet tlak, který přichází od krokví. Krokve jsou posazeny v krokrové podpěře a síly působí na vrchní trámy směrem ven, a proto jsou stropní trámy vybaveny jednostrannými rybinovými spoji, což znemožňuje vrchním trámům pohyb. Je-li zde síla přicházející od krokví, stropní trámy odolávají napětí.

Doplňkové spoje

Dále jsou zmíněny všechny ostatní spoje, které byly použity při napojování nových kusů dřeva na originály. V rámci projektu bylo vyrobeno i několik dalších doplňkových spojů u prvků, které bylo kvůli hnilobě třeba nahradit. Nejčastěji použitým spojem je šikmočelý plát. Aby spoj splňoval svůj účel, musel být opravdu pečlivě propracován, navíc propojen kaseinovým pojivem, a zejména upevněn hrubými kolíky z dubového dřeva. Dubové dřevo by sice drželo i bez použití pojiva, ale pro jistotu bylo aplikováno. Kromě toho se využívaly také upevňovací spoje, jako jsou vložky z malých dřevěných dílků či další typy přeplátovaných spojů. Pojivo z kaseinu spolu s dubovými kolíky se využilo i v dalších doplňkových spojiích.

Kromě tradičních technik se při rekonstrukci ovčína uplatnily i techniky moderní, konkrétně vertikální šikmočelý spoj, i když je zřejmé, že by se v minulosti v takovém typu budovy nemohl objevit. V tomto případě byl učiněn kompromis v podobě propojení tradice a moderních přístupů nezbytných při opravách.

Diskuse

Kromě renovace ovčína byly v rámci výzkumu podniknuty také cesty do různých lokalit Těšínska a Valašska a návštěvy stále využívaných historických staveb. Zvláštní pozornost byla věnována nárožním spojům s pomocnými základy. Cílem těchto exkurzí bylo zodpovědět otázku, zda se tento spoj vyskytuje pouze na srubech z půlkuláčů, nebo zda jej můžeme nalézt i na stavbách z kulatin, případně z hraněných trámů. V rámci exkurzí bylo zjištěno, že tomu tak je. Spoj není příliš viditelný zvenčí, a proto bylo třeba důkladně prozkoumat spoje s mezerami, což v rámci starších budov nebyl problém. Ve zkoumaných regionech jsme pozorovali různé typy dřevěných staveb včetně stodol, obytných domů a kostelů. Na Valašsku převažují zejména stavby z plných průřezů, v nichž se analyzovaný typ spoje nevyskytoval příliš často, avšak i tak v překvapivě hojném množství, které nebylo dříve dokumentováno. Spoj je zde zřetelný spíše na hospodářských stavbách, zejména proto, že prostor mezi kůly u nich není vyplněn mechem, což usnadňuje přístup k pozorování dřevěných spojů. Spoj

se objevuje i na některých obytných stavbách a kostelech. Není tedy jasné, jaká kritéria určují výběr spojů použitých na jednotlivých budovách. Pravděpodobně v tom hrají roli regionální vztahy, zvyklosti tesařů i doba, ve které byl objekt postaven. U starších staveb spoj s pomocnými základy nejspíše usnadňoval stavební proces a umožňoval využití jednodušších druhů spojů. Pro obytné budovy a kostely mohl být rovněž užitečnější díky své vzduchotěsnosti. Zároveň je možné, že znalosti a techniky týkající se konstrukce těchto staveb byly postupem času zapomenuty. Při stavbě nových budov mohl být jednodušší spoj rovněž zvolen pro svou menší časovou náročnost. Není zcela jasné, který z faktorů byl klíčový pro vývoj odlišných stavebních technik ve zkoumaných regionech.

Hlavním cílem projektu v rámci Valašského muzea v přírodě bylo zrekonstruovat ovčín a zachránit jej před zánikem, a to zejména kvůli jeho kulturněhistorické hodnotě pro region Těšínsko, pro nějž je tento typ stavby a metoda chovu ovcí typická. Rekonstrukce probíhala trám po trám a během ní byly nalezeny zajímavé dřevěné spoje a upevňovací prvky. Historický způsob stavby byl fascinující především svou zdánlivou jednoduchostí. Během prací se objevily speciálně zhotovené nárožní spoje. Tam, kde bychom čekali pouze rybinový spoj, byl nalezen základ, který je schopen lépe udržet trámy na místě a zpevnit celou konstrukci. Takový typ upevnění, včetně jeho různých variant, jsme našli během exkurzí na několika dalších historických budovách. Ten, který je použitý v ovčíně, má velké drážky vzhledem k velikosti trámů a objevoval se rovněž v jiných velkých stavbách. Naopak u menších budov se subtilnějšími trámy byly drážky s protikusy také menší. Lze konstatovat, že se objevují budovy s různými variantami tohoto zámku. V některých dřevěných objektech, i když v podstatně menší míře, nebyl tento typ nalezen vůbec. Někde se spoj dokonce nacházel jen v některých trámech, a není jasné proč. Jako pravděpodobné vysvětlení se jeví, že se stavitel snažil o posílení zpevnění stavby v těchto místech. Zřejmě šlo o zdokonalený rybinový či rovný plát. O to více by měl být kladen důraz na zachování a zdokumentování spoje, neboť se jedná o historický doklad toho, jakým způsobem byly budovy vystavěny.

Druhým významným typem spoje jsou sedla krokví, která se využívala spíše v minulosti. Můžeme je vidět v konstrukcích krokvěných krovů historických objektů v České republice, ale například i v Rakousku. V tomto případě musí být řemeslně zpracovány jak krokve, tak střešní latě, aby mohl spoj fungovat. Ačkoliv se spoj objevuje v různých variantách, funguje vždy na stejném principu. Krokve jsou pevně posazeny do sedla. Dnes se kvůli náročnosti už nepoužívá a nese tak jedinečnou historickou hodnotu, kterou je třeba zachovat.

Spolu se znalostí technologie a vlastností materiálů je právě představa o funkcích jednotlivých prvků v rámci stavby pro tento obor klíčová.

Díky renovacím a rekonstrukcím tradičního stavitelství jsme schopni uchovat historické vědění o využitých materiálech, udržet originální konstrukce, zachovat dobové řemeslné techniky a smysluplně využívat zdroje. Kde to bylo možné, zachovaly se staré trámy a tak se ušetřil materiál při rekonstrukci, která byla kvůli množství ruční práce již tak nákladná. Nabyli jsme nové vědomosti, které budou uchovány a předávány veřejnosti, v době současné i budoucí. Cennou zprávou je, že stavbu lze postavit jednoduše se základními materiály, s jakými pracovali již naši předkové. Historická budova nás může naučit, jaké materiály použít a jaké řemeslné dovednosti jsou zapotřebí, obojí je inspirací do budoucna. Mohou být užitečné a vyplatí se mít o nich povědomí, vždyť takto vystavěné objekty zůstaly zachovány dodnes. Proč si z nich tedy nevzít příklad a nezkusit přizpůsobit jim i ty nové.

Ovčí chlév „zimiarka“ v Nýdku – lokalita Střelma před transferem • 2020

Stopy po vrubování na originálním prvku roubení zimiarky

Spoj prahových trámů vyráběný podle originálu

Stopy po vrubování na nově vyráběném prvku

Sesazování originálních a nových prvků s vnitřním zámkem

Originální horní nárožní spojení s vnitřním zámkem

Postupné sestavování srubové konstrukce v kryté hale Valašského muzea v přírodě

Snaha o přesné sesazení horní partie nároží srubu

Na objektu zimiarky byly patrné různé příklady osedlání krokví na podkrokevnici

Kopírování osedlání krokve

Nově vyrobená krokev s protikusem sedla

Hřebenový plát původní a nové krokve zajištěny dřevěným kolíkem

Spoj stropních trámů a srubu před osazením podkrokevnice

Jednostranné rybinové spojení stropního trámu a srubu

Oprava kleštiny s drážkou pro osazení šindelů částečné valby – „obháčky“

Snaha o opravu poškozeno spodního zakočení krokve

Oprava štítu se snahou o zachování maxima originálních konstrukcí

Oprava hřebenového spoje krokve

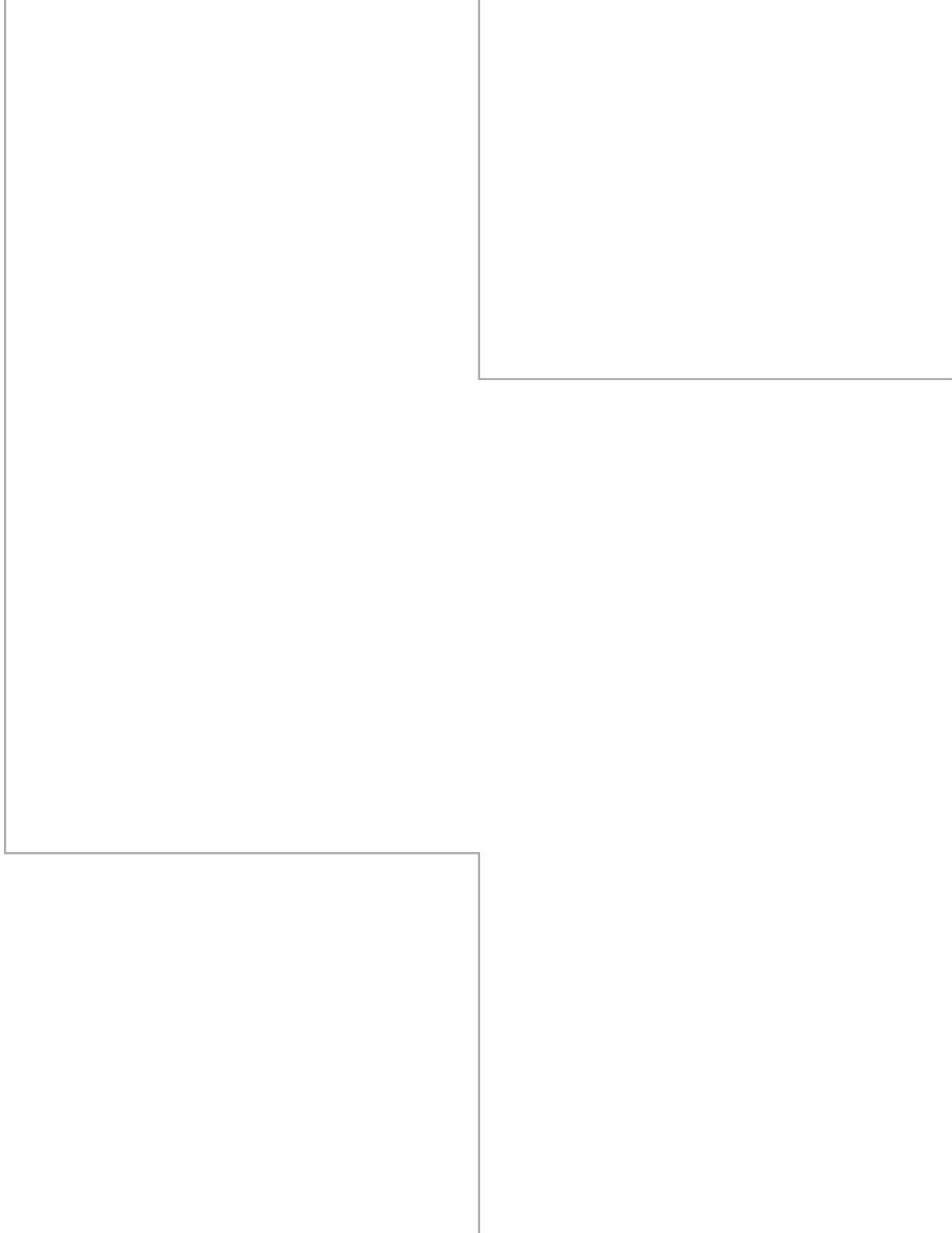
Oprava trámu roubení se svislým šikmočelým plátovým spojem a dubovými kolíky

Oprava trámu roubení se svislým šikmočelým plátovým spojem a dubovými kolíky

Vložka rohového plátu se snahou o zachování maxima originálního prvku

Citlivá rekonstrukce zimiarky z Nýdku proběhla díky Danielu Klemischovi a Josefu Vaňkovi za spolupráce Technického útvaru Valašského muzea v přírodě • 2023

5. MOŽNOSTI PREZENTACE ARCHITEKTURY V MUZEÍCH V PŘÍRODĚ

VHLED DO PROBLEMATIKY

Základním a tradičním typem expozice muzeí v přírodě je představení života v domě – *expozice způsobů života*.¹³² Zde bývá zobrazeno prostředí konkrétního nebo charakteristického společenství, rodiny či osob na pozadí určitého historického období. V potřebném kontextu je snaha postihnout rodinné, sociální a hospodářské vztahy, stejně jako oblasti lidské činnosti. Cílem je interpretovat obraz minulosti s maximální mírou autenticity, a to prostřednictvím instalovaných sbírkových předmětů a na základě stále se rozšiřujícího poznání.

V případě, že se v areálu muzea v přírodě opakuje několik staveb, kde by byla takřka totožná instalace, nebo existují témata, kde by tradiční typ instalace nebyl účinný, přistupuje se k jiným formám expozic.

Některé stavební objekty mohou být vnímány jako artefakt samy o sobě, nehledě na tradiční interiérovou expozici. Zvláště z muzeí v přírodě v zahraničí, kde se stal zájem o prezentaci stavebních konstrukcí takřka standardem, známe některé možnosti takové prezentace. Existuje řada variant a způsobů, jak expozici pojmout – celý dům jako exponát stavebního vývoje, využití některých prostor či pouze náhledy do vybraných konstrukcí. Kontinuální historický vývoj domu vidíme například na vybraných objektech v těchto muzeích: Freilichtmuseum der Schweiz v Ballenbergu nebo ve Freilichtmuseum Glentleiten. Spolu se způsobem života jsou představovány stavební detaily například ve Fränkisches Freilandmuseum Bad Windsheim.¹³³

V našem prostředí, kde jsou areály muzeí v přírodě vnímány jako přehled struktury venkovského osídlení s ukázkou společenského rozvrstvení, mnohdy jiné pojetí interiérů než typicky *skanzenové* nezapadá do stávající koncepce. Když takřka před desetiletím při rekonstrukci domu bezzemka z Leskovce ve Valašském muzeu v přírodě navrhoval při jednáních jeden z osvětlených externích spolupracovníků představit stavbu jen jako specifickou dřevěnou konstrukci včetně jejích vad, zdálo se to samo o sobě nemyslitelné. Nevůli v tomto případě utvrzoval i fakt, že se v případě bezzemka jednalo o specifický doklad v prezentované sociální struktuře areálu Valašská dědina.

Unikátní je v tomto kontextu například expozice stavebněhistorického průzkumu v Centru stavitelského dědictví Plasy. Ta maximálně využívá prostory, jež byly v průběhu své existence několikrát pozměněny.¹³⁴ Přestože se jedná o jiný typ architektury než v muzeích v přírodě, můžeme obdobné principy logicky aplikovat i na tradičním stavitelství. Se snahou o zachování a ukázání stavebních detailů probíhala i rekonstrukce a aktuální příprava expozice v domě usedlosti Pilných čp. 4 na Veselém Kopci (Muzeum v přírodě Vysočina). Pozoruhodný může být i sám proces výstavby objektu, který je náležitě prezentován veřejnosti, tak jak se to podařilo v případě usedlosti z Nové Lhoty v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Takřka běžnou je prezentace stavebních technologií formou expozic výstavního typu, kde však zpravidla chybí přímá návaznost na objekt, v němž se nacházejí.

STODOLA ZE SKALIČKY

Specifickým způsobem s představením stavebních detailů bylo možné instalovat stodolu ze Skaličky, transferovanou do Hanáckého muzea v přírodě v Příkazích. Zemědělský způsob života lze formou expozice představit ve špaletových stodolách, typických pro zdejší region. V unikátní roubené stavbě s pozoruhodnou konstrukcí značného stáří tak mohou být zdůrazněny právě informace k stavebněhistorickému kontextu.

Při volbě způsobu prezentace řešitelský tým postupoval dle zásad interpretačního plánování. Nejdříve definoval celkový účel, tedy to, co by nová instalace měla přinést muzeu jako instituci. Následně stanovil komunikační cíle: co by návštěvníci měli pochopit, pocítit a k čemu by je zážitek měl podnítit. Na tomto základě tým zformuloval hlavní a vedlejší sdělení, stěžejní myšlenky, které chtěl různými komunikačními prostředky na místě ilustrovat.

Instalace měla přirozeně přispět k naplňování poslání muzea, měla ale také rozšířit jeho nabídku pro návštěvníky a pomoci zvýšit návštěvnost, a podpořit tak zajištění prostředků na kvalitní provoz.

Výsledkem plánování byla stručná anotace:

Vinklárkova stodola – pamětnice ze Skaličky

Roubená stodola restaurovaná v Národním muzeu v přírodě (dále NMvP) a přenesená ze Skaličky v roce 2021. Jedna z nejstarších dochovaných staveb svého druhu v České republice. Nejstarší trámy dendrochronologicky datované cca do roku 1560. Roubená stavba není z tesaných trámů, ale ze štípaných kuláčů o průměru cca 50 cm.

Upoutá svou jinakostí, probouzí zvědavost. Vypráví vlastní příběh – jaké proměny hospodaření byla za téměř 500 let svědkem a jak se ocitla na tomto místě. Základem interpretace je dokumentace změn hospodaření a vývoje (včetně např. důsledků požárních předpisů) na podobě stavby a jejího vybavení.

Hlavní sdělení:

Stodola ze Skaličky, ležící na okraji Hané, patří k nejstarším dřevěným stavbám u nás. Je svědkem časů, kdy hliněné stavitelství na Hané bylo žhavou novinkou. Její příběh vypovídá o proměnách života na vesnici během předešlých staletí i o naší snaze zachovat odkaz předků pro budoucnost.

Vedlejší sdělení:

Stodola pochází z okraje Hané. Kdysi byly takovéto dřevěné stodoly běžné nejen v Příkazích, ale i jinde na Hané, než je postupně nahradily hliněné stavby. Je tedy přímým předchůdcem sousedních špaletových stodol.

Původně fojtská stodola je jedinečná svým stářím (některé trámy byly datovány k roku 1560), konstrukcí ze štípaných kuláčů i skutečností, že se v průběhu staletí změnila jen minimálně (zvýšení kolem roku 1780, proměna valbové na sedlovou střechu, výměna krytiny počátkem 20. století za nespalnou).

Za dobu svého trvání byla svědkem mnoha historických událostí i proměn života na vesnici a hospodaření. Poté, co staletí sloužila jako pokladnice, ztratila během několika let v důsledku kolektivizace hospodaření původní účel. Stalo se z ní skladiště a postupně chátřala. Díky NMvP a vstřícnosti původního vlastníka se povedlo stodolu zachránit a po důkladném a precizním zrestaurování v roce 2021 přenést do areálu HMvP, kde začala další fáze její obdivuhodně dlouhé existence.

Na základě těchto myšlenek řešitelský tým hledal optimální podobu expozice. Formy a rozsah expozice determinovala už sama podoba stodoly, trojdílný prostor, ve kterém je vraty zpřístupněn pouze centrální mlat, přičemž přístodůlky jsou pouze viditelné stodolovými okny. I zde bylo možné citlivě uplatnit expoziční prostředky – v jednom přístodůlku pouze symbolicky rozprostřít torza originálních artefaktů ze stodoly, které ukazovaly úpadek hospodaření a nejmladší skladovací funkci stavby. Ve stejném prostoru je rovněž možné prezentovat přímo na dřevěnou stěnu videodokumentaci záchrany stavby. V protějším přístodůlku je na spodní hraně okna po celé délce časová osa ukazující proměny stavby v závislosti na společenských okolnostech. Instalaci zde mělo doplnit rovněž symbolické zobrazení klasu určující původní funkci stodoly i důležitost zemědělství v minulosti.

Interiérovou expozici s časovou osou doplňuje několik drobných cedulek k opravování a stáří trámů na vnější straně roubených stěn a v odstupu před stodolou stojící dřevěná stéla s úvodní informací k objektu. Všechny tyto prvky spojuje jednoduchá geometrie a jednotné grafické zpracování s výraznou modrou barvou, která byla převzata z loga muzea. Díky modré barvě neujdou pozornosti ani jinak zcela nenápadné cedulky.

Při návrhu byly inspirací například soudobé expozice ze zahraničních muzeí v přírodě, především pak prezentační postupy expozic klasických muzeí a galerií. Pro tyto expozice je charakteristické, že ukazují artefakt jako celek a zpravidla do něj nijak nezasahují a neruší jeho celistvost. Informace k artefaktům jsou sděleny stranou a v případě potřeby se upozorňuje na některé detaily. Děje se tak pomocí schémat či kreseb umístěných stranou či nenápadnými prvky na artefaktu, které jsou při celkovém vnímání zanedbatelné. Standardem je jednoduchý a často i graficky výrazný jednotný vizuální styl popisků, spojující mnohdy pestré expozice do jednoho celku.

Stodola ze Skaličky je vnímána jako jeden velký exponát, na kterém je potřeba ukázat řadu věcí, ale především je nutno respektovat prostředí muzea v přírodě jako celek atmosférou a kontextem. I z tohoto důvodu bylo ustoupeno od umístění informačních panelů přímo na stavbu. Úvodní informační stěla je situována v odstupu přes chodník. Její poloha při vstupu neodvádí pozornost a neruší první dojem ze stavby a zároveň při čtení prvotní informace umožňuje vidět stavbu celou. Otevřenými vraty návštěvník vejde a má k dispozici již popsanou instalaci s časovou osou a kontextem. Průjezdem dále intuitivně projde i na druhou stranu objektu, kde se jihozápadní slunce opírá do trámů. Zde jsou drobné průhledné cedulky s modrým textem, které upozorňují na stáří, opracování a také na patinu dochovaných prvků. Cedulky jsou dobře patrné z bezprostřední blízkosti, avšak při odstupu několika metrů, kdy opět vidíme stodolu celou, již zřetelné nejsou a nikterak neruší celistvost dojmu.

Pro samotné panely s textem byly použity soudobé kompozitní desky a plexi s potiskem. Časová osa má kovovou konstrukci, která nejde vidět, cedulky mají modré kovové držáky kotvené neinvazivně ve spárách roubení. Stělu před stavbou tvoří dubový hranol vyčnívající přímo ze země, hranol má jednoduchou geometrii a přesné opracování, díky čemuž nemůže být spojován s archaickými exponáty. Absence povrchových úprav a nátěrů se postará o pozvolné rovnoměrné stárnutí materiálu.

EXPOZIČNÍ AREÁL VALAŠSKÉHO MUzea V PŘÍRODĚ – KOLIBISKA

V rámci nově připravovaného expozičního areálu Kolibiska ve Valašském muzeu v přírodě byla zpřístupněna jeho první část, navazující na stávající Valašskou dědinu. Napříč celým areálem jsou postupně definována adekvátní témata, která jsou pro horské prostředí charakteristická, ale rovněž mohou odlehčit řadě dalších témat, prezentovaných v rámci celého muzea, aniž by stávající celky ochuzovaly. Nový prostor tak umožňuje předkládat nové náměty, některé jevy prezentovat oproti stávajícím areálům přehledněji a samostatně, a v neposlední řadě slouží jako laboratoř přístupů, které budou dále uplatněny v celém areálu Kolibisek.

Zajímavým momentem v nově vybudovaných objektech je tak spolu s dnes již zaniklým a nepříliš známým horským hospodařením například vzdálenost těchto míst od usedlostí, kde lidé žili. Je zde možné ukázat základní principy výzkumu, výběru a zbudování muzejního objektu, stejně jako elementární informace, se kterými se návštěvníci ve stálé expozici dosud příliš neseťkají. Pro běžného návštěvníka zůstává opomíjeným tématem rovněž podoba krajiny a řada souvisejících drobných prvků.

Vzhledem ke skutečnosti, že většina nových objektů měla hospodářskou funkci – chlév, seník, kde by se expozice způsobů života prakticky opakovala – podestýlka (seno, sláma, listí...), krmivo (seno, sláma, letnina...), zemědělské nástroje (hrábě, vidle, kosa...), bylo možné uplatnit také jiné typy expozic se zapojením například tematických expozic či emotivních prvků a dalších kombinací.

Navrhované prvky, způsoby prezentace a její nosiče představovaly testovací prototypy způsobu komunikace s návštěvníky. Vycházely z dosavadní práce na interpretaci areálu, jakožto i ostatních areálů Valašského muzea v přírodě. Úvodní prostor Kolibisk „před plotem“ tak představuje jakousi laboratoř. Z tohoto důvodu je žádoucí v co největší míře využít různé prostředky komunikace a prezentace, aby bylo možné následně vyhodnotit jejich účinnost a nedostatky, a propojit tato zjištění s tvorbou interpretace v rámci celého muzea a případnou aplikací napříč dalšími areály. Stejně tomu je i v případě konstrukce prvků, kdy je testováno technické řešení, trvanlivost, povrchová úprava a konstrukční detaily.

Návštěvník může do nově zpřístupněného prostoru přicházet z několika směrů. Z tohoto důvodu fungují jednotlivé expozice značně autonomně a není nutné procházet je v daném pořadí. Jejich pomyslné propojení pak zprostředkovává interiérová expozice v chlévě z Nového Hrozenkova – Brodské s náhledem do procesu výzkumu a výstavby stavebních objektů.

Na jednotlivých místech jsou používány kombinace způsobů předávání informací, vždy klasická forma vysvětlujícího textu s prostředkem intuitivním, symbolickým a hravým (obraz / zvuk / pach / model). Interpretace pracuje s navrženými prvky prostředí dle zpracovaných dokumentů *Krajinné řešení a Drobné prvky exteriérového prostředí*. Tyto prvky představují zkušební verzi a testují různé způsoby prezentace i technického provedení.

Mobiliář (nosiče expozice a veškeré soudobé provozní prvky) se v muzeu vyskytuje v tak velkém počtu a je natolik intenzivně návštěvníky využíván, že se stává také pomyslnou vizitkou instituce a musí tedy splňovat vysoké požadavky technické a provozní (odolnost, neinvazivnost do exponátů, variabilitu) a estetické (jednotnost, přehlednost, nenápadnost atd.).¹³⁵

Jelikož jsou tyto prvky prostředkem komunikace s návštěvníkem, je specifickou kapitolou i jejich koncepce a řešení z pohledu samotné expozice a prezentace. Z pravidel, která jsou v tomto ohledu v prostoru použita, možno zdůraznit následující. Mobiliář je vhodné umisťovat mimo jádra expozičních situací a do míst, kde nenastává přímá konfrontace s historickými prvky a narušení instalované scenerie či komponovaného průhledu. Je nutné, aby návštěvník od sebe zvládl odlišit prvky mobiliáře od exponátů (nejlépe je to patrné např. na lavičce či brance proti vstupu do expozice). Mobiliář je vhodné kvalitně pojednat v soudobé estetice a soudobými řemeslnými postupy, ovšem s ohledem na prezentované prostředí a tradici. Informační systém v rámci expozice musí být jasně patrný a přehledný, avšak nedominantní vůči expozici samotné. Informační systém musí do budoucna zvládat prezentaci v několika úrovních a formách (děti, dospělí, hloubaví...) a několika okruzích (stavby, prostředí, zemědělství, krajina, historie, společnost, ochrana vybraných fenoménů...), měl by umožňovat změny i dát prostor jazykovým mutacím.

Samostatným úkolem je i návrh jednotlivých prvků z pohledu materiálů, opracování a technického řešení detailů. Výše popsané požadavky vyústily v používání tradičních

materiálů, jednoduchých základních tvarů, současného precizního opracování i ve zvýšenou péči o detaily (kotvení, frézování atd.). Jednotný styl prvků, kdy návštěvník potkává, vyhledává a orientuje se pomocí obdobných znaků, umožnil zmenšení jejich rozměrů (např. drobné naváděcí sloupky s logem a šipkou).

Základním materiálem informačních prvků je v případě první části Kolibisk dřevo (dub) a patinující ocel, přičemž oba tyto materiály, nevyžadující pravidelné ošetřování ve venkovním prostředí, přirozeně stárnou (šed, koroze). Interagují tak s prostředím a pro dané stanoviště získávají patřičnou patinu, díky které s místem lépe splynou, což je v muzeu prezentujícím „věci s hodnotou stáří“ vítané. Od nátěrů je upuštěno také proto, že kryjí barvu a texturu materiálů, snaží se popřít stárnutí a je nutné je pravidelně a často obnovovat. Doplnkovým materiálem jsou kompozitní desky a plexi tabule nesoucí samotnou informaci. Exteriérové prvky jsou kotveny do patek, které jsou skryty pod úroveň terénu, aby nebyl narušen jeho přirozený reliéf. Za zmínku stojí také inspirace výstavnictvím při práci s popisky a podsvětlenými boxy, upozornění na detaily či doplnění prezentace zvukem. Každá z expozičních situací byla řešena mírně odlišně, a to z důvodu testování různých velikostí prvků, prostoru pro sdělení i technických detailů, které budou prověřeny provozem a až poté případně aplikovány ve větším rozsahu.

Ruku v ruce s tvorbou prvků šel i grafický návrh a obsah sdělení. Díky nastíněné komplexnosti přístupu se podařilo předejít hojné barevnosti, zahlcenosti či výrazným tvarovým i materiálovým variacím a nevhodnému umístování prvků, což jsou bohužel časté průvodní jevy exteriérové prezentace v muzeích, na naučných stezkách i veřejných prostranstvích.

Představený mobiliář a expozice jsou vůči exponátům a prostředí nedominantní a neruší jejich vnímání a vstřebávání atmosféry. Tomu napomáhá jejich podoba i citlivé umístování. Zároveň díky odlišné estetice jsou v prostoru snadno patrné a nehrozí jejich laická záměna s historickými prvky. Jednotná estetika také napomáhá snadné orientaci v prostoru.

Zcela specifickou expozicí je upozornění na plánování a přípravu (vytyčování, zkoušení umístění) objektu a rovněž současnou i historickou obtížnost z lesa udělat pastvinu. Symbolické znázornění budoucího objektu koliby ve smyslu „*tady bude stavba*“ se realizovalo z dřevěných trámků v objemu budoucí stavby a doplněno bylo informačním pultem přímo v objektu. Vytyčení budoucí paseky proběhlo pomocí bílých pásek na kmenech krajních stromů pouze ze strany viditelné zevnitř polany od informační stély.

Další neobvyklou instalací jsou „Průhledy a nahlédnutí do zmizelé krajiny“ ve chlévě z Bylnice – Lazů. V interiéru jsou zavěšeny velkoformátové fotografie – hospodářský ořez stromů, úvozové cesty, ploty aj., které jsou škvírami mezi prkny pláště chléva vidět již při příchodu. Na konkrétní fotografie a detaily je upozorněno dřevěnými kukátkami v několika škvírách mezi prkny. Celá instalace je pojata jako skromná pocta autoru dotyčných fotografií Ludvíku Baranovi, který jako etnograf, kameraman, fotograf a pedagog vnímal a dokumentoval řadu zanikajících detailů

venkovského prostředí. Součástí expozice by v budoucnu měly být v celém areálu také adekvátní přístupy ke krajinným prvkům, které jsou v tomto případě patrné z historických fotografií.

Prvně bylo v rámci těchto expozic uplatněno také audio vyprávění. Požadavkem bylo doplnění jinak osamělého objektu koliby na liháčích z Nedašova o adekvátní informace spjaté s chovem ovcí v regionu. Po úvodní snaze zdramatizovat vlastivědný text mluvčím s nářečím z příslušného regionu se získal pamětník, který provoz stavby pamatoval na jejím sklonku. Technické zařízení bylo přes několik variant řešeno nízkonákladově.

Nahlížení do podhoubí odborné práce může být prospěšné pro oboustranný vztah kulturních institucí s veřejností

pomůcky a materiály používané k tradičním povrchovým úpravám
výstava Zranitelné stavební dědictví, HMP Příkazy • 2023

Umístění informací mimo objekt umožňuje pozorovat stodolu bez rušivých prvků a z pohodlného odstupu

Časová osa posazená za otvor na mlat, výrazná barva pomáhá odlišit nosiče informace od exponátu

Cedulky jsou dobře viditelné a čitelné, ale z větší vzdálenosti nepostřehnutelné

Stéla umístěná u vstupu do expoziční situace se sdělením o krajině a zdejším hospodaření

Tady bude stavba – konceptuální znázornění plánovaného objektu a pastviny v nynějším lese

Provedení sloupku s vypáleným logem a směrovkou

Podsvícené boxy s expozicí o práci muzea v jinak prázdném chlívě bez národopisné expozice

Neinvasivně kotvená kukátka nasměřovaná k vystaveným fotografiím

Tvorba prostředí jižního Valašska – chlív, pastva, řez stromů na letinu (kukátka na chlívě, vpravo informační stěla)

Nenápadné začlenění jednoduché stěly do prostředí s expozicí

Snaha o citlivé zapojení informačních tabulí do expozice

6.

POZNÁMKY

1. Srov. MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980; FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974.
2. Podle archeologů se mohlo jednat o součást kulturního dědictví prvních zemědělců při zakládání trvalých osad. Srov. BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ, Zuzana. *Obytné stavby doby bronzové - otázky stavebního a konstrukčního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, 2012, s. 57.
3. Šlo především o konstrukci valu a v několika případech i obytných staveb. Srov. PAVELČÍK, Jiří. *Hlinsko: Hradisko lidu bádenské kultury*. Olomouc: Vlastivědné muzeum, 2001.
4. Tyto indicie mohly svědčit o tom, že v konstrukci této stavby nebyla hlína pouze doplňkovým materiálem. Srov. MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, Anna. Příspěvek k poznání eneolitických obytných staveb. *Památky archeologické*. 1961, 52, s. 135.
5. Srov. BÖHM, Jaroslav. Staré Hradisko II. (s příspěvkem o stavební rekonstrukci od arch. Ing. A. Piffla). *Ročenka Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané*. 1936, roč. XIII, s. 5–33.
6. Tento způsob zdění dokládají starší nálezy z raně keltského oppida Heuneburg na horním Dunaji.
7. Srov. HRUBÝ, Vilém. Příspěvek k poznání velkomoravského obydlí. *Památky archeologické*. 1961, 52, s. 495.
8. Srov. GOŠ, Vladimír, KAREL, Jiří a NOVÁK, Jaromír. Počátky osídlení Rýmařova. *Památky archeologické*. 1985, 76, č. 1, s. 184–227.
9. Srov. BELCREDI, Ludvík. *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975–2005*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2006, s. 262–263.
10. Srov. SYROVÁ, Zuzana. Historické konstrukce z nepálené hlíny v ČR. In: *Jíly v tradičním stavitelství*. Praha 2001, s. 20–34.
11. Další úpravy domu se týkaly vybourání chlebové pece, zbudování sloupových kamen, přístavby kuchyně a malé komory, čímž se rozšířila obytná část o zadní trakt směrem do dvora.
12. Moravský zemský archiv v Brně (MZA), D6, inv. č. 179.
13. Státní okresní archiv (SOKA) Olomouc, SPK, sign. 16024, str. 1–3.
14. *Indikační skici stabilního katastru (1824–1836)*. Moravský zemský archiv v Brně. [online]. Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/2955>.
15. MZA, D 8, sign. 2084.
16. ŠKABRADA, Jiří. *Příkazy (o Olomouc) stavebně-historický průzkum obce*. Praha, 1985.
17. Srov. MRUŠKOVIČ, Štefan. Stavebné tradície v ľudovej kultúre Záhoria vo vzťahu k susedným etnickým oblastem. (Stavebný materiál a techniky jeho použitia). *Zborník Slovenského národného múzea–Etnografia* 16. 1975, roč. 69, s. 43.
18. Srov. EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. Praha: ABF – Arch, 2007, s. 58, 115.
19. Srov. GÜNTZEL, Jochen Georg. *Zur Geschichte des Lehmbaus in Deutschland*. Staufen: Ökobuch Verlag, 1988, s. 45.

20. Srov. GRIEBEL, Monika a BIEDERER, Benedikt. *Der Speichergruben der späturnfelderzeitlichen Wallanlage von Stillfried an der March. Von der Getreidelagerung bis zur profanen oder kultischen Verfüllung*. Graz: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2022, s. 117.
21. *Historické hospodářské stavby venkova, realita a perspektivy. Sborník ze semináře, 15.–17. září 2004 Prachaticce*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, [2004].
22. JEŘÁBEK, Richard. Lidová architektura nebo lidové stavitelství? Podnět k terminologické diskusi. In: *Lidové stavitelstvo v karpatskej oblasti*. Bratislava: Veda, 1974, s. 19.
23. PETRÁŇ, Josef a PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha: Set Out, 2000; THORPE I. J. *The Origins of Agriculture in Europe*. London – New York: Routledge, 1996.
24. MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. *Stodoly. Československá etnografie*. 1961, 9, s. 135–176, 222–256.
25. KALÁBKOVÁ, Pavlína. Doba kamenná. In: KONEČNÝ, Karel, BUREŠOVÁ, Jana a ČERMÁK Miloslav et al. *Litovel – velké dějiny města*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 40; SCHENK, Zdeněk. Nejstarší neolitické osídlení jihozápadní části Moravské brány. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. 2006, s. 6–41; také ČERMÁKOVÁ, Eva. *Pravěk Valašska*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2014.
26. Z pohledu typu domu souhrnně dle VÁLKA, Miroslav. Typologie lidového domu. In: DOUŠEK, Roman a DRÁPALA, Daniel (eds.). *Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2015, s. 170–177.
27. Vymezení středoevropské vůči karpatské tradici dle LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby. Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997, s. 201–216.
28. VÁLKA, Miroslav. Proměny stavební legislativy. In: DOUŠEK, Roman a DRÁPALA, Daniel (eds.). *Časové a prostorové souvislosti...c.d.*, s. 110–114; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích*. Praha: Lidové noviny, 2005.
29. SAWICKI, Ludmir. Szałaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej. In: *Materjały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. T. XIV. Dz. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1919, s. 92; JEŘÁBEK, Richard. Etnické a etnografické skupiny a oblasti. In: JANČÁR, Josef a kol. *Vlastivěda moravská. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice – Brno: Ústav lidové kultury – Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 9–29.
30. FROLEC, Václav. Směry a metody. In: VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007, s. 260–261; Frolec, Václav. *Tamtéž*, s. 71. Mencl Václav. *Tamtéž*, s. 156; MENCL, Václav. *Lidová architektura...c.d.*
31. PODOLÁK, Ján. Tradičné spôsoby ustajnenia oviec na Slovensku. *Zborník Slovenského národného múzea - Etnografia* 74. 1980, roč. 21, s. 17–19.
32. SOUKUP, Václav a kol. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 44–46.
33. JOHNSTON, Ron a kol. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 117.
34. LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby*, c. d., s. 201–216.
35. LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 178–189; LÖFGREN, Orvar. Peasant Ecotypes. Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation. *Ethnologia Scandinavica* 6. 1976, s. 100–115.
36. THOMASSEN, Bjørn. *Liminality and the Modern – Living Through the In-Between*. Farnham: Ashgate Publishing, 2014, s. 91; VAN GENEP, Arnold. *Přechodové rituály*. Praha: Nakladatelství lidové noviny (NLN), 1997, s. 22–45.
37. BARTH, Fredrik. *Introduction: Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown, 1969, s. 5–57.
38. CHROMÝ, Pavel. Regiony v proměnách času a prostoru. (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie). *Miscellanea Geographica* 14. 2008, s. 59.
39. K individuálnímu vnímání prostoru a krajiny srov. např. ČERNOUŠEK, Michal. *Psychologie životního prostředí*. Praha: Karolinum, 1992, s. 30–32, 38–45, 104–120; SÁDLO, Jiří a HÁJEK, Pavel. Česká barokní krajina. Co to vlastně je? *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 2004, 26, č. 3, s. 29–33. K filozofickému pojetí vnímání prostoru se vyjádřil MOURAL, Josef. Prostor, soustava míst a cest, a orientace. In: AJVAZ, Michal, HAVEL, Ivan M. a MITÁŠOVÁ, Monika. *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, 2004, s. 79–88.
40. Srov. CHROMÝ, Pavel. Krajina naší vlasti – krajina domova. *Geografické rozhledy: Výuka a popularizace geografie, ekologická výchova* 20. 2010–2011, s. 32.
41. DUBOVICKÝ, Ivan. Etnické a kulturní hranice. In: BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 188.
42. HEŘMANOVÁ, Eva, CHROMÝ, Pavel a kol. *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. Praha: ASPI, 2009, s. 19–23.
43. *Tamtéž*, s. 26–29.
44. VAŘEKA, Josef. Kulturní hranice a národní identita. *Český lid*. 1993, 81, s. 177–178; MAREK, Petr. *Využití konceptu percepčního regionu při výzkumu institucionalizace a deinstitucionalizace regionů na příkladu (ne)existence českých zemí*. Brno, 2018. Rukopis rigorózní práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, s. 63–93.
45. KLÁPŠTĚ, Jan. Středověká archeologie „interetnických vztahů“ aneb otazníky kolem jednoho tématu. In: LUŇÁKOVÁ, Ludmila, WIHODA, Martin a ŽEMLIČKA, Josef. *Jan Klápště. Vnímavý pozorovatel. Výbor z díla*. Praha: NLN, 2019, s. 124–134.
46. LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, c. d.
47. FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 178–186.
48. BEDAL, Konrad. *Häuser aus Franken*. Bad Windsheim: Verlag Fränkisches Freilandmuseum, 2007, s. 16–20, 79, 91, 254, 301, 302.
49. HUGHES, Graham. *Barns of Rural Britain*. London: Herbert Press Ltd., 1985; Světovou obdobu nemá ilustrovaný přehled stodol na venkově USA, viz SLOANE, Eric. *An Age of Barns: An Illustrated Review of Classic Barn Styles and Construction*. Voyageur Press, 1967.
50. BALÁŠ, Emanuel. K problému vzniku a vývoje stodoly se zvláštním zřetelem k polygonálním stodolám v Českých zemích. *Český lid*. 1970, 57, č. 1, s. 5–7.
51. Muzeum lidových staveb v Kouřimi, Soubor lidových staveb Vysočina, Muzeum vesnických staveb středního Povltaví Vysoký Chlumec.

52. FÁBIK, Ernest a RIŠLINK, Vladimír. Historie a transfer polygonálních stodol z Durdic a Želejova do Muzea lidových staveb v Kouřimi. In: KŘENKOVÁ, Zuzana, KMOŠEK, Jiří a BRYOL, Radek (eds.). *Transfer a rekonstrukce památek lidové architektury*. Rožnov pod Radhoštěm – Sebranice: Valašské muzeum v přírodě – Spolek archaických nadšenců, 2016, s. 50–65; PROCHÁZKA, Lubomír a DOSTÁL, Petr. Transfer a obnova polygonální stodoly z Podolí u Vojkova a celoroubeného domu z Arnoštovic u Votic. In: Tamtéž, s. 68–81.
53. BARTOVSKÝ, Vladimír. *Hranický okres*. Brno: Musejní spolek, 1909, s. 154.
54. Obyvatelka obce Černotín, čp. 50 (asi 70 let); 10. 2. 2015.
55. INDRA, Bohumír. Historická topografie města Hranic. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2000, s. 186, 188.
56. LANGER, Jiří. Příspěvek k poznání geneze čtyřbokého dvora na Kravařsku. In: *Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve dnech 17. a 18. října 1984 ve Svobodných Hamrech*. Pardubice: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje. 1984, s. 14.
57. MZA, Sběrka map a plánů, sign. 1340. Horní Moštěnice – pohled na kostel a statky, nedatováno, asi 1. pol. 18. stol. Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1750. [online]. Dostupné z: <http://veduty.bach.cz/veduty/>, cit. 25. 5. 2019.
58. Archiv města Brna, V 3 Knihovna Mitrovského 1400–1900 (1956), Sběrka vedut D. J. I. Hoffera, sign. A 260, č. 15/37. Holešov – celkový pohled, nahoře uprostřed pečeť města, nedatováno. Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1750. [online]. Dostupné z: <http://veduty.bach.cz/veduty/>, cit. 25. 5. 2019; Dřevěné stodoly najdeme také na vedutách dalších moravských měst např. Kojetína, Nového Jičína či Hodonína viz KOSTROUCH, František. První předběžné výsledky archeologického výzkumu na Masarykově náměstí v Hodoníně. In: FUTÁK, Peter, PLAČEK, Miroslav a VAŘEKA, Marek (eds.) *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín: Masarykovo muzeum, 2009, s. 77.
59. V pozadí jsou vidět chalupy s doškovými valbovými střechami a s komíny vytaženými nad střechu a dvory jsou hrazeny pleteným plotem s krytými brankami, nechybí vahadlová studna.
60. Soukromá sbírka, Holešov – hospodářské budovy holešovského panství z cyklu devíti akvarelů zachycujících zámek, zámeckou zahradu, hospodářské budovy a předměstí, kolem roku 1810, autor neznámý; V muzeu v Novém Jičíně je uložena veduta města z roku 1729, kde jsou rovněž zobrazeny dřevěné stodoly, jen střechy jsou zde sedlové s bedněnými štíty.
61. SKOPALÍK, František. *Památky obce Záhlavice*. V Brně: Náklad Fr. Skopalíka v Záhlavici, 1885, s. 134–135.
62. PŘIKRYL, František. O selském příbytku na Záhoří a živobytí v něm. *Záhorská kronika*. 1909, roč. 5, č. 2, s. 10; Dále se vyjadřuje také k mlácení obilí; Lipové dřevo bylo doloženo na jednom z přístodůlků roubené stodoly v Radotíně čp. 17.
63. KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané. Stodoly*, c. d., s. 148.
64. Srov. PAVELČÍK, Jiří. *Hlinsko: Hradisko lidu bádenské kultury*, c. d., s. 17–21; O kůlnách napsal KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané*, c. d., s. 263–267, kde autor sice připomíná dřevěné kůlny, ale podrobněji nerozebírá konstrukční řešení a vztah kůlů, sloupů, případně prahů.
65. LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby*, c. d., s. 102; KŠÍR, Josef. *Lidové stavebnictví na Hané*, c. d., s. 352–353.
66. BEDAL, Konrad. *Häuser aus Franken*, c. d., s. 14–17.
67. Provedená dendrochronologická analýza staveb v oblasti Moravské brány datuje nejstarší druhotně použité prvky roubených staveb do 16. a 17. století a realizaci celých staveb roubením do 2. poloviny 18. a 1. poloviny 19. století; Roubené obytné domy z 16. století na přílehlém Kravařsku připomíná WEIGL, Stephan. *Das alte Kuhländler Bauerhaus und seine Veränderungen bis neuer Zeit. Zeitschrift für österreichische Volkskunde*. 1903, roč. 9, s. 114–124; Za zmínku stojí také památka na komoru „sroubek“ z usedlosti čp. 13 ve Spálově – dveře s datací 1595, viz VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*, c. d., s. 34–35; V Babicích u Kelče za usedlosti čp. 7 v pozůstatku kamenné pilířové stodoly zůstalo několik shodných podélně půlených přitesaných trámů, z nichž jeden byl kácen v zimě 1717/1718. Chybějící stopy po kolících nesoucích původně omítku mohou nasvědčovat, že se jednalo o hospodářskou stavbu, patrně roubeného předchůdce dochovaného torza mladší stodoly pilířové.
68. LANGER, Jiří: *Lidové stavby v Evropě*, c. d., s. 44–48.
69. Stodoly někdy posloužily i pro dočasné ubytování hospodáře. Například během napoleonských válek roku 1805 měli být podle nařízení moravského gubernia ubytování Rusové v domech a sedláci se měli přestěhovat do stodol, což se jistě dotklo i oblasti kolem hlavních komunikací, viz GREGOREK, Jiří. *Osudy. Rod von Baillou a Hustopeče*. Praha: Šulc – Švarc, 2009, s. 19; Podobu ubytování vojáků připomněl právě k roku 1805 přerovský obuvnický mistr Jan Špaček: „...měl jsem 5 kranatýrů (granatníků) na noc, 2 pacholky 3 dni 8 koní...“, viz LAPÁČEK, Jiří. Zápisky Šimona Špačka, obuvnického mistra, z konce 18. století. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2003, s. 48.
70. KUNZ, Ludvík. *Osedlý rolník. Rolnictví na východní Moravě od baroka do 2. světové války*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2006, s. 91–101; KUNZ, Ludvík. Humno. In: BĚLÍKOVÁ, Vladislava (ed.) *Proměny hanácké vesnice. Sborník příspěvků z IX. odborné konference v Kroměříži*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 92–123.
71. KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané. Stodoly*, c. d., s. 238, 247.
72. Například v Klokoči nemají podle mapování stodolu všechny selské usedlosti.
73. NITRA, Josef. *Oheň a lidé v českých zemích do roku 1895*. Nové Město nad Metují: Hasiči, 2010, s. 43, 44; CEKOTA, Vojtěch. *Příspěvky k dějinám požární ochrany okresu Přerov*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991, s. 25.
74. Na okraji teritoria se jedná např. o Rymice, městečko Krásno u Valašského Meziříčí.
75. Výsadba vysokokmenů – ořechů nebo lip kolem stodoly podle josefinského nařízení z roku 1787.
76. LAPÁČEK, Jiří. Henčlov v pracích a vzpomínkách Františka Obrtela (1873–1962). *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 1998, roč. 6, [nepag.].
77. KLVAŇA, Josef. Vzpomínky na bývalé Záhoří. *Záhorská kronika*. 1911, roč. 7, s. 37.
78. ŠUSTEK, František. Dřevěné žentoury v Oderských horách. *Slezský sborník*. 1948, roč. 46, s. 47–52.
79. KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané. Stodoly*, c. d., s. 160.
80. Např. Hlinsko, Lhota u Lipníka, Dolní Nětčice aj.
81. Např. Babice, Choryně, Brusné, Jankovice, Kladeruby, Černotín, Podhoří, Bohuslávky.
82. Dolní Nětčice, Dolní Těšice, Jarcová u Valašského Meziříčí, Skalička čp. 3 – stodůlka výměnku.

83. Dokud se mlátvalo cepem, ve velkém převážně do přelomu 19. a 20. století, užívalo se k dusání mlatu pěchovadlo – *nabíják, dusák*, ze špalku tvrdého dřeva s rukojetí. K finálnímu urovňování země se užilo *hladítko*. Viz KUNZ, Ludvík: *Osedlý rolník*, c. d., s. 94–95.
84. Valenta, Jaromír (nar. 1941); 4. 5. 2015.
85. Kubeša, Václav (nar. cca 1945); 21. 3. 2014.
86. Šmíd, Ludvík (1925–2015); 21. 5. 2014.
87. Vinklárek, Richard (1932–2016); 8. 3. 2015.
88. Srov. KUNZ, Ludvík: *Osedlý rolník*, c. d., s. 101.
89. Podle toho se doposud říká i keramickým hřebenáčům *kaleničáky*, původní detail na doškové krytině si pamětník nevybavil, srov. pojem *kalenica* ve VAREKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*, c. d., s. 105.
90. KLOIBER, Michal, RŮŽIČKA, Petr, BUZEK, Jaroslav, HRIVNÁK, Jaroslav a BLÁHA, Jiří. *Stavebně-technické hodnocení stavu dřeva, trasologická analýza a zaměření roubené stodoly ze Skaličky čp. 3*. Telč: CET ÚTAM AV ČR, 2016–2017.
91. KLOIBER, Michal, HRIVNÁK, Jaroslav a kol. *Památkový postup. Podélné štípání kulatiny při opravách dřevěných konstrukcí*. 2019. [online]. Dostupné z: https://muzeavprirode.cz/wp-content/uploads/2020/07/pamatkovy_postup_podelne_stipani_kulatiny.pdf.
92. Např. BRYOL, Radek. Poslední dřevěné stodoly v Moravské bráně. *Národopisný věstník*. 2016, roč. 33 (75), č. 2, s. 56–72.
93. RŮŽIČKA, Petr. Trasologie tesařských seker – stopy po nástrojích, které vznikají při opracování dřeva při výrobě tesařských konstrukcí. *Sborník*. 2005, 3, s. 5–30.
94. EKLUND, Leif, SÄLL, Harald a LINDER, Sune. Enhanced growth and ethylene increases spiral grain formation in conifers. *Trees*. 2002, 17, s. 81–86.
95. ORMARSSON, Sigurdur a COWN, David John. Moisture-related distortion of boards and wooden products of radiata pine: comparison with Norway spruce. *Wood and Fiber Science*. 2005, 37 (3), s. 424–436.
96. HARRIS, John M. *Spiral grain and wave phenomena in wood formation*. Berlin: Springer-Verlag, 1989.
97. KOUDELOVÁ, Jana. Dřevěné konstrukce historických staveb pohledem památkové péče – nástin přístupů a hodnot ve světle dnešní reality. *Památky. Morava a Slezsko*. 2022, 1, č. 4, s. 63–73.
98. BRYOL, Radek. „Dej tam cement, ať to drží!“ K potenciálu a etice udržování historických stavebních technologií v muzeích v přírodě. *Museum vivum*. 2021, 16, s. 11–26.
99. MK ČR – NMVP – Hanácké muzeum v přírodě v Příkazích – Transfer stodoly ze Skaličky částkou 4 395 000 Kč včetně DPH.
100. KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané. Stodoly*, c.d., s. 135–176, 222–256.
101. ČUZK *Nahlížení do KN*. [online]. Dostupné z: <https://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3>, cit. 5. 8. 2023.
102. Pavlínka je název ulice v Litovli a v její čtvrti se stejným názvem Pavlínka.
103. Název oplota užívá Josef Kšír, někdy je užíván i název oploteň.
104. Polštář je polohraněné řezivo o tloušťce do 100 mm a jeho šířka je nejméně 2/3 tloušťky.
105. Zemský archiv (ZAO) v Opavě, Velkostatek Úsov - Nové Zámky, inv. č. 2329, Přehledná mapa panství Úsov.
106. *1. vojenské mapování*. [online]. Dostupné z: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165 & bbox=1898417.5040476744%2C6393330.393557344%2C1907508.7330993426%2C6396918.15657248>, cit. 5. 8. 2023.
107. ZAO, Velkostatek Úsov - Nové Zámky, inv. č. 2330, Přehledná mapa panství Úsov.
108. *Indikační skica*. [online]. Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/1919>, cit. 5. 8. 2023.
109. *Mapa stabilního katastru*. [online]. Dostupné z: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=1897559.0878017205%2C6393094.783072594%2C1906650.3168533887%2C6396682.54605460 & layers=158%2C164>, cit. 5. 8. 2023.
110. *Katastrální mapy evidenční 1 : 2 880 - Morava a Slezsko*. [online]. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidm & idrastru=B2_a_14MS_1596-1A_05a, cit. 5. 8. 2023.
111. *Katastrální mapy evidenční 1 : 2 880 - Morava a Slezsko*. [online]. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidm & idrastru=B2_a_14MS_1596-1A_05b, cit. 5. 8. 2023.
112. WOZAK, Johann. *Geschichte der Stadt Littau*. Sternberk 1882.
113. ZAO, Velkostatek Úsov – Nové Zámky, inv. č. 2330, Přehledná mapa panství Úsov.
114. WOZAK, Johann. *Geschichte der Stadt Littau*, c. d.
115. Osobní sdělení spolumajitelky stodoly, Mgr. MgA. Zuzany Strakošové, Ph.D.
116. *Česká geologická služba, Geovědní mapy*. [online]. Dostupné z: <https://mapy.geology.cz/geocr50/#>, cit. 3. 8. 2023.
117. Osobní sdělení spolumajitelky stodoly, Mgr. Pavly Strakošové, doplněné fotografií.
118. Osobní sdělení spolumajitelky stodoly, Mgr. MgA. Zuzany Strakošové, Ph.D.
119. Tamtéž
120. KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na Hané. Stodoly*, c. d.
121. THEOPHILUS. *Schedula diversarum atrium. Drei Bücher über Malerei, Glasmacherkunst und Erzarbeit*. 1. volume. Wilhelm Braumüller, k.k. Hof- und Universitätsbuchhändler, Vienna, Austria, 1874.
122. *Kremer Pigmente GmbH & Co. KG. Kalk-Kasein nach Wehlte*. [online]. Dostupné z: <https://www.kremer-pigmente.com/de/info/rezpte/kasein-kalk-kasein-nach-wehlte/>, cit. 18. 5. 2023; DVOŘÁK, Luděk a BRYOL, Radek. *Památkový postup. Kaseinové tmely pro opravy dřevěných konstrukcí*. Rožnov pod Radhoštěm: Metodické centrum pro muzea v přírodě, Národní muzeum v přírodě, 2023.
123. KRAUTH, Theodor a MEYER, Franz. *Das Zimmermannsbuch. Die Bau- und Kunstzimmerei mit besonderer Berücksichtigung der äusseren Form*. Hamburg: Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2. Edition, 2021.
124. GERNER, Manfred. *Handwerkliche Holzverbindungen der Zimmerer*. Stuttgart: Deutsche Verlag-Anstalt GmbH, 1992. PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha: Grada Publishing, 2020.
125. GERNER, Manfred. *Handwerkliche*, c.d.
126. LANGER, Jiří (ed.). *Beskydy stavby a život v nich*. Třinec: Wart pro Šmíra-Print, 2011.
127. GOTSMY, Friedrich, KRONREIF, Mathias, TRIMMEL, Günther a WENIGHOFER, August. *Fachkunde für Zimmerei 1*. Vienna: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky GmbH, 2021.
128. GERNER, Manfred. *Handwerkliche*, c.d.
129. Tamtéž; PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*, c.d.; KUNECKÝ, Jiří,

- FAJMAN, Petr, HASNÍKOVÁ, Hana, KUKLÍK, Petr, KLOIBER, Michal, SEBERA, Václav, TIPPNER, Jan. *Celodřevěné plátové spoje pro opravy historických konstrukcí: výsledek aplikovaného výzkumu – metoda navrhování*. Praha: [Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky], 2015.
130. *Universität Bamberg. Institut für Archäologische Wissenschaften, Denkmalwissenschaften und Kunstgeschichte. Dendrochronologie*. [online]. Dostupné z: [https://www.uni-bamberg.de/iadk/denkmalwissenschaften/dendro/dendrochronologie-methode/#:~:text=Die%20Dendrochronologie%20\(Holzaltersbestimmung\)%20ist%20die,noch%20präziser%20in%20Frühjahrs%2D%20bzw,cit.17.5.2023](https://www.uni-bamberg.de/iadk/denkmalwissenschaften/dendro/dendrochronologie-methode/#:~:text=Die%20Dendrochronologie%20(Holzaltersbestimmung)%20ist%20die,noch%20präziser%20in%20Frühjahrs%2D%20bzw,cit.17.5.2023).
131. PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*, c.d.; LANGER, Jiří (ed.). *Beskydy stavby*, c.d.
132. BRYOL, Radek a kol. *Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2020, s. 48–49.
133. BRYOL, Radek. „Dej tam cement, ať to drží!“ c.d., s. 11–26.
134. KODERA, Pavel. Muzea stavitelství „mimo ploty skanzenů“. Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy – idea a inspirace. *Museum vivum*, 2020, 15, s. 113.
135. HRDINA, Martin. Nepodceňujme návštěvníky! K architektuře expozic památkových objektů. *Museum vivum*, 2016, XI, s. 94–97.

7. RÉSUMÉ

OUR VULNERABLE ARCHITECTURAL HERITAGE

MODEST, SOMETIMES UNWANTED – BUT IRREPLACEABLE

Many of us find the atmosphere of bygone eras very attractive. We enjoy learning about the fascinating stories of cities and villages, but we also like seeing the buildings themselves – from grand castles and opulent chateaux to simple cottages. We're drawn to these buildings by their artistic qualities, as well as by the special type of poetry that we see in their materials, shapes and colours. But the boundary between preserving and destroying these valuable monuments is a very thin line.

Historic buildings form an integral part of the backdrop to our lives. Renaissance gables and beautiful rural landscapes enjoyed during sun-soaked summer trips, wooden cottages as the picturesque scene of folk festivals at open-air museums.

Museum staff, heritage workers and experts in many other fields are keen to ensure that these buildings mean more than just the pretty scenery of an artificial theme park. Heritage workers and museum staff try to protect every single part of a historic building. These original structures are not only old and beautiful: experts can also "read" them, unlocking a valuable source of information about how people used to live many centuries ago.

There's no reason to blindly idealize our ancestors. But we can still learn from them, taking inspiration from some of the things they did. When building, often their only option was to use material that was easily accessible to them, so whenever possible, they re-used old things to create new structures. Wooden planks, beams, roofs, and even plaster or nails. With modern materials, it's often not possible to do that.

Even ordinary things, like properly made windows or wooden floors just a few decades old, can display excellent quality. In the past, such structures were common features of buildings, but now hardly anybody knows how to make them.

It's quite easy to buy decorative souvenirs inspired by old methods and techniques. But in case of practical items even the simplest historical building methods are now almost forgotten.

Modern technologies and methods can be useful, but they must always be combined with respect for and knowledge of historical techniques. Those techniques were tried and tested over many generations; they often still work very well today, and they're often not expensive.

One example of a successful rescue of a building that was under threat is a wooden barn from Skalička. The process of rescuing the barn involved a number of experimental activities.

Skalička is a village on the eastern edge of the Haná region in Central Moravia. The barn is one of the few wooden buildings from this region that has survived up to the present day.

Nowadays, this region is known for its predominantly earthen rural buildings, and on the basis of our current knowledge, it appears that earth was used as a building material in Haná uninterruptedly for many centuries. Due to the nature of the local landscape, earth was less widely used than timber for a long time, and it was only during the Early Modern era that earth began to play the dominant role. Naturally, houses were not built completely without timber; ceilings, roofs, doors and window frames continued to be made of wood. In earlier times, timber was taken from forests in the Haná lowlands, but later the main sources of wood for construction were in the hills that rose at the edges of the plains.

In recent decades, the barn from Skalička (like most other barns of its type) fell into disrepair, and it was used to store unwanted items. That was the situation in 2015, when it was discovered by employee from the National Open-Air Museum. The research was held in almost all the villages between Holešov, Přerov, Hranice and Meziříčí. Everywhere was found the remains of various barns, but wooden structures were rare. Using techniques of dendrochronological dating, experts have found that some of the barn's fir beams date back more than 450 years. That makes it one of the oldest wooden structures in the Czech Republic.

First the barn was measured, and then experts assessed its condition. A very important part of this process was the analysis of traces left in the wood by original processes and tools. A key feature of the barn are the huge fir beams, made from split tree-trunks. An essential part of the project was the work of highly skilled craftspeople who contributed to an outstandingly authentic restoration, before the barn was relocated to the Haná Open-Air Museum in 2021.

Thanks to the National Open-Air Museum and the goodwill of the original owner, the barn was successfully rescued. In Příkazy you can admire one of the last surviving examples of a wooden building in the Haná region – an unusually old building, with a very distinctive timber structure.

A rare treasure was discovered in Skalička, and thanks to the goodwill and talents of many people, we were able to rescue it. The National Open-Air Museum was not willing to accept the prospect that practically the last surviving example of a wooden barn in the Haná region would simply cease to exist.

Like the huge earthen barns in Příkazy, this wooden barn was used for centuries to store the most valuable thing that the farmers possessed – harvested grain. Wooden barns used to be common all over the Haná region before timber was gradually replaced by earth and bricks. The barn from Skalička is thus a direct ancestor of the neighbouring earth-brick barns. Thanks to it, we can look back in time to an era when earth-built structures were an entirely new development in the region.

The process of rescuing the barn required a challenging preliminary phase of planning and preparation, which involved experts from the Methodological Centre for Open-Air Museums and many of their colleagues. These experts carried out surveys, documented the structure, and also conducted experimental testing of traditional techniques.

Another example of a unique wooden structure from the Haná region is a timber-frame barn on the outskirts of Litovel, dating from the second half of the 18th century. There are no published studies of the barn, and it is not legally protected in any way. It is another example of a now-obsolete regional building tradition. The barn is currently in a very poor state of repair, and it deserves the maximum possible protection.

The following parts of the publication present the possibilities for exhibiting traditional buildings, focusing primarily on clearly-structured information for visitors, the aesthetic integration of buildings into the exhibition as a whole, technical solutions and the use of materials. When the Skalička barn was transferred to the Haná Open-Air Museum in Příkazy, the relocation was conducted in a specific way that made it possible to present the structural details. The exhibition of historical farming methods and rural ways of life can be presented in the more typical earth-brick barns that are adjacent to it. As a result, the unique wooden barn – a more unusual type of structure, and one of considerable age – can be used to emphasize information on historical and architectural contexts.

When deciding how to present the barn to the public, the museum team was guided by the principles of interpretative planning. First, the team defined the overall purpose of the installation – i.e. what it would bring to the museum as an institution. Then, it defined the communicative goals: what visitors should understand and feel, and which stimuli they should gain from the experience. On this basis, the team formulated the main information and the supplementary information, as well as the key ideas that were to be illustrated at the site via a range of communicative resources.

The first part of the planned new Kolibiska exhibition site at the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm – the part next to the Wallachian Village – has now been opened to the public. The museum team is deciding on appropriate topics that will be presented throughout the new site – topics which are characteristic of mountain landscapes and communities, but which will also enhance the presentation of topics that are addressed elsewhere at the museum without detracting from the existing presentations. The new site will make it possible to present new topics, to offer a clearer, more dedicated presentation of certain topics than is possible at the existing sites, and also to pilot the methods that are planned to be used throughout the entire Kolibiska complex.

LITERATURA A PRAMENY

LITERATURA

- BALÁŠ, Emanuel. K problému vzniku a vývoje stodoly se zvláštním zřetelem k polygonálním stodolám v Českých zemích. *Český lid*. 1970, 57, č. 1, s. 5–15.
- BARTH, Fredrik. *Introduction: Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown, 1969.
- BARTOVSKÝ, Vladimír. *Hranický okres*. Brno: Musejní spolek, 1909.
- BEDAL, Konrad. *Häuser aus Franken*. Bad Windsheim: Verlag Fränkisches Freilandmuseum, 2007.
- BELCREDI, Ludvík. *Bystřec: o založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině 1975–2005*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2006.
- BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ, Zuzana. *Obytné stavby doby bronzové - otázky stavebního a konstrukčního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, 2012.
- BÖHM, Jaroslav. Staré Hradisko II. (s příspěvkem o stavební rekonstrukci od arch. Ing. A. Pifflla). *Ročenka Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané*. Prostějov 1936.
- BRYOL, Radek. Poslední dřevěné stodoly v Moravské bráně. *Národopisný věstník*. 2016, roč. 33 (75), č. 2, s. 56–72.
- BRYOL, Radek a kol. *Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2020, s. 48–49.
- BRYOL, Radek. „Dej tam cement, ať to drží!“ K potenciálu a etice udržování historických stavebních technologií v muzeích v přírodě. *Museum vivum*. 2021, 16, s. 11–26.
- CEKOTA, Vojtěch. *Příspěvky k dějinám požární ochrany okresu Přerov*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991.
- ČERMÁKOVÁ, Eva. *Pravěk Valašska*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2014.
- ČERNOUŠEK, Michal. *Psychologie životního prostředí*. Praha: Karolinum, 1992.
- DUBOVICKÝ, Ivan. Etnické a kulturní hranice. In: BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 188.
- DVOŘÁK, Luděk a BRYOL, Radek. *Památkový postup. Kaseinové tmely pro opravy dřevěných konstrukcí*. Rožnov pod Radhoštěm: Metodické centrum pro muzea v přírodě, Národní muzeum v přírodě, 2023.
- EBEL, Martin. *Dějiny českého stavebního práva*. Praha: ABF – Arch, 2007.
- FÁBIK, Ernest a RIŠLINK, Vladimír. Historie a transfer polygonálních stodol z Durdic a Želejova do Muzea lidových staveb v Kouřimi. In: KŘENKOVÁ, Zuzana, KMOŠEK, Jiří a BRYOL, Radek (eds.). *Transfer a rekonstrukce památek lidové architektury*. Rožnov pod Radhoštěm – Sebranice: Valašské muzeum v přírodě – Spolek archaických nadšenců, 2016, s. 50–65.
- EKLUND, Leif, SÄLL, Harald a LINDER, Sune. Enhanced growth and ethylene increases spiral grain formation in conifers. *Trees*. 2002, 17, s. 81–86.
- FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974.
- FROLEC, Václav. Směry a metody. In: VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007, s. 260–261.

- GERNER, Manfred. *Handwerkliche Holzverbindungen der Zimmerer*. Stuttgart: Deutsche Verlag-Anstalt GmbH, 1992.
- GOŠ, Vladimír, KAREL, Jiří a NOVÁK, Jaromír. Počátky osídlení Rýmařova. *Památky archeologické*. 1985, 76, č. 1, s. 184–227.
- GOTSMY, Friedrich, KRONREIF, Mathias, TRIMMEL, Günther a WENIGHOFER, August. *Fachkunde für Zimmerei 1*. Vienna: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky GmbH, 2021.
- GRIEBEL, Monika a BIEDERER, Benedikt. *Der Speichergruben der spätturnfelderzeitlichen Wallanlage von Stillfried an der March. Von der Getreidelagerung bis zur profanen oder kultischen Verfüllung*. Graz: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2022.
- GREGOREK, Jiří. *Osudy. Rod von Baillou a Hustopeče*. Praha: Šulc – Švarc, 2009.
- GÜNTZEL, Jochen Georg. *Zur Geschichte des Lehmbaus in Deutschland*. Staufen: Ökobuch Verlag, 1988.
- HARRIS, John M. *Spiral grain and wave phenomena in wood formation*. Berlin: Springer-Verlag, 1989.
- HEŘMANOVÁ, Eva, CHROMÝ, Pavel a kol. *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. Praha: ASPI, 2009.
- Historické hospodářské stavby venkova, realita a perspektivy. Sborník ze semináře, 15.–17. září 2004 Prachatice*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, [2004].
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích*. Praha: Lidové noviny, 2005.
- HRDINA, Martin. Nepodceňujme návštěvníky! K architektuře expozic památkových objektů. *Museum vivum*, 2016, XI, s. 94–97.
- HRUBÝ, Vilém. Příspěvek k poznání velkomoravského obydlí. *Památky archeologické*. 1961, 52, s. 488–495.
- HUGHES, Graham. *Barns of Rural Britain*. London: Herbert Press Ltd., 1985.
- CHROMÝ, Pavel. Regiony v proměnách času a prostoru. (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie). *Miscellanea Geographica* 14. 2008, s. 57–64.
- CHROMÝ, Pavel. Krajina naší vlasti – krajina domova. *Geografické rozhledy: Výuka a popularizace geografie, ekologická výchova* 20. 2010–2011, č. 2.
- INDRA, Bohumír. Historická topografie města Hranic. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2000, s. 160–196. JEŘÁBEK, Richard. Lidová architektura nebo lidové stavitelství? Podnět k terminologické diskusi. In: *Lidové stavitelství v karpatské oblasti*. Bratislava: Veda, 1974, s. 23–37.
- JEŘÁBEK, Richard. Etnické a etnografické skupiny a oblasti. In: JANČÁR, Josef a kol. *Vlastivěda moravská. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice – Brno: Ústav lidové kultury – Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 9–29.
- JOHNSTON, Ron a kol. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell, 1994.
- KALÁBKOVÁ, Pavlína. Doba kamenná. In: KONEČNÝ, Karel, BUREŠOVÁ, Jana a ČERMÁK Miloslav et al. *Litovel – velké dějiny města*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 35–46.
- KLÁPŠTĚ, Jan. Středověká archeologie „interetnických vztahů“ aneb otazníky kolem jednoho tématu. In: LUŇÁKOVÁ, Ludmila, WIHODA, Martin a ŽEMLIČKA, Josef. *Jan Klápště. Vnímavý pozorovatel. Výbor z díla*. Praha: NLN, 2019, s. 124–134.
- KLOIBER, Michal, RŮŽIČKA, Petr, BUZEK, Jaroslav, HRIVNÁK, Jaroslav a BLÁHA, Jiří. *Stavebně-technické hodnocení stavu dřeva, trasologická analýza a zaměření roubené stodoly ze Skaličky čp. 3*. Telč: CET ÚTAM AV ČR, 2016–2017.
- KLOIBER, Michal, HRIVNÁK, Jaroslav a kol. *Památkový postup. Podélné štípání kulatiny při opravách dřevěných konstrukcí*. 2019. [online]. Dostupné z: https://muzeavprirode.cz/wp-content/uploads/2020/07/pamatkovy_postup_podelne_stipani_kulatiny.pdf.
- KLVAŇA, Josef. Vzpomínky na bývalé Záhoří. *Záhorská kronika*. 1911, roč. 7, s. s. 2–5, 17–23, 33–39.
- KODERA, Pavel. Muzea stavitelství „mimo ploty skanzenů“. Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy – idea a inspirace. *Museum vivum*, 2020, 15, s. 108–113.
- KOSTROUCH, František. První předběžné výsledky archeologického výzkumu na Masarykově náměstí v Hodoníně. In: FUTÁK, Peter, PLAČEK, Miroslav a VAŘEKA, Marek (eds.) *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Hodonín: Masarykovo muzeum, 2009, s. 77–90.
- KOUDELOVÁ, Jana. Dřevěné konstrukce historických staveb pohledem památkové péče – nástin přístupů a hodnot ve světle dnešní reality. *Památky. Morava a Slezsko*. 2022, 1, č. 4, s. 63–73.
- KRAUTH, Theodor a MEYER, Franz. *Das Zimmermannsbuch. Die Bau- und Kunstzimmerei mit besonderer Berücksichtigung der äusseren Form*. Hamburg: Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2. Edition, 2021.
- Kremer Pigmente GmbH & Co. KG. Kalk-Kasein nach Wehlte*. [online]. Dostupné z: <https://www.kremer-pigmente.com/de/info/rezepte/kasein-kalk-kasein-nach-wehlte/>.
- KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. Stodoly. *Československá etnografie*. 1961, 9, s. 135–176, 222–256.
- KUNEČKÝ, Jiří, FAJMAN, Petr, HASNÍKOVÁ, Hana, KUKLÍK, Petr, KLOIBER, Michal, SEBERA, Václav, TIPPNER, Jan. *Celodřevěné plátové spoje pro opravy historických konstrukcí: výsledek aplikovaného výzkumu – metoda navrhování*. Praha: [Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky], 2015.
- KUNZ, Ludvík. Humno. In: BĚLÍKOVÁ, Vladislava (ed.) *Proměny hanácké vesnice. Sborník příspěvků z IX. odborné konference v Kroměříži*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 92–123.
- KUNZ, Ludvík. *Osedlý rolník. Rolnictví na východní Moravě od baroka do 2. světové války*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2006.
- LANGER, Jiří. Příspěvek k poznání geneze čtyřbokého dvora na Kravařsku. In: *Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve dnech 17. a 18. října 1984 ve Svobodných Hamrech*. Pardubice: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje. 1984.
- LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby. Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997.
- LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Praha: Grada Publishing, 2010.
- LANGER, Jiří (ed.). *Beskydy stavby a život v nich*. Třinec: Wart pro Šmíra-Print, 2011.
- LAPÁČEK, Jiří. Henčlov v pracích a vzpomínkách Františka Obrtela (1873–1962). *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 1998, roč. 6, [nepag.].

- LAPÁČEK, Jiří. Zápisky Šimona Špačka, obuvnického mistra, z konce 18. století. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2003.
- LÖFGREN, Orvar. Peasant Ecotypes. Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation. *Ethnologia Scandinavica* 6. 1976, s. 100–115.
- MAREK, Petr. *Využití konceptu percepčního regionu při výzkumu institucionalizace a deinstitucionalizace regionů na příkladu (ne)existence českých zemí*. Brno, 2018. Rukopis rigorózní práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, Anna. Příspěvek k poznání eneolitických obytných staveb. *Památky archeologické*. 1961, 52, s. 132–137.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.
- MOURAL, Josef. Prostor, soustava míst a cest, a orientace. In: AJVAZ, Michal, HAVEL, Ivan M. a MITÁŠOVÁ, Monika. *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, 2004.
- MRUŠKOVIČ, Štefan. Stavebné tradície v ľudovej kultúre Záhoria vo vzťahu k susedným etnickým oblastem. (Stavebný materiál a techniky jeho použitia). *Zborník Slovenského národného múzea–Etnografia* 16. 1975, roč. 69, s. 20–84.
- NITRA, Josef. *Oheň a lidé v českých zemích do roku 1895*. Nové Město nad Metují: Hasiči, 2010.
- ORMARSSON, Sigurdur a COWN, David John. Moisture-related distortion of boards and wooden products of radiata pine: comparison with Norway spruce. *Wood and Fiber Science*. 2005, 37 (3), s. 424–436.
- PAVELČÍK, Jiří. *Hlinsko: Hradisko lidu bádenské kultury*. Olomouc: Vlastivědné muzeum, 2001.
- PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha: Grada Publishing, 2020.
- PETRÁŇ, Josef a PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha: Set Out, 2000.
- PODOLÁK, Ján. Tradičné spôsoby ustajnenia oviec na Slovensku. *Zborník Slovenského národného múzea - Etnografia* 74. 1980, roč. 21, s. 17–48.
- PROCHÁZKA, Lubomír a DOSTÁL, Petr. Transfer a obnova polygonální stodoly z Podolí u Vojkova a celoroubeného domu z Arnoštovic u Votic. In: KŘENKOVÁ, Zuzana, KMOŠEK, Jiří a BRYOL, Radek (eds.). *Transfer a rekonstrukce památek lidové architektury*. Rožnov pod Radhoštěm – Sebranice: Valašské muzeum v přírodě – Spolek archaických nadšenců, 2016, s. 68–81.
- PŘIKRYL, František. O selském příbytku na Záhoří a živobyti v něm. *Záhorská kronika*. 1909, roč. 5, č. 2, s. 9–13.
- RŮŽIČKA, Petr. Trasologie tesařských seker – stopy po nástrojích, které vznikají při opracování dřeva při výrobě tesařských konstrukcí. *Svorník*. 2005, 3, s. 5–30.
- SÁDLO, Jiří a HÁJEK, Pavel. Česká barokní krajina. Co to vlastně je? *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 2004, 26, č. 3, s. 29–33.
- SAWICKI, Ludmir. Szałaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej. In: *Materjały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. T. XIV. Dz. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1919, s. 81–136.
- SCHENK, Zdeněk. Nejstarší neolitické osídlení jihozápadní části Moravské brány. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. 2006, s. 6–41.
- SKOPALÍK, František. *Památky obce Záhlinic*. V Brně: Náklad Fr. Skopalíka v Záhlinicích, 1885.
- SLOANE, Eric. *An Age of Barns: An Illustrated Review of Classic Barn Styles and Construction*. Voyageur Press, 1967.
- SOUKUP, Václav a kol. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- SYROVÁ, Zuzana. Historické konstrukce z nepálené hlíny v ČR. In: *Jíly v tradičním stavitelství*. Praha 2001, s. 20–34.
- ŠKABRADA, Jiří. *Příkazy (o Olomouci) stavebně-historický průzkum obce*. Praha, 1985.
- ŠTIKA, Jaroslav. Salašnické zimování dobytka na Těšínsku. *Radostná země*. 1959, 9, s. 33–37.
- ŠUSTEK, František. Dřevěné žentoury v Oderských horách. *Slezský sborník*. 1948, roč. 46, s. 47–52.
- THEOPHILUS. *Schedula diversarum atrium. Drei Bücher über Malerei, Glasmacherkunst und Erzarbeit*. 1. volume. Wilhelm Braumüller, k.k. Hof- und Universitätsbuchhändler, Vienna, Austria, 1874.
- THOMASSEN, Bjørn. *Liminality and the Modern – Living Through the In-Between*. Farnham: Ashgate Publishing, 2014.
- THORPE I. J. *The Origins of Agriculture in Europe*. London – New York: Routledge, 1996.
- Universität Bamberg. Institut für Archäologische Wissenschaften, Denkmalwissenschaften und Kunstgeschichte. Dendrochronologie*. [online]. Dostupné z: [https://www.uni-bamberg.de/iadk/denkmalwissenschaften/dendro/dendrochronologie-methode/#:~:text=Die%20Dendrochronologie%20\(Holzaltersbestimmung\)%20ist%20die,noch%20präziser%20in%20Frühjahrs%2D%20bzw.](https://www.uni-bamberg.de/iadk/denkmalwissenschaften/dendro/dendrochronologie-methode/#:~:text=Die%20Dendrochronologie%20(Holzaltersbestimmung)%20ist%20die,noch%20präziser%20in%20Frühjahrs%2D%20bzw.)
- VAN GENEPE, Arnold. *Přechodové rituály*. Praha: Nakladatelství lidové noviny (NLN), 1997.
- VAŘEKA, Josef. Kulturní hranice a národní identita. *Český lid*. 1993, 81, s. 177–183.
- VÁLKA, Miroslav. Typologie lidového domu. In: DOUŠEK, Roman a DRÁPALA, Daniel (eds.). *Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2015, s. 170–177.
- VÁLKA, Miroslav. Proměny stavební legislativy. In: DOUŠEK, Roman a DRÁPALA, Daniel (eds.). *Časové a prostorové souvislosti tradiční lidové kultury na Moravě*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2015, s. 110–114.
- WEIGL, Stephan. Das alte Kuhländler Bauerhaus und seine Veränderungen bis neuer Zeit. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*. 1903, roč. 9, s. 114–124.
- WOZAK, Johann. *Geschichte der Stadt Littau*. Sternberk 1882.

PRAMENY

1. *vojenské mapování*. [online]. Dostupné z: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165 & bbox=1898417.5040476744%2C6393330.393557344%2C1907508.7330993426%2C6396918.15657248>.

Archiv města Brna, V 3 Knihovna Mitrovského 1400–1900 (1956), Sbíрка vedut D. J. I. Hoffera, sign. A 260, č. 15/37. Holešov – celkový pohled, nahoře uprostřed pečeť města, nedatováno. Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1750. [online]. Dostupné z: <http://veduty.bach.cz/veduty/>.

Česká geologická služba, Geovědní mapy. [online]. Dostupné z: <https://mapy.geology.cz/geocr50/#>.

ČUZK Nahlížení do KN. [online]. Dostupné z: <https://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3>.

Indikační skica. [online]. Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/1919>.

Indikační skici stabilního katastru (1824–1836). Moravský zemský archiv v Brně. [online]. Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/2955>.

Katastrální mapy evidenční 1 : 2 880 - Morava a Slezsko. [online]. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidm & idrastru=B2_a_14MS_1596-1A_05a.

Katastrální mapy evidenční 1 : 2 880 - Morava a Slezsko. [online]. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidm & idrastru=B2_a_14MS_1596-1A_05b.

Mapa stabilního katastru. [online]. Dostupné z: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19centurysecondsurvey/?bbox=1897559.0878017205%2C6393094.783072594%2C1906650.3168533887%2C6396682.54605460 & layers=158%2C164>.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA), D6, inv. č. 179.
MZA, D 8, sign. 2084.

MZA, Sbíрка map a plánů, sign. 1340. Horní Moštěnice – pohled na kostel a statky, nedatováno, asi 1. pol. 18. stol. Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1750. [online]. Dostupné z: <http://veduty.bach.cz/veduty/>.

Státní okresní archiv (SOkA) Olomouc, SPK, sign. 16024, str. 1–3.

SOkA Olomouc, fond Obec Příkazy, Pamětní kniha obce Příkaz I., str. 2–4 (prozatím neuspořádáno).

Zemský archiv (ZAO) v Opavě, Velkostatek Úsov - Nové Zámky, inv. č. 2329, Přehledná mapa panství Úsov.

ZAO, Velkostatek Úsov–Nové Zámky, inv. č. 2330, Přehledná mapa panství Úsov.

Společnost a památky (Radek Bryol)

Proměna stavebního materiálu na Moravě s důrazem na region Hané (Martin Novotný)

Příklady roubených staveb na Hané (Martin Novotný, Jiří Kaláb)

Dřevěné stodoly v Moravské bráně nejstarší vrstvou tradičního stavitelství (Radek Bryol)

Trasologická analýza stodoly ze Skaličky (Petr Růžička, Michal Kloiber)

Stodola s rámovou konstrukcí při bývalém malém statku

čp. 3 na předměstí Litovle (Radovan Urválek)

Průzkum a obnova roubeného ovčína z Nýdku na Těšínsku (Daniel Klemisch)

Možnosti prezentace architektury v muzeích v přírodě (Radek Bryol, Jan Kraut, Ladislav Ptáček)

Odpovědný redaktor • Ing. Jindřich Ondruš

Editoři • Mgr. Radek Bryol, Ph.D., Mgr. Markéta Hnilicová

Lektorovala • Mgr. Jana Koudelová, Ph.D.

Jazyková korektura • Mgr. Lenka Zajícová

Překlady • Mgr. Christopher James Hopkinson, Ph.D.

Vydalo • Národní muzeum v přírodě - Metodické centrum pro muzea v přírodě

Rožnov pod Radhoštěm, 2024

Vydání první

Náklad • 500 ks

Grafická úprava a sazba • Tobiáš Grolich, Luděk Smejkal

Tisk • Grafia Nova, s.r.o., Zašová

ISBN • 978-80-87210-98-7

